Barns relationer i våldets närhet

RESPONS, POSITIONER OCH MÖJLIGHETEN TILL BARNES RÖST

Nina Åkerlund

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier
Avdelningen för socialt arbete
Linköpings universitet, 581 83 Linköping
Norrköping 2017

Vid filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköping Studies in Arts and Science. Denna avhandling kommer från Avdelningen för socialt arbete vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier.

Nina Åkerlund

Barns relationer i våldets närhet

respons, positioner och möjligheten till barns röst

Upplaga 1:1

ISBN 978-91-7685-581-2

ISSN 0282-9800

Distribueras av:

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier

Linköpings universitet

581 83 Linköping

©Nina Åkerlund

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, 2017

Omslagsfoto: Andreas Sandin

Tryckeri: Liu-tryck, Linköping, 2017

Tack!

År 2008 fick jag i uppdrag av Sirpa Axelsson att skriva en kunskapsöversikt om våld i nära relation. Eftersom jag saknade djupare kunskap i ämnet kontaktade och rådfrågade jag Margareta Hydén som var generös nog att bjuda in mig i sitt RIV nätverk. Med sin bubblande entusiasm fick Margareta mig även att se doktorandstudier som en möjlighet att fördjupa mina kunskaper i ämnet.

Karin Westling och Stefan Österström öppnade för möjligheterna till en delfinansiering, och när Avdelningen för socialt arbete på Linköpings universitet i slutet av 2010 annonserade ut tio doktorandtjänster sökte och fick jag en av dessa. De andra nio tjänsterna gick till Miriam Avorin, David Ekholm, Veronica Ekström, Anneli Silvéen Hagström, Jonas Lindbäck, Mikael Lorentzen, Elin Nilsson, Jessica Sjögren och Christina Söderberg. Jonas och Mikael gick ganska snart till andra universitet, Kamila Biszczanik, Maline Holmlund, Simon Härnbro, Jenny Löf och Magnus Wiberg anslöt senare. Det har varit fint och viktigt att få dela de här åren med er och med doktorander på andra avdelningar och lärosäten, som exempelvis Sofia Enell, Linda Jonsson och Monique Huysamen. Flera av er räknar jag numera till mina vänner och jag hoppas vi får möjlighet att mötas och samarbeta i olika sammanhang framöver.

Delfinansieringen gjorde det möjligt för mig att arbeta som FoUledare på FoUrum, Region Jönköpings län parallellt med mina doktorandstudier. Ola Götesson, Marie Jansson, Sofia Lager-Milton, Sofia Nordmark, Anders Saldner, Karin Westling och Stefan Österström har gett mig stor frihet att fördela arbetet efter mina individuella förutsättningar och behov. Tack för förtroendet!

Lisa Andersson, Ulrika Frisk, Hamid Gharakhani, Per Isaksson, Britt Palmqvist samt Sandra Widheim har alla, på olika sätt, bidragit till att underlätta mitt arbete. Tack!

Margareta blev min huvudhandledare under de första åren som doktorand. Via Margareta fick jag möjlighet att resa till Sydafrika och göra materialinsamlingen till artikel II och III. Det var även Margareta som introducerade mig för Carl-Göran Svedin som blev min biträdande handledare under samma period. Carl-Göran, ditt arbete med Barnahus och Barnafrid inspirerar, då det utgör exempel på att forskning kan vara tillämpbar och komma utsatta barn tillgodo. Stort tack till er båda!

Lucas Gottzén har handlett mig under hela studietiden. Först som biträdande handledare, sedan som huvudhandledare. Lucas, du har förmått mig att utmana mig själv och gå den där extra milen samtidigt som du har erbjudit kontinuerligt stöd längs vägen. Det stödet har varit ovärderligt för mig. Linn Sandberg och jag gjorde delar av materialinsamlingen tillsammans och Linn blev min biträdande handledare under den senare delen av studietiden. Jag känner mig privilegierad som har haft er båda som handledare och att jag fick möjlighet att slutföra mina studier under ert överinseende. Ni har båda en sällsam förmåga att se helheten utan att förlora blicken för detaljer. Tack!

Jag bestämde mig tidigt under studierna för att jag ville skriva en avhandling om barn som upplever våld. Det hade inte varit möjligt om det inte hade varit för de professionella som förmedlade kontakt med de barn som har intervjuats i PI och PII, samt de barn som lät sig intervjuas i dessa projekt. Stort tack till er alla, men störst tack till barnen. Denna avhandling tillägnas er.

Det hade heller inte varit möjligt att skriva denna avhandling utan stöd från kollegor, givande kurser och konferenser samt ”det nordiska forskningsnätverket för barn som upplever våld”. Ett särskilt tack till Mona Livholts, Ann-Charlotte Münger och Sofia Nordmark, som var särskilda läsare i samband med att jag har lagt fram texter vid högre seminarium, samt Karin Röbbäck de Souza som kommenterade ett av mina paper.

Tack även till Gunilla Petersson, som var kommentator på mitt 30 procent seminarium, Kjerstin Andersson Bruck, som var kommentator på mitt 60 procent seminarium. Dessutom vill jag tacka Maria Eriksson, som var opponent på mitt 90 procent seminarium, samt till Magnus Dahlstedt, Åsa Källström, och Carolina Överlien, som var bedömargrupp på detsamma.

En förutsättning för att kunna skriva en avhandling är att ha tillgång till aktuella studier, rapporter och böcker. I mitt fall har först Anna Pettersson, senare bibliotekarierna på Länssjukhuset Ryhov varit vänliga nog att förse mig med dessa. Tack!

Avhandlingen hade inte sett ut som den gör om det inte varit för att Andreas Sandin var vänlig nog att låna ut sitt foto till omslaget, och om inte Andreas Friede hade granskat min layout. Petra Stojkovic har granskat den svenska texten medan Simon Moores har språkgranskat artiklarna och den engelska sammanfattningen. Tack till er alla!

Slutligen vill jag tacka till min familj: Staffan, Elin, Annie och Simon för ovillkorlig kärlek och stöd, samt släkt och vänner som delar, underlättar och förgyller mitt liv.

Även om min doktorandtid nu är över och avhandlingen är färdigskriven är inte mitt arbete mot våld i nära relationer över. Jag kommer fortsättningsvis att arbeta som utvecklingsledare på Länsstyrelsen i Jönköping som en del i Länsgruppen mot våld i Jönköpings Län och kan nås på nina.akerlund@lansstyrelsen.se, 010-223 65 37.

Villshärad januari 2017

Artiklar

Avhandlingen innehåller följande artiklar. Dessa kommer fortsättningsvis att refereras utifrån sin romerska numrering.

Artikel I

Åkerlund, Nina och Gottzén, Lucas (2017) Children's voices in research with children exposed to intimate partner violence: A critical review. *Nordic Social Work Research* 7(1): 42-53.

Artikel II

Åkerlund, Nina (2017) Caring or vulnerable children? Sibling relationships when exposed to intimate partner violence. *Children & Society*. doi: 10.1111/chso.12215.

Artikel III

Åkerlund, Nina och Sandberg, Linn (2016) Children and violence interactions: Exploring intimate partner violence and children's experiences of responses. *Child Abuse Review*. doi: 10.1002/car.2438.

Artikel IV

Åkerlund, Nina (inskickad) "They could have defended my mum and me": Children's perspectives on grandparent responses to intimate partner violence.

Tillstånd att publicera artikel I, II och III har inhämtats från respektive tidskrift.

Innehållsförteckning

1 Introduktion	1
Våldets omfattning	2
Politik	4
Lagstiftning	5
Socialnämndens arbete	6
Relationella sammanhang och respons på våld	7
Syfte och frågeställningar	9
Begrepp och definitioner	9
Disposition	12
2 Tidigare forskning	13
Riskfaktorer för att uppleva våld	13
Effekter av våldsutsatthet	14
Skyddsfaktorer och motståndskraft	15
Barnavård och socialt arbete	15
Barns erfarenheter av våld	16
Barns handlande i samband med våld	17
Samhällets bemötande och reaktioner på våldsutsatta barn	18
Socialtjänstens bemötande och insatser	20
Rättsväsendets bemötande	23
Skolans insatser, bemötande och reaktioner	24
Barns sociala relationer i samband med våldsutsatthet	25
Barns relation till offer och förövare	25
Barns relation till syskon	27
Barns relation till mor- och farföräldrar	29
Sammanfattning	30
3 Teoretiska utgångspunkter	33
Barndomssociologi	34
Sociologin om det personliga livet	36
Positioneringsteori	37
Positionering och barn som utsatts för våld	39
Sammanfattning	41
4 Metod	43
Projekt I och projekt II	43
Urval	44
Artikel I	44

Artikel II, III och IV	45
Reflektioner kring urvalet	46
Etiska överväganden	47
Informationskravet	48
Samtyckeskravet	48
Konfidentialitetskravet	49
Nyttjandekravet	50
Metod	50
Intervjuer som metod	51
Barnen i PI och PII	55
Tabell 1: PI	56
Tabell 2: PII	57
Transkribering	58
Analys	59
Tabell 3: Personer som barnen nämner i sitt sociala nätverk ...	59
Steg 1 - Att lära känna data	60
Steg 2 – Att generera koder	61
Steg 3 – Att söka efter teman	62
Steg 4 – Att granska teman	63
Steg 5 – Att definiera och namnge teman:	63
Steg 6 – Att producera en rapport	64
5 Sammanfattning av artiklarna	67
Artikel I	67
Artikel II	69
Artikel III	71
Artikel IV	73
6 Slutdiskussion	77
Betydelsen av det relationella sammanhanget	78
Respons i samband med att barn upplever våld	80
Positioner i samband med utsatthet för våld	82
Barns röster i våldsforskning	85
Implikationer för praktiken	89
English summary	91
Referenser	95
Artikel I	115
Abstract	115
Introduction	115
Debating children's voices in childhood studies	117
Methodology	121

Taking vulnerable children seriously	122
Representing children exposed to violence	123
Authentic voices?	126
Adult–child power relations	128
Reflexivity	129
Concluding discussion	131
Acknowledgements	134
Disclosure statement	134
References	134
Artikel II	141
Abstract	141
Introduction	141
Method	144
Table 1: The children and their siblings	145
Results	146
Intimacy and distance	147
Vulnerable positions	149
Caring positions	151
Changing positions	152
Concluding discussion	154
Acknowledgments	156
References	156
Artikel III	161
Abstract	161
Key practitioner messages	162
Introduction	162
Research perspectives on children exposed to IPV	163
The study	164
Findings	166
Adult-like responses and positions	166
Vulnerable positioning	169
A competently vulnerable child	172
Concluding discussion	174
Acknowledgements	176
References	176
Artikel IV	181
Abstract	181
Introduction	182
Understanding the grandchild–grandparent relationship	184
Method	186
Results	187

Grandparent–grandchild relationships in everyday life	187
Preferred grandparent responses	191
Helpful grandparent responses	194
Unhelpful grandparent responses	196
Discussion.....	199
Acknowledgments	200
References.....	201

Introduktion

I skönlitteratur och film porträtteras ofta relationen mellan barn och vuxna i familjen som något fint och välfungerande, och hemmet som en trygg plats där barn tillåts vara barn. Ett exempel på detta är Astrid Lindgrens böcker om barnen i Bullerbyn, vilka kommit att representera ideala föreställningar kring barndom och familjeliv i Sverige.

I *Jul i Bullerbyn* (Lindgren och Wikland 1963), exempelvis, beskrivs Bullerbyn som en idyllisk liten by på den småländska landsbygden där alla lever i harmoni utan några större konflikter. Barnen och deras upplevelser står i centrum och julen beskrivs som en högtid som präglas av glädje och gemenskap över generationsgränserna. Lisa, bokens berättarjag, beskriver julafton som att ”allt var härligt”. Julgranen var klädd, brasan var tänd, familjen samlades kring det dignande julbordet och tomten kom med fler julklappar än vad barnen hade önskat sig. Hon summerar helgen: ”Jag tycker om när det är jul”. Hennes bror Lasse bekräftar: ”Ja, det förstås. Det gör väl alla människor”.

Min erfarenhet är dock att långt ifrån alla barn tycker om julen och andra familjehögtider. För många barn innebär bara tanken på stundande högtider en klump i magen. I mina tidigare arbeten som kurator och barnhandläggare inom socialtjänsten har jag mött åtskilliga barn. I mötet med dessa har jag fått lyssna till berättelser om en vardag fylld av konflikter, missbruk, hot och våld – problem som inte sällan eskalerar under helger och högtider. I stället för att utgöra en källa till trygghet och den ”bullenbykänsla” som vi gärna tillskriver familjen, synliggör barns berättelser att familjen kan vara en plats fylld av otrygghet och ångest för barn.

I denna avhandling studeras utsatta barn och deras relationer. Mer specifikt intresserar jag mig i avhandlingen för barn som upplevt eller utsatts för våld i nära relation, det vill säga barn som har erfarenheter av att en av deras föräldrar – oftast mamman – har fallit offer för fysiskt våld som antingen utövas av den andre

föräldern eller av en ny partner som har levt tillsammans med barnen. I centrum för avhandlingen står barnens berättelser om hur de själva och människor i deras närhet – såsom syskon, vuxna och mor- och farföräldrar – har reagerat och handlat i samband med våldet.

Våldets omfattning

Liksom för andra former av våld är det inte helt enkelt att säga något om omfattningen av barn som upplever våld i nära relation. En anledning till detta är att det finns få aktuella prevalensstudier. En annan är att det är problematiskt att jämföra olika studier eftersom det varierar hur våld definieras och vems uppgifter studierna bygger på. En annan central faktor är att vissa undersökningar mäter det våld som barn upplevt under det senaste året, medan andra anger det våld barn upplevt under hela sin barndom.

Prevalensstudier visar dock att våld i nära relation är vanligt i Sverige, och att det potentiellt finns många barn som utsatts för våldet. I en nationell kartläggning av brott i nära relationer, som Brottsförebyggande rådet (Brå) genomfört på uppdrag av regeringen, uppgav 6,8 procent (16–79 år) att de utsatts för brott i en nära relation under 2012¹ och bland dessa uppgav 3,9 procent² att de hade polisanmält en eller flera händelser (Brå 2014). Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet visar att 20 procent av kvinnorna och 11 procent av männen har blivit utsatta för systematiskt och upprepat våld i nära relation under det senaste året (NCK 2014).

Det förefaller som en stor andel barn upplevt denna form av våld. I Sverige uppskattar Kommittén mot barnmisshandel³ att

¹ 7 procent av kvinnorna och 6,7 procent av männen.

² Andelen kvinnor som hade gjort en anmälan var något större än andelen män. Det framgår dock inte om det är den utsatta personen själv som gjort polisanmälan, eller om den gjorts av någon annan.

³ Den parlamentariska kommitté som tillsattes 1998 på uppdrag av regeringen för att utreda barnmisshandel.

cirka 10 procent av alla svenska barn upplever våld i nära relation vid något tillfälle och att cirka 5 procent gör det ofta (SOU 2001:72, 128). Detta överensstämmer med en svensk omfångsundersökning rörande fysisk misshandel mot barn i åldrarna 13 till 15 år (Annerbäck m.fl. 2010). I studien uppgav 10,8 procent av barnen att det hade förekommit våld mellan vuxna i deras familj under deras uppväxt.

Resultaten från dessa svenska undersökningar kan jämföras med andra västerländska länder. En nyligen genomförd nationell studie från USA rörande förekomsten av utsatthet för våld, brott och misshandel mot barn (0–17 år) visar på en något lägre prevalens än i Sverige (Finklehor m.fl. 2015). Studien bygger på vårdnadshavarnas uppgifter för barn upp till 9 år samt på de äldre barnens egna uppgifter. Studien gör gällande att 5,8 procent av barnen upplevt att en förälder utövat våld mot antingen barnets andra förälder eller en ny partner under det senaste året.

En nationell studie från Storbritannien visar däremot på en något högre prevalens än i Sverige. I denna studie uppgav barnens vårdnadshavare att 12 procent av barnen under 11 år upplevt våld mellan vuxna under sin barndom, medan 17,5 procent av 11–17 åringarna uppgav att de upplevt våld (Radford m.fl. 2011). En annan brittisk studie, som bygger på information från vårdnadshavarna, visar på att 4,3 procent av barnen i åldern 5–16 år upplevt allvarligt våld i nära relation, men det framgår inte under vilken tidsperiod (Meltzer m.fl. 2009).

Omfångsundersökningar i Norge och Danmark uppger något lägre prevalens än i Sverige. I en longitudinell studie från danska Socialforskningsinstitutet uppgav exempelvis 4 procent av mammorna att deras barn upplevt våld i nära relation, men det framgår inte under vilken tidsperiod (Christensen 2007). I en norsk studie angav 7 procent av ungdomarna (18–19 år) att de upplevt våld från pappan eller mammans partner riktat mot deras mamma under uppväxten (Stefansen 2007).

Trots vissa skillnader i nivåer, visar omfångsundersökningarna sammantaget att det är vanligt förekommande att barn upplever våld i Sverige och i andra västerländska länder.

Politik

Frågan om barns upplevelser av våld i nära relation har fått ökad samhällelig uppmärksamhet under senare år.

Världshälsoorganisationen har vid upprepade tillfällen lyft fram våldet som ett globalt omfattande folkhälsoproblem och som en prioriterad folkhälsofråga (WHO 1996, 2002, 2005, 2013) och våld i nära relation anses idag vara ett allvarligt samhällsproblem och ett folkhälsoproblem i Sverige (NCK 2014; Socialstyrelsen 2014).

Sverige beskrivs ofta som ett föregångsland när det gäller ställningstagande mot våld i nära relation, ett land där det råder en bred politisk enighet om att mäns våld mot kvinnor är ett högt prioriterat område och en del av jämställdhetspolitiken (se Skr. 2007/08:39, 5). Dock har det inte alltid varit så. Kvinnojoursrörelsen var den aktör som först synliggjorde och skapade opinion kring mäns våld mot kvinnor i Sverige (SOU 2004:117; Steen 2003). Den politiska debatten och lagstiftningen fokuserade länge främst på våldsutsatta vuxna kvinnor, medan deras utsatta barn inte uppmärksammades. En förändring skedde i och med Kvinnoväldskommissionen, som fick i uppdrag att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld (SOU 1995:60). Trots uppdragets uttalade fokus på våldsutsatta kvinnor valde kommissionen även att lyfta fram barn som upplever våld och deras utsatthet. I sitt slutbetänkande föreslog kommissionen att barn som upplever våld och deras villkor skulle bli föremål för en särskild utredning (SOU 1995:60).

I utredningen *Barn och misshandel* lyftes barns upplevelser av våld fram som ett underskattat och sällan belyst problem (SOU 2001:18). I och med att kunskapen om barn som upplever våld ökade skedde det en förskjutning mot att även beakta upplevelser av våld som misshandel. I slutbetänkandet från utredningen, *Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda*, föreslogs att upplevelser av våld ska definieras som psykisk misshandel (SOU 2001:72) och i efterföljande propositioner föreslogs att barn som upplever våld ska betraktas som offer för brott (Ds 2004:56; Prop. 2005/06:166; Skr 2007/08:39).

Barn som upplevt våld har inte bara uppmärksammats inom barnrättspolitik, utan också inom jämställdhetspolitiken. I den Nationella handlingsplanen mot våld i nära relationer lyftes barn som upplever våld fram som en grupp som behövde mer uppmärksamhet (SOU 2002:71) och barn som upplever våld har kommit att synliggöras och uppmärksammas allt oftare i svensk jämställdhets- och barnrättspolitik.

I utredningen om en nationell strategi för att nå det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra betonas behovet av att stödja kvinnor och deras barn (SOU 2015:55). Centrala mål i den nationella strategin är bland annat en minskad omfattning av våld, minskad omfattning av barn som upplever våld mot en förälder eller omsorgsperson, att förbättra upptäckt av våld och att erbjuda starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn som upplever våld. Dessutom betonas vikten av att utgå från barns rättigheter och att i det förebyggande arbetet arbeta för att stärka barns rätt till trygghet, liv och utveckling (Skr 2016/17:10).

Lagstiftning

Lagstiftning kring barn som upplever våld återfinns framför allt i Socialtjänstlagen, SoL (SFS 2001:453). Här har jag valt att i en kortare redogörelse ta upp centrala förändringar som har skett i SoL under de senaste åren, förändringar som alla har bidragit till att stärka rätten för och öka stödet till barn som upplever våld i nära relation och förtydliga och skärpa socialnämndens⁴ ansvar för dessa barn.

Sedan 2006 *bör* socialnämnden betrakta att barn som upplever våld är offer för brott och *kan* vara i behov av stöd och hjälp (SFS 2006:936). 2007 skärptes formuleringen i denna paragraf, till att göra gällande att socialnämnden inte bara *bör* utan, *skall* betrakta att barn som upplever våld är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp (SFS 2007:225).

⁴ Socialnämnden är politiskt tillsatt och ansvarar för kommunens socialtjänst. Socialtjänsten lyder under socialnämnden och är de som i praktiken genomför arbetet.

Vidare så stärktes barns rätt till delaktighet i samband med socialnämndens insatser 2008. Enligt SoL skall barn få relevant information, och i frågor som rör dem skall deras inställning klargöras. Hänsyn skall tas till barns vilja med beaktande av dess ålder och mognad (SFS 2007:1315).

Sedan 2013 skall socialnämnden beakta barns bästa vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn (SFS 2012:776).⁵ 2013 skärptes även formuleringen i 5 kap 11 § SoL ytterligare, så att den nu tydliggör att det är socialnämndens ansvar att inte bara uppmärksamma barns behov av stöd och hjälp, utan också se till barn som upplever våld får det stöd och den hjälp som de behöver (SFS 2012:776). Slutligen stärktes barns rätt till deltagande ytterligare. Enligt SoL skall barn få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör dem. Om barn av någon anledning inte framför sina åsikter, ska deras inställning klarläggas på annat sätt och deras åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad (SFS 2012:776).

Socialnämndens arbete

En förutsättning för att ett barn som upplever våld i nära relation ska kunna få tillgång till stöd och skydd via socialtjänsten är att den får kännedom om att ett barn upplever våld. Enligt SoL bör alla som får kännedom om, eller misstänker att, ett barn far illa anmäla det till socialtjänsten. Detta gäller till exempel myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom, myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården, polismyndigheten och säkerhetspolisen. Detsamma gäller för personer som arbetar inom dessa myndigheter och som i sitt yrke får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Anmälningsskyldigheten gäller även personer inom enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens

⁵ Principen om "barns bästa" är en av barnkonventionens grundpelare (avsnitt 6) (SOU 1997:116) och återkommer även i Föräldrabalken 6 kap 2 a § då det gäller vårdnad, boende och umgänge.

område som fullgör uppgifter som berör barn och unga (SFS 2001:453).

När socialtjänsten får kännedom om att ett barn upplevt våld i nära relation skall socialtjänsten inleda utredning. Den ska dels utreda barnets behov av stöd och hjälp, dels bedöma risken för att barnet kommer att uppleva ytterligare våld (SOSFS 2014:4).

En utredning som regeringen initierat visar dock på en rad brister i socialtjänstens rättstillämpning, både i förhållande till gällande rätt och i förhållande till FN:s konvention om barns rättigheter⁶ (Dir. 2013:35). Utredningen visar bland annat att det förekommer att socialtjänsten inte beviljar barn insatser om inte barnets vårdnadshavare har lämnat samtycke eller om de inte har kunnat etablera kontakt med dessa – detta trots att barnet varit i behov av stöd och hjälp (SOU 2016:19).

Att vårdnadshavare inte lämnat samtycke eller att socialtjänsten inte kunnat etablera kontakt med dessa ska dock inte utgöra något hinder. Socialnämnden har mandat att med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ansöka om omhändertagande hos länsrätten för barn och ungdomar. Ett barn kan omhändertas om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas och att det skydd, den vård och de insatser som barnet behöver inte kan ges på frivillig väg eller inte bedöms vara tillräckliga (SFS 1990:52).

Relationella sammanhang och respons på våld

Trots samhällets satsningar, upprättade handlingsplaner, riktlinjer och stärkt lagstiftning är det viktigt att påminna sig om att det är många barn som upplever våld i nära relation i sina hem och i sin vardag som inte identifieras av professionella och får det stöd och det skydd som de är i behov av och har rätt till (se Eriksson m.fl. 2007). Att socialtjänsten får kännedom om och öppnar utredning

⁶ Barnkonventionen antogs år 1989 av FN:s generalförsamling och år 1990 ratificerade den svenska regeringen konventionen utan några reservationer (Prop 1989/90:107). I ett betänkande föreslås det att barnkonventionen ska gälla som svensk lag från och med den 1 januari 2018 (SOU 2016:19).

är inte heller någon garanti för att barn får vare sig stöd, skydd eller möjlighet till delaktighet (Dahlkild-Öhman 2011; Eriksson; 2009, 2012).

Detta innebär att många barn blir utelämnade till, och beroende av, att få stöd och hjälp från personer i det som kan kallas för det (informella) sociala nätverket eller relationella sammanhanget, vilket kan inkludera släktingar, vänner och andra i barns närhet. Tidigare forskning visar att det ofta finns personer i barns relationella sammanhang som känner till våldet och att det förekommer att barn vänder sig till någon av dessa för att få stöd och skydd (Klein 2012; Mullender 2006).

Den forskning som studerar socialt stöd i samband med våld visar dock att det inte finns någon given definition av vad som avses med socialt stöd (se Levendosky m.fl. 2002; Miller m.fl. 2014). Beeman (2001) argumenterar dessutom för att socialt stöd är ett problematiskt begrepp som ger en alltför snäv infallsvinkel, eftersom det oavsett definition endast omfattar en dimension av relationer – positiva reaktioner och handlingar – och därmed riskerar att osynliggöra andra former av handlingar i samband med våldet. Som ett svar på den kritik som framförts kring begreppet socialt stöd har därför begreppet respons presenterats.

Enligt Hydén m.fl. (2016) utgör responsperspektivet en vidare infallsvinkel då det även förmår fånga negativa och tvetydiga handlingar och reaktioner från individer i det sociala nätverket. Detta anses vara av stor relevans eftersom personer i barns sociala nätverk kan bidra till att öka barns utsatthet genom att exempelvis hota våldsutsatta barn och sympatisera med och stödja förövaren (DeKeseredy och Schwartz 2009; Linell 2015). Dessutom, argumenterar Hydén m.fl. (2016), ger ett fokus på respons en bättre förståelse både för individens handlingar och reaktioner över tid och av de processer som bidrar till att våldet antingen upphör eller fortsätter.

Respons utgör alltså ”svar” från olika aktörer, vilka inkluderar åtgärder, ord och beteenden som bidrar till hur våldet förstås. I denna avhandling definieras därför respons som positiva, negativa och ambivalenta handlingsorienterade reaktioner i relation till våldet samt kommunikativa handlingar som exempelvis tystnad, undvikande, ilska, förtvivlan och förvirring som uppstår i relation till personer i barns relationella sammanhang (se Hydén 2009). I

relation till detta är det viktigt att göra skillnad på respons riktat mot våldsutsatta föräldrar och respons riktat mot barn. De individer föräldrar upplever som stöttande är inte nödvändigtvis stöttande för barn. Grundläggande i denna avhandling är därför att fokusera på barns perspektiv (Halldén 2003), vilket syftar på de positioner utifrån vilka barn beskriver och värderar sina erfarenheter av respons i samband med våld.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna avhandling är att undersöka barns perspektiv på respons i samband med att de upplever våld. Särskild betoning ligger på barns egna, deras syskons, mor- och farföräldrars och andra vuxnas handlingar och reaktioner. På så sätt är målet att undersöka vilken betydelse det relationella sammanhanget har för våldsutsatta barn. Syftet specificeras i följande frågeställningar:

- Hur kan vi förstå barns röster och möjlighet att berätta om upplevelser av våld i nära relation?
- Hur beskriver barn sina egna, sina syskons, mor- och farföräldrars och andra vuxnas respons i samband med att de upplever våld?
- Hur positioneras barn och personer i barns relationella sammanhang i barns berättelser om våld?

Begrepp och definitioner

Inom området förekommer det en rad olika begrepp och definitioner. Bland de svenska begreppen är ”mäns våld mot kvinnor” och ”våld i nära relation” vanligt förekommande. Bland de engelska begreppen är ”intimate partner violence” (IPV) och ”domestic violence” vanliga. Hur vi benämner och ramar in våldet får betydelse för hur vi förstår och hanterar det. Genom att tala om mäns våld mot kvinnor uppmärksammas könsdimensionen, det synliggörs att majoriteten av förövarna faktiskt är män (Hearn 2013). Könsneutrala begrepp som våld i nära relation uppmärksammar och synliggör att det förekommer våld även i

samkönade relationer och att även kvinnor utövar våld. Även om jag vill påpeka våldets könade dimensioner står dessa inte i centrum i denna avhandling. Jag vill i stället lyfta fram och betona barns upplevelser av mäns våld mot kvinnor, våld i samkönade relationer, samt kvinnors våld mot män.

Det är dock sällsynt med begrepp som redogör för ett barns relation till förövaren och den våldsutsatta, trots att det centrala är att åtminstone en av dessa står barnet nära och har juridiska rättigheter i kraft av sin position som vårdnadshavare. Eriksson m.fl. (2007) argumenterar för begreppet faders våld mot mödrar, men betonar samtidigt att olika begrepp kan passa olika bra i olika sammanhang.

Med *barn* avses i denna avhandling (liksom i SFS 2001:453) individer mellan 0–18 år, även om inte urvalet av informanter förmår täcka hela åldersspannet.

När intresset för barn och deras situation var nytt, var begrepp som ”witness” och ”observe” vanliga (Holden 2003; Øverlien och Hydén 2007; Øverlien 2010). I takt med att det blev känt att barn upplever våld via exempelvis syn, hörsel och känsel och att det förekommer att barn själva ingriper i våldet har dessa begrepp problematiserats och ersatts av begreppet ”exposure” (Edleson 1999; Eskonen 2007; Mullender m.fl. 2002; Solberg 2007; Øverlien 2010; Øverlien och Hydén 2007).

”Exposure” är ett begrepp som rymmer olika erfarenheter av våld, utan att förutsätta att barn har sett våldet (Holden 2003). Forskare som intresserar sig för barns upplevelser utifrån ett aktörsperspektiv använder sig ofta av begreppet ”experience”, eftersom begrepp som ”exposure” enligt dem riskerar att förmedla bilder av barn som passiva objekt (McGee 2000; Peled 1998; Øverlien 2010; Øverlien och Hydén 2007).

I denna kappa har jag valt att använda mig av det svenska begreppet *barn som upplever våld i nära relation* och i avhandlingens engelska artiklar använder jag begreppet ”children exposed to intimate partner violence” (IPV) i och med att vida begrepp är nödvändiga för att rymma barns erfarenheter. För att öka läsbarheten kommer jag dock fortsättningsvis inte att skriva ”barn som upplever våld i nära relation” i löpande text, utan enbart benämna dessa som ”barn som upplever våld”.

Våld i nära relation delas ofta in i fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Med *fysiskt våld* avses exempelvis att dra någon i håret, att slå, sparka eller knuffa någon. Med *psykiskt våld* avses exempelvis att trakassera och hota någon. Med *sexuellt våld* avses exempelvis att tvinga någon till sexuella handlingar. Det kan handla om enskilda våldshändelser, men ofta rör det sig om ett mönster av indirekta och direkta hot, samt olika sorters våld (WHO 2012). Att bli utsatt för våld och kontrollerande beteenden riskerar i sin tur att leda till social, materiell och ekonomisk utsatthet (Socialstyrelsen 2016).

I denna avhandling definieras *direkt våld* som våld som riktas direkt mot barn och orsakar barn fysisk och/eller psykisk skada, sjukdom eller smärta. Det är vanligt att barn som upplever våld även utsätts för direkt våld och att det därför inte alltid är möjligt att skilja mellan dessa (Holden 2003; Osofsky 2003). Överlappningen beräknas vara 30–60 procent (Annerbäck m.fl. 2010; Broberg m.fl. 2011; Jansson m.fl. 2011).

Socialt nätverk är ett begrepp som används på olika sätt inom forskning och praktiskt socialt arbete. Inom forskning används socialt nätverk ofta som ett analytiskt begrepp för att studera relationer strukturellt, inte minst inom så kallad social nätverksanalys (se Hanneman och Riddle 2005). I praktiskt socialt arbete används det däremot oftast som ett lösare samlingsbegrepp för de personer som finns i någons närhet, såsom familj, släktingar, vänner och arbetskamrater, men också professionella och myndighetspersoner.

I denna avhandling relaterar jag till sociala nätverk i denna senare betydelse, det vill säga som den samling individer i barns närhet som de relaterar till på olika sätt. Jag använder mig omväxlande av begreppet *relationella sammanhang* för att synliggöra avhandlingens fokus på relationer och processer mellan individer. Medan forskare ofta fokuserar på nätverket i sin helhet (t.ex. Hydén m.fl. 2016), det vill säga på relationen mellan de ingående individerna och hur dessa sammantaget påverkar individen, har jag valt att i stället studera valda delar av barns nätverk, mer specifikt relationen till syskon, mor- och farföräldrar och andra vuxna.

Disposition

Denna avhandling består av en introducerande kapp med sex kapitel, en engelsk sammanfattning, samt fyra artiklar. Den fortsatta avhandlingen är upplagd som följer.

Kapitel 2 redogör för tidigare forskning om barn som upplever våld. Inledningsvis redovisas forskning som rör: riskfaktorer för att uppleva våld, effekter av våldsutsatthet, skyddsfaktorer och motståndskraft. Därefter placeras avhandlingen in på fältet barnavård och socialt arbete. Slutligen redovisas forskning som rör barns perspektiv på och erfarenheter av våld, barns handlande i samband med våld, barns perspektiv på samhällets bemötande och reaktioner, barns relationer i samband med våldsutsatthet.

I kapitel 3 presenteras de tre teoretiska perspektiv som är centrala för denna avhandling: barndomssociologin, sociologin om det personliga livet och positioneringsteori.

Kapitel 4 är ett metodkapitel som beskriver de övergripande projekt som denna avhandling bygger på, materialinsamling, urval, etiska överväganden, val av metod, materialet, samt transkribering och analys.

I kapitel 5 presenteras en sammanfattning av de fyra artiklar som ingår i avhandlingen.

I Kapitel 6, som är det avslutande kapitlet, besvarar jag mina forskningsfrågor och redogör för hur barn beskriver: betydelsen av det relationella nätverket, respons i samband med att de upplever våld, hur barn och personer i barns relationella sammanhang positioneras i barns berättelser, samt hur vi kan förstå barns röster och möjlighet att berätta om upplevelser av våld i nära relation. Kapitlet avslutas med en diskussion om avhandlingens implikationer till praktiker.

Därefter följer en engelsk sammanfattning, referenser samt artikel I, II, III och IV.

Tidigare forskning

Mycket av forskningen om barn som upplever våld fokuserar på hur många barn som upplever våld, vilka barn som upplever våld, vilka effekter upplevelser av våld kan få för barn, samt risk och skyddsfaktorer. Dessa studier är i huvudsak kvantitativa och ofta skrivna inom medicin och (individual)psykologi (se Øverlien 2010). Även om denna forskning till viss del faller utanför avhandlingens primära fokus har jag valt att i inledningen till detta kapitel förmedla huvuddragen i dessa, för att på så vis bredda förståelsen och visa varför barn som upplever våld alltså är ett problem som det är angeläget att studera. Därefter placerar jag in avhandlingen på fältet barnavård och socialt arbete, för att sedan redogöra för barns erfarenheter av och handlingar i samband med våld, våldsutsatta barns relationer till andra, samt samhällets bemötande och reaktioner.

Riskfaktorer för att uppleva våld

Tidigare forskning har identifierat ett flertal faktorer som ökar risken för att barn ska uppleva våld. En riskfaktor är att barn växer upp med en vuxen som har psykiska problem, oförmåga att hantera stress, dålig impulskontroll, låg självkänsla, samt missbruk (Meltzer m.fl. 2009). En annan riskfaktor är om barn växer upp i en familj där de vuxna är utsatta för social och ekonomisk press (Martinez-Torteya m.fl. 2009). Bland faktorerna som ökar den sociala pressen nämns: att vara ung, ensamstående, ha många barn, att det förekommer fysiska och/eller psykiska funktionsnedsättningar i familjen, att familjen saknar socialt stöd, är trångbodda och aktuella i socialregistret (Annerbäck m.fl. 2010; Edleson 1999; Meltzer m.fl. 2009). Bland faktorerna som ökar den ekonomiska pressen nämns: att bo i en hyreslägenhet i ett fattigt område, att vara arbetslös, ha ekonomiska svårigheter, låg utbildning (Levendosky 2011; Meltzer m.fl. 2009). Slutligen finns

en ökad risk för utsatthet för våld för de barn som på grund av ålder eller funktionsnedsättningar har svårt att skydda sig själva (McGee 2000).

Effekter av våldsutsatthet

Upplevelser av våld kan få negativa effekter för barns fysiska och psykiska hälsa, för barns beteende samt för deras kognitiva och kunskapsmässiga utveckling (se Adams 2006; Holt m.fl. 2008; McGee 2000). Barn som upplevt våld löper signifikant högre risk att utveckla fysiska hälsoproblem som huvudvärk, ätstörningar, ont i magen, allergi och astma (McGee 2000; Olofsson m.fl. 2011). Dessutom använder de medicin i högre utsträckning och uppsöker hälso- och sjukvården dubbelt så ofta som barn som inte upplevt våld. Resultatet gäller för både pojkar och flickor i alla åldrar, oavsett socioekonomisk status (Olofsson m.fl. 2011).

Barn som upplevt våld och hot om våld riskerar också att utveckla dåligt självförtroende, beteendeproblem och PTSD⁷ (Adams 2006; Georgsson m.fl. 2011; Grych m.fl. 2000; Martinez-Torteya m.fl. 2009; McCloskey m.fl. 1995; McGee 2000). Risken är extra stor för barn som både har varit utsatta för våld och som upplevt direkt våld, oavsett ålder (Sternberg m.fl. 2006; Wolfe m.fl. 2003).

Beteendeproblem som internaliserings- och externaliseringsproblem kan i sin tur leda till nedsatt kognitiv förmåga och inlärningssvårigheter och därmed påverka barns studieresultat negativt (Adams 2006; McGee 2000; Olofsson m.fl. 2011). Några få studier indikerar att upplevelser av våld kan ge allvarliga effekter över tid (t.ex. Adams 2006) och Wolfe m.fl. (2003) och Øverlien (2010) argumenterar för att det behövs fler longitudinella studier för att undersöka detta närmare. I sammanhanget är det dock viktigt att beakta att forskningen kan ha fångat effekter av krisreaktioner som avtar efter tid, i stället för

⁷ Posttraumatiskt stressyndrom. Personer med PTSD drabbas av påträngande tankar, mardrömmar och så kallade "flash-backs" som leder till starka psykologiska och fysiologiska reaktioner och de är på helspänn och gör allt för att undvika saker, personer och händelser som påminner dem om det trauma de upplevt, vilket leder till koncentrations- och sömnsvårigheter som i sin tur leder till utmattning (Borgå 2012).

att ge en tillförlitlig bild av barns hälsa och mående (Edleson 1999).

Skyddsfaktorer och motståndskraft

Tidigare forskning har även identifierat en rad faktorer som kan lindra våldets negativa effekter (Holt m.fl. 2008). Dessa skyddsfaktorer identifieras främst på individnivå och i barns närhet. Skyddsfaktorer som återkommande nämns är att barn växer upp med och har en nära relation till kompetenta och friska omsorgsgivare som uppvisar god föräldraförmåga (Levendosky m.fl. 2002; Pinheiro 2006). Andra skyddsfaktorer är om barn har tillgång till och får stöd från personer i familjens sociala nätverk, som exempelvis vänner, samt om barn har ett ”lättamt temperament” och god anpassningsförmåga (Beeman 2001; Levendosky m.fl. 2003; Pinheiro 2006).

Vissa studier visar att upplevelser av våld kan ha liten eller ingen effekt alls på barns hälsa och utveckling. Kitzmann m.fl. (2003) visar exempelvis i en metaanalys om psykosocial hälsa hos barn som upplevt våld att 37 procent av barnen uppvisade liknande, eller till och med bättre, hälsa än de barn som inte upplevt våld. I en studie uppvisade 54 procent av barnen i åldrarna 2 till 4 år positiv anpassning (Martinez-Torteya m.fl. 2009). I en annan studie, med barn mellan 8 och 14 år genomförd av Grych m.fl. (2000), uppvisade 31 procent av barnen motståndskraft mot våldets negativa effekter.

Barnavård och socialt arbete

Denna avhandling placeras i forskning kring utsatta barn inom socialt arbete. I Sverige har denna forskning oftast gått under benämningen ”barnavårdsforskning”. Detta har beskrivits som ett av det sociala arbetets kärnområden, nämligen barn som är socialt utsatta (t.ex. på grund av att de upplever våld) och som därmed riskerar att fara illa och att bli föremål för den sociala barnavården (Sunesson 2003).

I en kunskapsöversikt om svensk barnavårdsforskning definierar Andersson och Sallnäs (2007, 11) barnavårdsforskning som:

...forskning om socialt utsatta barn (0–18 år) och deras familjer, forskning om barn som far illa eller riskerar fara illa och barn som genom anmälan eller ansökan kommer i kontakt med socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Barnavårdsforskning omfattar också forskning om socialtjänstens individ- och familjeinriktade insatser och barnavårdssystemet som organisation.

Utifrån denna definition identifierar Andersson och Sallnäs (2007) sex olika teman inom barnavårdsforskningen: 1. Utsatta levnadsvillkor och/eller utsatta barn, 2. Social barnavård som system, organisation och i relation till omvärlden, 3. Insatsen kontaktperson/ kontaktfamilj, 4. Fosterbarn, fosterfamilj och familjehemsvård, 5. Forskning om vård på ungdomsinstitutioner och 6. Frågan om evidens och utfall av dygnsvård och andra interventioner. Med sitt fokus på våldsutsatta barn kan denna avhandling ses som hemmahörande inom det första temat, ”utsatta levnadsvillkor och/eller utsatta barn”.

Låt mig nu presentera forskning om barns perspektiv på våld i nära relation och om respons på barn som upplever våld.

Barns erfarenheter av våld

Först vill jag klargöra skillnaden mellan barns perspektiv och barnperspektiv. Enligt Halldén (2003) innebär barnperspektiv att studera barns villkor, att verka för barns bästa och att uppmärksamma konsekvenserna av olika politiska beslut, samt att visa vilka erfarenheter som ryms i de olika positioner som finns för barn att anta i det aktuella sammanhanget och samhället i stort. För att göra det är det inte nödvändigt att involvera barn eller att bygga forskningen på barns utsagor. För att anta barns perspektiv krävs dock enligt Halldén att forskaren studerar vad barn gör, säger att de gör eller har erfarit.

I den tidiga forskningen kring barn som upplevt våld ansågs barn ofta vara ovetande om våldet eller som passiva offer som inte

berördes av våldet i någon större utsträckning (se Mullender m.fl. 2002). Denna utgångspunkt resulterade i att forskningen oftast byggde på uppgifter från mammor, professionella eller andra vuxna medan barns egna perspektiv och erfarenheter saknades helt (Øverlien 2010). Enligt Mullender (2006) dröjde det till 1994 innan barn som upplever våld kom till tals i forskning.

Senare studier, som bygger på uppgifter från både barn och mammor, visar att mammor tenderar att uppges att deras barn upplevt betydligt mindre våld än vad barnen själva gör och att föräldrar tenderar att uppskatta syskons anpassning som mer lika än vad barnen själva gör (se Holden 2003; Litrownik 2003; Mullender m.fl. 2002; Skopp m.fl. 2005).

Denna upptäckt – i kombination med att allt fler forskare har inspirerats av barndomssociologin – har lett till att många forskare intresserat sig för hur de kan involvera barn i forskning (se Cater och Øverlien 2014). Barn som upplever våld, menar dessa forskare, kan inte ses som passiva och sårbara offer utan kunskap eller kompetens nog för att delta i forskning. De bör snarare betraktas som visserligen sårbara, men samtidigt kompetenta offer som har förmåga att dela med sig av sina erfarenheter. Fokus för denna barndomsforskning har bland annat legat på barns handlande i samband med våld, deras erfarenhet av samhällets insatser, deras relation till föräldrarna, men endast i liten mån om relationen till personer i deras närhet.

Barns handlande i samband med våld

En rad forskare har intresserat sig för barns handlande i samband med att de upplever våld. Eskonen (2007) och Øverlien och Hydén (2009) analyserar bland annat inspelningar från gruppbehandling och visar att barn skiljer mellan faktiska handlingar, hur de önskar att de hade handlat och hur de önskar att de ska handla om det uppstår våldstillfällen i framtiden. Barns önskade handlingar var mer aktiva och drastiska än de faktiska var, vilket kan tolkas som att barn har större handlingsutrymme i sin fantasi än vad de har i det verkliga livet.

I en intervjustudie med barn och unga (8–20 år) som upplevt våld och bott på skyddat boende i Norge (Øverlien 2016) beskriver

barnen hur de försökte förhindra våldet innan det bröt ut och mildra det på olika sätt, bland annat genom att ingripa och kalla på hjälp under tiden våldet pågick och försöka trösta sin mamma då våldet hade upphört. Barnens handlingar varierade beroende på deras ålder och den aktuella situationen.

Även andra studier visar att barn handlar på olika sätt i samband med att de upplever våld. En del barn försöker stoppa våldet genom att antingen ingripa själva eller genom att kalla på hjälp (Allan m.fl. 2003; Edleson m.fl. 2003; McGee 2000; Mullender m.fl. 2002; Solberg 2007; Weinehall 1997; Överlien och Hydén 2009). Andra barn söker skydd och stöd hos sin mamma eller hos sina syskon (Eskonen 2007). Det förekommer också att barn försöker undvika och distansera sig från våldet (Allen m.fl. 2003; Solberg 2007; Weinehall 1997). Yngre barn, som inte kan eller får lämna hemmet, kan försöka hålla sig ur vägen, stänga in sig på sitt rum, gå och lägga sig, medan äldre syskon kan skydda yngre syskon från våldet genom att hålla om dem och försöka stänga ute ljudet av våldet (Buckley m.fl. 2007; Eskonen 2007; McGee 2000; Mullender m.fl. 2002; Solberg 2007). Sensoriska strategier kan vara att lyssna på musik, teckna, skriva poesi och på så vis försöka skingra tankarna (Wilson m.fl. 2012; Överlien och Hydén 2009). Äldre barn har fler valmöjligheter jämfört med yngre barn. De kan välja att söka sig utanför hemmet då våldet pågår och tillbringa så mycket tid som möjligt i skolan eller hos vänner och släktingar (Eskonen 2007; McGee 2000; Mullender m.fl. 2002; Weinehall 1997).

Samhällets bemötande och reaktioner på våldsutsatta barn

Det finns en mängd studier om samhällets bemötande och reaktioner. I det följande fokuserar jag på några av de aktörer som nämns som centrala i barns berättelser och redogör för deras bemötande och reaktioner, samt hur barn upplevt dessa. Då det gäller socialtjänsten redogör jag även för insatsen skyddat boende.

Ett första steg för att barn som utsatts för våld ska kunna få hjälp är att myndigheter får kännedom om våldet och det finns studier som visar att barn berättar för myndighetspersoner om sina

upplever av våld. I en svensk omfångsundersökning rörande fysisk misshandel mot barn (13–15 år) uppgav 10,8 procent av barnen att det hade förekommit våld mellan vuxna i deras familj och 7 procent av barnen uppgav att de hade berättat om våldet för en myndighetsperson (Annerbäck 2010). En totalundersökning av de ansökningar som inkom från socialnämnden om vård enligt LVU under ett år i Sverige visar att 137 ansökningar gällde barn och unga (13–18 år) som upplevt eller utsatts för direkt våld. Undersökningen gör gällande att 71 procent av de barn som dessa ansökningar gällde avsiktligt berättat om våldet för en myndighetsperson (Linell 2015).⁸

Barn som upplevt våld uttrycker att de vill att professionella ska agera kraftfullt, ta tillvara på det stöd och de resurser som redan finns i deras liv och se till att våldet upphör (Mullender 2002). Tidigare forskning visar dock att det finns ett betydande glapp mellan barns önskemål och professionellas hantering av våld. Professionella är inte sällan dåliga – och uttrycker själva brister – på att identifiera, skydda och erbjuda stöd till barn som upplevt våld (Buckley m.fl. 2007; Devaney 2008; Humphreys 1999; McGee 2000).

Barn riskerar att ”hamna mellan stolarna” på grund av bristande dokumentation, kommunikation och spänningar och motsättningar mellan de som arbetar förebyggande, de som arbetar med att skydda barn och de som arbetar med vårdnad, boende och umgänge (Buckley m.fl. 2007; Hester 2011; Mullender m.fl. 2002). Sammantaget innebär detta att barn som upplever våld och deras familjer riskerar att hamna i ett ekorrhjul där de utreds, ärendet avslutas, de återaktualiseras och ärendet öppnas på nytt, och så vidare (Stanley m.fl. 2011).

⁸ Att det skiljer så mycket mellan studierna kan eventuellt förklaras med att Annerbäck bygger på uppgifter från barn, medan Linell bygger på andrahandsuppgifter från vuxna, att ansökningarna i Linells studie inte är utformade för forskningsändamål och slutligen att barns berättande föregås av en lång process (Linell 2015).

Socialtjänstens bemötande och insatser

Som nämns redan i inledningen till denna avhandling så gör Socialtjänstlagen gällande att socialnämnden *skall* betrakta barn som upplever våld som offer för brott, beakta barns bästa vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn⁹ och se till att dessa får det stöd och den hjälp som de behöver.

Lagstiftningens intentioner synliggörs dock inte alltid i praktiken. Münger (2016) intresserar sig för hur socialtjänsten i Sverige responderar i samband med att barn upplever våld, framför allt hur de hanterar FN:s konvention om barns rättigheter¹⁰, och dess krav på att beakta barns bästa i alla beslut som rör barn. Hon konstaterar att barn inte hörs i utredningen och att det innebär att bedömningen av vad som är bäst för barn utgår från föräldrars berättelser och socialsekreterares bedömningar. I en avhandling om hur familjerättssekreterare tillämpar lagstiftarens intentioner om barns delaktighet i ärenden där barn upplevt våld visar Dahlkild-Öhman (2011) att det även är svårt för barn att komma till tals i vårdnads-, boende- och umgängesutredningar (VBU). Sundhall (2012) undersöker hur ålder och kön konstrueras i VBU-utredningar som innehåller uppgifter om våld. Hon konstaterar att föräldrar och andra vuxna ofta ges stort utrymme i texterna, medan barns berättelser om den egna utsattheten sällan återfinns eller får ytterst begränsat utrymme. Sundhall tolkar detta som att familjerättssekreterare ogiltigförklarar barns tal och berättelser om sin utsatthet. Detta utgör i sin tur ett hinder för barns möjlighet till delaktighet och resulterar i att besluten bygger på uppgifter från vuxna. Eriksson (2009, 2012) – som undersökt familjerättssekreterares bemötanden av barn som upplever våld – visar att dessa antingen använder sig av en barnorienterad eller en vuxenorienterad strategi. I det första fallet lyssnar familjerättssekreterarna på och bekräftar barnen. De kan antingen försöka ”skydda” barnen genom att undanhålla information och inte involvera dem i utredningen, eller så

⁹ Principen om ”barnets bästa” är en av barnkonventionens grundpelare (avsnitt 6) (SOU 1997:116) och återkommer även i Föräldrabalken 6 kap 2 a § då det gäller vårdnad, boende och umgänge.

¹⁰ Även kallad barnkonventionen.

involverar de och underlättar barnens deltagande. Familjerättssekreterare som använder sig av en vuxenorienterad strategi diskvalificerar å sin sida barn genom att hindra dem från att delta och låta de vuxnas perspektiv, behov och känslor stå i centrum för utredningen.

Sammantaget tyder detta på att familjerättssekreterare har svårt att närma sig våldsutsatta barn som sociala aktörer med förmåga och rätt att delta i utredningsprocessen. Detta kan förklaras med att familjerättssekreterare främst betraktar barn som upplevt våld ur ett omsorgsperspektiv, det vill säga att de fokuserar på barns sårbarhet och offerskap vilket begränsar barns möjlighet till deltagande (Dahlkild-Öhman 2011; Eriksson och Näsman 2008a). Professionella anses i stället behöva betrakta barn som upplevt våld både som offer och aktörer, både ur ett omsorgsperspektiv och ur ett delaktighetsperspektiv – det vill säga de bör fokusera både på barns sårbara position, deras agens och rätt till deltagande (Bruno 2016; Dahlkild-Öhman 2011; Eriksson och Näsman 2008a).

Det förefaller som om det framför allt är två faktorer som avgör om barn är nöjda med socialtjänstens bemötande: om socialsekreterarna lyssnar och bekräftar barnen, och förser dem med information.

De barn i McGees (2000) studie som utreddes och som fick träffa en socialsekreterare som informerade dem om utredningen, anpassade sig efter deras tempo, som det var lätt att tala med och tog dem på allvar var nöjda med bemötandet. De barn som inte fick någon information var däremot missnöjda med bemötandet. Detsamma gäller för de barn i Eriksson och Näsman (2012) studie om våldsutsatta barns erfarenhet av familjerätten som inte fick nödvändig information. Enligt författarna resulterade bristen på information i att barnen varken visste vad handläggarna tog fasta på, vad informationen de lämnade skulle användas till, vad det stod i utredningen eller vad som skulle hända i rätten. Ungdomarna i Weinehalls (1997) studie förmedlar överlag en negativ bild av socialsekreterare och beskriver dessa som oengagerade, oempatiska och enligt ungdomarna förstärkte deras bristfälliga bemötande känslan av maktlöshet.

Skyddat boende

En vanlig insats för våldsutsatta mammor och barn som upplevt våld och som inte har någonstans att ta vägen är skyddat boende. I en studie av barn som levt på skyddat boende i Norge (Øverlien m.fl. 2009) beskrivs flytten till det skyddade boendet som plötslig och kaotisk. I och med att barnen inte fick någon förvarning hann de varken förbereda sig inför uppbrottet eller ta avsked av sina vänner. Flera barn visste inte vad det var som orsakade flytten, var de befann sig, hur länge de skulle stanna på det skyddade boendet eller vad som skulle hända efteråt.

Flera forskare visar dock att barn anpassar sig och återhämtar sig väl på skyddade boenden och att barn överlag är positiva till vistelsen (se McGee 2000; Mullender m.fl. 2002; Peled 1998). Framför allt uppskattar barn att det finns vuxna och barn som de kan prata med om sina upplevelser och som förstår, samt att det skyddade boendet är fritt från våld. Barn kan dock uppleva att det är trångt och bullrigt, jobbigt att behöva dela utrymmen med andra och det finns för få aktiviteter för barn (McGee 2000; Mullender m.fl. 2002).

Regler som skapats för att öka tryggheten för våldsutsatta kvinnor kan dock utgöra hinder för deras barn. Det är till exempel inte tillåtet att ta emot besök på skyddande boenden i Norge. Förbudet syftar till att skapa en lugn och trygg plats för kvinnor och barn, men innebär samtidigt att det inte är möjligt för barn att ta emot och träffa sina vänner (Øverlien m.fl. 2009). I Storbritannien, exempelvis, tar inte The Women's Aid Federation of England and Wales (WAFE)¹¹ emot pojkar över 16 år på sina skyddade boenden. Dessa pojkar ses som unga män och det finns en oro för att de ska ta efter förövarens beteende och utöva våld mot sina mammor. För pojkar över 16 år innebär denna regel att de tvingas skiljas från sin mamma och eventuella syskon vilket kan innebära att de hänvisas till sin våldsamma pappa (Baker 2005). Hester m.fl. (2006) argumenterar dock att medvetenheten om barns situation och behov på skyddade boenden ökar. Exempelvis har de allra flesta WAFE-anslutna boenden anställt personal som är utbildade för att arbeta med barn. Dessa erbjuder

¹¹ Ett nationellt nätverk som stödjer 270 kvinnojoursorganisationer och driver 567 skyddade boenden i England och Wales.

numera både enskild behandling och gruppbehandling, aktiviteter efter skolan och på lov.

Socialstyrelsens kartläggning av insatsen skyddat boende i Sverige visar att 172 av de 195 boenden som besvarade enkäten även tar emot medföljande barn. De flesta boenden som drivs i kommunal regi tar emot pojkar oavsett ålder, dock tar inte alla ideella organisationerna emot pojkar som är äldre än 15 år. I Sverige finns det en hög medvetenhet om barns situation och behov, och barn erbjuds allt från introduktionssamtal, enskilda stödsamtal med utbildad personal, till stödpersoner på och utanför boendet. Majoriteten av boendena har rutiner för att tillgodose barns rätt till skolgång och många ordnar aktiviteter för barn på fritiden (Socialstyrelsen 2013). Eriksson (2010) undersöker i vilken utsträckning kvinnojourer och kriscenter i Norden förmår att betrakta barn ur ett rättighetsperspektiv. Studien visar att trots att barn beskrivs som offer för brott dominerar en välfärdsdiskurs framför en rättighetsdiskurs, vilket innebär att man fokuserar på stöd och skydd framför kompensation.

Rättsväsendets bemötande

Polis och rättsväsende är myndighetsinstanser som många våldsutsatta barn kommer i kontakt med. Forskning visar att barn i huvudsak har negativa erfarenheter av polisens bemötande. Det förefaller som att polisen utgår från ett vuxenperspektiv och inte förmår se barns utsatthet och offerskap. Barnen i McGees (2000) studie kände sig svikna, utsatta och maktlösa, eftersom de upplevde att polisen inte tog våldet på allvar, inte gjorde sig någon brådska, inte informerade barnen om vart de kunde vända sig för att få hjälp. Barn i andra studier uppger att polisen endast gjorde snabba och ytliga besök, att de varken agerade eller följde upp ärendena, trots att det fanns barn i familjen (Mullender m.fl. 2002; Stanley m.fl. 2012).

Röbäck (2012) studerar professionellas konstruktioner av barn, barndom och barns bästa i verkställighetsmål i Sverige, det vill säga när tingsrätten prövar om de med tvång ska verkställa beslut om umgänge som inte kunnat genomföras på frivillig väg. Hon visar att barns vilja beaktas som ”genuin” så länge den är i

linje med professionellas uppfattning. Däremot ses barn som omogna eller under påverkan om de är negativa eller ambivalent inställda till umgänge och deras vilja strider mot professionellas uppfattningar. Barn ges alltså möjlighet att uttrycka sin vilja och att vara delaktiga i beslutsprocessen, men i realiteten ges de få tillfällen att påverka sitt liv.

I en annan svensk studie undersöker Bruno (2015) barns möjligheter att få sina rättigheter till delaktighet och skydd tillgodosedda genom tingsrättens beslut i processer rörande vårdnad, boende och (i synnerhet) umgänge när det förekommer implicita eller explicita uppgifter om våld i familjen. Hon visar att tingsrättens beslut präglas av ett fokus på gemensamt föräldraskap och nära kontakt mellan föräldrar och barn efter skilsmässa, även om det har förekommit våld och att det utgör ett hinder för barn att få sina rättigheter till delaktighet och skydd tillgodosedda.

Skolans insatser, bemödande och reaktioner

Även om skolan är en självklar del av de flesta barns vardag är det långt ifrån självklart att barn som upplever våld anförtror sig till en lärare. De barn som har valt att tala med en lärare om våldet har i huvudsak positiva erfarenheter av det. Majoriteten av de barn i McGee (2000) som berättade om våldet för skolpersonal fann det hjälpsamt att dessa inte bara intresserade sig för barnens studieresultat, utan även erbjöd känslomässigt stöd. I Buckley m.fl. (2007) och Weinehall (1997) beskrivs även enstaka lärare som bra och pålitliga.

Bruno (2011) undersöker vad som utmärker skolan i mötet med barn som far illa i samband med familjerättsliga processer då det finns tecken på våld i familjen. Bruno argumenterar för att skolpersonal ser våldet antingen utifrån ett barnrättsperspektiv där de fokuserar på barns rätt till skydd och delaktighet, eller att de förstår våldet ur ett fostransperspektiv, det vill säga som ett ordningsproblem. Det senare ger våldsamma pappor ett förhållandevis stort handlingsutrymme inom skolans domän. Samtidigt förekommer det att rättssystemet inkräktar på skolans domän genom att familjerättssekreterare pratar med barn då de befinner sig i skolan och att skolpersonalen hörs som referenter i

utredningen. Skolpersonal måste inte sällan förhålla sig till familjerättssekreterarnas krav, samtidigt som de strävar efter att ha en god relation med barn och föräldrar (Eriksson m.fl. 2013).

Barns sociala relationer i samband med våldsutsatthet

Hittills har jag fokuserat på forskning som berör våldsutsatta barns erfarenheter och perspektiv på samhällets insatser och professionellas bemötanden, vilket har varit ett centralt fokus inom forskning om barn som upplevt våld. I det följande diskuteras istället forskning som ligger närmare avhandlingens fokus på barns vardagsliv och sociala relationer och hur dessa kan ta sig uttryck i samband med våld.

De allra flesta barn växer upp i och ingår i ett relationellt sammanhang, vilket kan bestå av familjemedlemmar, släktingar, vänner, grannar och andra. I barns närhet kan det finnas personer som känner till våldet och barn kan välja att vända sig till någon av dessa för att få stöd och skydd (Klein 2012; Mullender 2006). Det råder dock delade meningar kring om barn talar om sina upplevelser av våld eller ej. Leira (2002) menar att det tabu som omger våld i nära relation hindrar barn från att tala om sina upplevelser. Enligt Solberg (2007) talar barn endast om våld om de ges tillfälle att berätta, om de ser ett syfte med att berätta och om de har förmågan att se en förbindelse mellan sig själva och andra, vilket Forsberg (2005) menar är sällsynt. Enligt Buckley m.fl. (2007) talar skolbarn helst inte om sina upplevelser av våld, oavsett ålder.

Barns relation till offer och förövare

Förekomsten av våld kan påverka både atmosfären i hemmet och de inbördes relationerna mellan familjemedlemmarna. Barn som upplever våld har ofta en komplicerad relation till sina föräldrar och det förekommer att de tar parti för en förälder (Buckley m.fl. 2007; Cater 2004; McGee 2000; Mullender m.fl. 2002; Weinehall 1997; Överlien och Hydén 2009). Barn som utsätts för våld ser ofta

sin våldsutsatta mamma som antingen den viktigaste, eller åtminstone som en av de viktigaste personerna, i deras liv (Humphreys m.fl. 2011; McGee 2000; Øverlien m.fl. 2009). Hon beskrivs som den huvudsakliga omsorgsgivaren, den som har sett till att det finns mat på bordet och den som har hjälpt dem allra mest (Cater och Forssell 2014; Mullender m.fl. 2002; Weinehall 1997). En del barn uttrycker att de har sin våldsutsatta mamma att tacka för att de lever (Weinehall 1997). Barnen i McGees (2000) studie uppger att våldet har fört med sig att de har fått en närmre relation till sin mamma, i och med att de har tvingats att gå igenom så mycket tillsammans.

Flera forskare menar dock att våld underminerar relationen mellan barn och deras mammor och att våldet har en negativ påverkan både på anknytning och föräldraförmåga (se Bogart m.fl. 2011; Humphreys m.fl. 2011; Levendoskys 2011). Detta är i sig problematiskt, eftersom en trygg anknytning har lyfts fram som särskilt viktig för barn som upplever våld och därför saknar struktur i sin vardag (Mullender 2006).

Forskning som fokuserat på barns relation till förövare visar att även denna relation kan vara mångtydig. En del barn beskriver att de har en nära relation med förövaren – oavsett om det är barnens biologiska pappa eller någon annan (Øverlien m.fl. 2009). För andra kännetecknas relationen till förövaren snarare av rädsla och osäkerhet (Forsell 2016; McGee 2000; Sullivan 2000). McGee (2000) betonar att barn som lever i samma familj kan ha olika relation till förövaren och behandlas olika av denne. Om det är mammans nya partner som är förövare så kan han exempelvis behandla sina egna barn bättre än mammans. Förövaren kan också utse en syndabock och en favorit bland barnen, och pojkar tenderar att behandlas bättre än flickor. Sullivan (2000) menar att barns relation till förövaren har betydelse för deras anpassning över tid. I hennes studie är barnen mest rädda för sina styvpappor, eftersom dessa utövar mest psykiskt våld. Studien visar också att barn vars biologiska pappa var förövaren uppvisade sämre självuppfattning jämfört med barn som upplevt våld som utövades av en man som inte utgjorde en fadersfigur. Detta trots att barnens biologiska pappor var de som var mest tillgängliga rent känslomässigt. Sullivan tolkar resultatet som att det är extra smärtsamt för barn att uppleva sin pappas våld mot sin mamma.

Några forskare intresserar sig för hur barn förstår och tolkar sin pappa och hans våld. Cater (2004) studerar exempelvis hur barn i åldrarna 8–12 år förstår och tolkar sina pappor och deras våld mot barnens mammor i relation till deras allmänna bild av pappor och våld. Några barn i studien definierar och beskriver sina pappor utifrån det våld som de utövat. Andra skiljer mellan våldet och pappan som person och fokuserar på pappans goda sidor även om de fördömer våldet (se Cater och Forssell 2014; Weinehall 1997). Øverlien m.fl. (2009) visar dock att barn kan ha svårt att foga samman bilden av ”den snälla pappan” med ”den våldsamma pappan”. Barnen i Cater och Forssell (2014) beskriver sina pappor som oengagerade och oansvariga omsorgsgivare, men argumenterar för att det är ”tillräckligt bra” så länge de inte utövar våld mot barnens mammor. Trots det hade cirka 75 procent av barnen kontinuerligt umgänge med sina pappor efter det att föräldrarna separerat och det gällde även barn där det fanns misstanke om att papporna utövade direkt våld mot barnen (Forssell och Cater 2015).

Barns relation till syskon

Syskon har ofta en stor betydelse i barns vardagsliv. Gillies och Lucey (2006) liknar syskon vid ”socialt kapital”, det vill säga en signifikant resurs som förmedlar kärlek, omsorg och trygghet. Gulløv m.fl. (2015) menar att syskonrelationer påverkar barns sociala förståelse och självuppfattning. Vidare påpekar hon att syskonrelationer kan präglas av ömhet, lojalitet och omsorg, samtidigt som de kan vara en källa till spänningar och konflikter. Punch (2008) menar att de ambivalenta känslorna kan förklaras med att syskon under sin barndom spenderar mycket tid tillsammans på ett begränsat utrymme, men framhåller samtidigt att det även genererar fördelar i form av intim kunskap om syskonen och en trygghet som kommer sig av att det inte är möjligt att välja bort varandra.

Samtidigt förhandlas och förändras syskonrelationer över tid och barns ålder, kön och ordning i syskonskaran påverkar hur de positionerar sig i relation till sina syskon (Gulløv m.fl. 2015; Punch 2008). Äldre syskon positionerar sig ofta som

omsorgsgivare och hjälper, skyddar och tar ansvar för sina yngre syskon i högre utsträckning än vad yngre syskon gör. Yngre syskon positionerar sig ofta som mottagare och drar nytta av sina äldre syskon. Exempelvis lär de sig nya saker, får tillgång till information och tillträde till platser som de annars inte skulle få tillträde till via sina äldre syskon (Gillies och Lucey 2006).

Det finns endast ett fåtal studier om syskons betydelse för barn som upplever våld. Callaghan m.fl. (2015) menar att det beror på att barn betraktas som passiva mottagare till andra människors relationella handlingar, snarare än som aktivt involverade i relationer. De efterlyser studier som studerar barns egna erfarenheter av andra barns handlingar i samband med att de upplever våld. Callaghan m.fl. undersöker hur barn som upplever våld använder sig av relationella resurser i samband med våldet. Studien utmanar bilden av barn som passiva åskådare. Den visar att syskon engagerar sig i relation till andra familjemedlemmar och anpassar sina handlingar efter sammanhanget.

Callaghan m.fl. ifrågasätter även bilden av att relationella handlingar – som att ta hand om syskon och andra närstående – enbart utgör en belastning för utsatta barn. Istället menar de att relationella handlingar i samband med våldsutsatthet kan bidra till barns aktörskap och motstånd, och vara ett sätt för barn att utveckla sociala färdigheter – färdigheter som kan komma dem tillgodo även på andra områden.

Waddell m.fl. (2001) jämför kvaliteten på syskonrelationer i familjer där det förekommit våld med familjer där det inte förekommit våld. Studien visar på få skillnader mellan barn som upplevt våld och barn som inte upplevt våld då det gäller kvaliteten på syskonrelationen. Däremot både gav och tog syskon i familjer där det förekom våld emot signifikant mer socialt stöd, hade färre konflikter och uppvisade mindre ilska än barn i familjer där det inte förekom våld.

Några forskare intresserar sig för eventuella skillnader i anpassning hos syskon som upplevt våld och syskon som inte har våldserfarenheter. Skoop m.fl. (2005) menar att det inte finns några större skillnader vad gäller internaliserings- eller externaliseringsproblem. Dock uppvisade syskon som upplevde sig hotade av våldet eller anklagade sig själva för våldet högre anpassningsproblem än syskon som inte gjorde det. Piotrowski

(2011) undersöker anpassningen hos syskon som upplevt våld och visar att anpassningen skiljer sig åt mellan syskon i olika familjer. Detta förklaras med att kvaliteten på relationerna i barnens familjer varierar. Piotrowski m.fl. (2014) visar att kvaliteten på syskonrelationen är betydelsefull för syskons anpassning och att syskon kan utgöra en resurs för barn som upplever våld.

Barns relation till mor- och farföräldrar

Dagens mor- och farföräldrar har en närmre relation till sina barnbarn än vad tidigare generationer har haft. Detta förklaras med att mor- och farföräldrar lever allt längre, har bättre hälsa och ekonomi och generellt sett färre barnbarn (Timonen och Arber 2012). I en västerländsk kontext omges mor- och farföräldrar av motsägelsefulla normer och förväntningar som gör gällande att de bör ”finnas där” för sina barn och barnbarn när dessa behöver stöd och hjälp, men utan att störa eller lägga sig i sina vuxna barns förehavanden (Hjälml 2012; Sandberg 2016a, 2016b). Samtidigt visar forskning att relationen mellan mor- och farföräldrar och deras barnbarn förhandlas mellan generationerna och därmed förändras över tid (Attias-Donfut och Segalen 2002). En aspekt som spelar in är kön. Farföräldrar har exempelvis mindre kontakt med sina barnbarn än vad morföräldrar har, vilket förklaras med att det främst är kvinnor som bygger relationer över generationsgränserna (Timonen och Arber 2012). Detta för bland annat med sig att barnbarn har en närmre relation till sina morföräldrar än till sina farföräldrar, samt en närmre relation med mormödrar jämfört med morfäder (Mahne och Huxhold 2012). Ålder och livsfas påverkar också. Äldre mor- och farföräldrar har ofta mindre kontakt med sina barnbarn än vad yngre mor- och farföräldrar har. Äldre barnbarn har generellt mindre kontakt med sina mor- och farföräldrar eftersom de inte är beroende av omsorg i samma utsträckning som yngre barnbarn är (Mahne och Huxhold 2012).

Trots att mor- och farföräldrar är centrala individer i barns relationella sammanhang har få forskare intresserat sig för hur den äldre generationen responderar när deras barnbarn upplever våld. Till undantagen hör Sandberg (2016a) som undersöker mor- och

farföräldrars berättelser om deras respons och betydelse för sina barnbarn i samband med att dessa upplevde våld. Sandberg (2016b) intresserar sig även för hur mor- och farföräldrar talar om och förhandlar sin roll och sina skyldigheter i samband med att deras barnbarn upplever våld. Studien visar att mor- och farföräldrar engagerar sig och hjälper sina barnbarn, både praktiskt och känslomässigt, men det finns mor- och farföräldrar som responderar på ett ambivalent eller negativt sätt i samband med våld (se Gottzén och Sandberg 2017; Sandberg 2016a, 2016b).

Gottzén och Sandberg (2017) visar utifrån intervjuer med barn att det finns mor- och farföräldrar som bidrar till en trygg atmosfär antingen i sitt egna hem, i barnbarnens hem eller genom att ta med barnen från hemmet till en annan plats där det inte förekom våld. De visar även att mor- och farföräldrar kan öka sina barnbarns sårbarhet genom att till exempel inte tro på barnens våldsberättelser. För barnen i deras studie räckte det inte att mor- och farföräldrarna bidrog med fysisk säkerhet, det var också viktigt att de trodde på och tog parti för barnen.

Sammanfattning

Detta kapitel har visat att det finns rikligt med forskning om barn som upplevt våld i nära relation. Denna täcker in många olika infallsvinklar, så som samhällets insatser kring dessa barn. Däremot finns det begränsat med forskning som utgår från barns perspektiv och som studerar hur vardagslivet ter sig för barn som upplever våld, forskning där barn beskriver sin miljö, samt hur de hanterar sin vardag och de relationer som omger dem.

Viss forskning har fokuserat på hur barn upplever professionellas respons, men det finns begränsat med forskning som undersöker barns perspektiv på respons i samband med att de upplever våld. Särskilt gäller detta med betoning på barns egna, deras syskons, mor- och farföräldrars och andra vuxnas handlingar och reaktioner. Detta trots att många barn som upplever våld inte identifieras eller får tillgång till stöd och skydd via professionella, utan blir utelämnade till att söka stöd och skydd hos personer i deras närhet.

Denna avhandling bidrar till att fylla denna kunskapslucka genom att utforska barns perspektiv på respons i samband med att de upplever våld, med särskild betoning på barns egna, deras syskons, mor- och farföräldrars och andra vuxnas handlingar och reaktioner.

Avhandlingen bidrar även med kunskap om hur vi kan förstå barns röster och deras möjlighet att berätta om upplevelser av våld i nära relation, en kunskap som är användbar både för forskare och praktiker. Dessutom visar avhandlingen hur barn och personer i barns relationella sammanhang positioneras i barns berättelser.

Teoretiska utgångspunkter

I föregående kapitel pekade jag på att barn som upplever våld har kommit att synliggöras och uppmärksammas allt mer i svensk jämställdhets- och barnpolitik och att barns perspektiv på våld har fått ökad uppmärksamhet även i forskning.

I och med att kunskapen om barns upplevelser av våld har ökat har synen på vad det innebär att uppleva våld förändrats. Från att se barn som upplevt våld som antingen ovetande om våldet eller som några som inte berörs närmare av det, så beaktas nu barns upplevelser av våld som psykisk misshandel och barn som upplever våld som offer för brott.

För att utveckla en förståelse för barn som upplever våld i nära relation sökte jag efter teoretiska perspektiv som visar värdet av att studera barns erfarenheter och som lyfter fram barn som aktörer utan att förminska de villkor som barn lever under, maktordningar som råder mellan barn och vuxna vilka begränsar barns handlingsutrymme. I och med intresset för det sociala nätverket, sökte jag efter perspektiv som beaktar det relationella sammanhangets betydelse, men som inte låser sig fast vid släkt- och familjerelationer. Slutligen sökte jag efter ett teoretiskt perspektiv som visar hur barn utifrån sitt begränsade handlingsutrymme, i interaktion med andra, förhandlar och tilldelas olika positioner. Jag fann inte allt detta i ett teoretiskt perspektiv, utan valde att kombinera tre olika perspektiv: barndomssociologi, sociologin om det personliga livet, samt positioneringsteori.

Tillsammans bidrar dessa till en ökad förståelse för våldsutsatta barn på en strukturell, relationell och individuell nivå. Med hjälp av barndomssociologin är det möjligt att visa på de strukturella villkor som omgärdar barn och dessas inverkan på hur vi ser på barn och barndom, medan sociologin om det personliga livet innebär en möjlighet att visa att barn lever i ett relationellt sammanhang och relaterar till samhällets normer i interaktion med andra människor. Via positioneringsteori är det även möjligt

att visa hur barn förhandlar positioner på subjektsnivå, och inte minst i relation till de offerpositioner som erbjuds utsatta barn.

Barndomssociologi

Det första teoretiska perspektivet utgörs av det som brukar kallas för de ”nya” sociala barndomsstudierna¹² eller barndomssociologin (James och Prout 1990; James m.fl. 1998; Näsman 1994). Detta är ett tvärvetenskapligt fält som växte fram under 1980- och 90-talen och som studerar barndom som socialt fenomen och barn som aktörer i sociala strukturer.

En central utgångspunkt inom barndomssociologin är att barndom behöver ses som socialt konstruerad och därmed som något historiskt, socialt och kulturellt föränderligt (James m.fl. 1998). Detta synliggörs bland annat i att samhällets syn på den grupp individer som vi idag betraktar som barn har förändrats genom århundradena och skiljer sig åt i olika kulturella sammanhang (Prout och James 1990). Synen på barn får därmed konsekvenser för vad som anses vara en god eller ideal barndom och vilka rättigheter barn har (James m.fl. 1998).

Barndomssociologin utvecklades i stor utsträckning som en kritik av de socialisations- och utvecklingsperspektiv som präglat sociologi, antropologi, psykologi och annan samhällsvetenskaplig forskning under 1900-talet. Enligt Prout och James (1990) grundar sig dessa perspektiv på idén om en allmänmänsklig och ”naturlig” mognad där barn främst studeras i egenskap av ”blivande” vuxna. Med detta följer att endast fullt socialiserade individer kan ses som sociala aktörer. Istället pläderar de för att man bör skilja mellan barndom och biologisk omognad. Barndomen ses varken som naturlig eller universell, utan som en strukturerande och kulturell aspekt i de flesta samhällen (Prout och James 1990). Barn ses som ”varande”, det vill säga som kompetenta aktörer och i högsta grad delaktiga i skapandet av såväl sina egna liv som samhället i stort. Som en följd av att barn betraktas som sociala aktörer, blir deras erfarenheter värda att studera för sin egen skull, oberoende av vuxnas intressen. Barn bör därmed vara föremål för

¹² New Social Studies of Childhood

forskning på samma sätt som exempelvis kvinnor, vuxna och äldre (se Alanen 2001; Eriksson och Näsman 2008; Halldén 2003; James m.fl. 1998).

En central utgångspunkt i barndomssociologin är att lyfta fram de strukturella villkor som omgärdar barn. Att barn ses som kompetenta sociala aktörer innebär inte att de anses fria att handla som de önskar, tvärtom menar James m.fl. (1998) att barn som grupp tenderar att vara strukturellt underordnade vuxna. Barndomsforskare använder sig av begreppen ”åldersordning” och ”generationsordning” för att tala om denna strukturella situation. Grundläggande handlar det om att i samhället kontrasteras barndom ofta mot ”vuxenskap” och ”ålderdom” (Alanen 2009; Närvänen 2009; Närvänen och Näsman 2007).

Vuxna och vuxenhet tenderar att ses som den norm barn jämförs med (Andersson och Cater 2014; Solberg 2007). Med detta följer förväntningar på vad som är normalt och vad som är avvikande för de som tillhör gruppen barn. De som inte inordnar sig utan bryter mot normerna riskerar sociala sanktioner av olika slag (Närvänen 2009). Åldersordningar påverkar hur rättigheter och skyldigheter, makt och status fördelas. Det påverkar därmed barns möjligheter till handling och deltagande (Närvänen 2009; Närvänen och Näsman 2007). Samtidigt som de lyfter fram åldersordningar betonar barndomsforskare att faktorer som genus, klass, ålder och etnicitet skapar olika villkor och olika handlingsutrymme för olika grupper av barn (se Halldén 2003; James 2007; Näsman 2004). Det finns därmed inte en, utan flera barndomar. Detta gäller även för barn som lever i samma kultur och samma tidsepok (se Halldén 2007; Punch 2002; Smart 2011).

Ålders- och generationsordningen är delvis en konsekvens av att barn historiskt uppfattats och framställts som ”ofärdiga”, sårbara och inkompetenta (James och Prout 1990; James m.fl. 1989). Detta har också lett till att barn till stor del ”hindrats” från att delta i forskning, med hänvisning till att de inte är tillförlitliga som informanter, barndomen har inte ansetts vara intressant att studera då den endast utgör en genomgångsfas på väg mot vuxenlivet (Näsman 2004). Detta gäller inte minst forskning om barn som utsatts för våld, som bygger på rapporter från mödrar och andra vuxna (Edleson 1999; Øverlien 2010). Det är viktigt att utforska barns erfarenheter och deras ställning i samhället, samt

tilldelandet av maktresurser och hur dessa bidrar till att forma barns handlingsutrymme och livsvillkor (Halldén 2007; May 2011; Näsman 2004). Detta inte minst för barn som upplevt våld.

Sociologin om det personliga livet

Det andra teoretiska perspektivet i denna avhandling utgörs av det som har kommit att kallas för ”sociologin om det personliga livet”, som inte minst presenterats av Smart (2007), och belyser den ömsesidiga relationen som råder mellan samhälle och individ. Sociologin om det personliga livet intresserar sig för en rad olika områden, som exempelvis familj och barndom, relationer till djur och vänskapsrelationer. Det som är kännetecknande för detta perspektiv är ett intresse för både dessa områden som separata enheter och för de länkar som binder samman dessa (May 2011).

Sociologiska teoretiker påpekar ofta att relationen mellan individ och samhälle har förändrats radikalt i den moderna epoken, inte minst under andra delen av 1900-talet. Det finns olika sätt att se på denna förändrade relation. Giddens (1992), exempelvis, menar att det har skett en ökad individualisering och att denna är ett resultat av de stora sociala, ekonomiska och kulturella förändringar som har skett i samhället, framför allt sedan andra världskriget. Enligt Giddens har människor gått från att låta samhällets normer, värderingar och förväntningar styra sina livsval mot att själva förhandla och välja sina egna livsprojekt och relationer.

Även Smart (2007) menar att relationer har blivit mer valbara och individualiserade, men argumenterar samtidigt för att människor fortfarande lever sina liv i relationella sammanhang i interaktion med familj, släkt och vänner. Dessa relationer omges fortfarande av normer och med dessa följer förväntningar, rättigheter och skyldigheter som påverkar hur enskilda individer lever sina liv (Smart 2007).

Inom sociologin om det personliga livet argumenterar man för att det vi uppfattar som våra personliga val och vårt privata liv måste förstås i relation till strukturella faktorer som klass, etnicitet, kön – och som ett resultat av – det komplexa samspel som råder mellan oss människor (May 2011). Exempelvis omges

mor- och farföräldrar av motsägelsefulla normer som gör gällande att de bör ”finnas där” för sina barn och barnbarn när dessa behöver stöd och hjälp, men utan att störa eller lägga sig i sina vuxna barns förhållanden (Hjälml 2012; Sandberg 2016a, 2016b). Dessa normer kan i sin tur påverka hur enskilda mor- och farföräldrar agerar i relation till sina barn och barnbarn. Våra personliga val och vårt privata liv måste därför även ses som ett resultat av att vi lever i ett relationellt sammanhang och reproducerar samhällets normer i interaktion med andra människor (Morgan 2011).

Även om det i och med välfärdsstatens uppbyggnad har skett en institutionalisering av barndomen som gör att olika generationer tillbringar allt mer tid på olika platser utanför hemmet ges fortfarande hjälp och stöd inom den utvidgade familjen (Alanen 2007; Närvänen och Näsman 2007). Finch och Mason (1993) menar att detta givande och tagande inte främst bör förstås som ett direkt resultat av släktskapsband, utan ses som ett utbyte av tjänster, ett slags förhandlande av omsorg. Även om släktingar utgör – och förväntas utgöra – en källa till stöd för många människor är det enligt Finch och Mason ingen självklarhet att familjen som institution per automatik vill eller kan täcka upp för de medlemmar som har praktiska eller ekonomiska omsorgsbehov.

Nära relationer baserade på släktskap eller vänskap är med andra ord inte fastlåsta utan snarast föränderliga och öppna för viss omförhandling (Alanen 2007). Detta gäller kanske inte minst för barn i svåra och problematiska livssituationer då de förväntningar individer har på relationer ställs på sin spets (Wilson 2013).

Positioneringsteori

Det tredje teoretiska perspektivet utgörs av positioneringsteori (Harré och Langenhove 1991, 2003), som är ett perspektiv som uppmärksammar hur normer och diskurser påverkar vilka positioner det finns för individer att anta. Genom att analysera vilket handlingsutrymme individer ges och hur de förhandlar dessa positioner i interaktion med andra människor i sin vardag

ger positioneringsteori främst analytiska verktyg på en individ- och subjektsnivå.

Positioneringsteorin är inspirerad av två olika riktningar inom det diskursanalytiska fältet. Den ena, menar Korobov och Bamberg (2007), utgörs av en poststrukturell riktning som tar ett ”uppifrån och ner”-perspektiv. Den andra, menar de, har främst sina rötter inom etnometodologi och symbolisk interaktionism, och tar ett ”nerifrån och upp”-perspektiv. Jag inspireras av båda, även om min hållning främst är interaktionistisk.

Centralt i den poststrukturella traditionen är begreppet diskurs, det vill säga en grupp uttalanden och dess regler och strukturer som tillsammans erbjuder ett språk för att tala om och representera kunskap om ett visst ämne vid ett visst historiskt ögonblick (Hall 1996, 1997). Vissa diskurser tenderar att bli dominerande och därmed styr de vilka röster som får höras, vad som är möjligt att säga och vilken betydelse olika röster tillmäts i olika sammanhang. Då de påverkar vilken kunskap som värderas under en given historisk period blir diskurser nära kopplade till makt (se Hall 1996). Butler (1997) menar att det med diskurserna följer en rad olika subjektspositioner, det vill säga de olika positioner som diskurserna erbjuder. Detta innebär att rådande diskurser påverkar och formar våra tankar, våra åsikter, vår tillvaro och hur vi lever våra liv. Med olika subjektspositioner anser Butler att det följer kultur- och platsbundna regler för var, när och hur subjektet bör agera (Butler 1997; Davies 2006).

Positioneringsteori hämtar också inspiration från interaktionism, vilket tar ett ”nerifrån och upp”-perspektiv (Korobov och Bamberg 2007). Centralt här är Goffmans (1959/2004) dramaturgiska modell. Goffman intresserade sig för hur social interaktion sker i vardagen, hur vårt samspel styrs av sociala regler och liknar interaktion vid ett framträdande eller ett rollspel. Han visar hur vi med hjälp av våra sociala färdigheter och rådande normer försöker bilda oss en uppfattning om, definiera och tolka olika situationer så vi kan styra medaktörers och åhörarens intryck. På så sätt kan individer upprätthålla en fasad och få tolkningsföreträde. Den omedelbara responsen på det vi säger och gör får således stor betydelse för hur vi uppfattar oss själva (Goffman 1959/2004).

Harré och Langenhove (1991) menar att roller och positioner är relaterade begrepp, men att position är ett mer dynamiskt alternativ till rollbegreppet eftersom det är ett ”flytande” begrepp. Positionering ses som en ständigt pågående aktivitet som förhandlas i interaktion, medan roller är fixerade. Ytterligare en skillnad är att det alltid är möjligt att skilja en person från dennes roll, medan den diskursiva praktiken anses konstituera både talaren och åhöraren vid positionering.

Positioneringsteorin presenterar en något mer dynamisk förståelse än poststrukturalismens förståelse av subjektsposition, vilka ses som framför allt tilldelade av diskurser. Dynamiken poängteras genom att tala om individers positionering, det vill säga position som ett förhandlande, som en aktiv och pågående handling. Individer kan både ges och anta en viss position, men också göra motstånd mot den, och tilldela andra positioner i relation till kulturella diskurser (Harré och Langenhove 1991). I en analys av generationella positioner visar exempelvis Aronsson och Gottzén (2011) att dessa inte är fixerade, utan att rättigheter och skyldigheter i familjen förhandlas i interaktion mellan barn och föräldrar. Att positioner förhandlas visar på människors aktörskap och möjlighet att påverka sina liv, det vill säga att deras liv inte är förutbestämt av diskurser (Forsberg 2009). Positionering och förhandlande är i stora delar språkliga praktiker, och sker genom och i berättelser (Aronsson och Cederborg 1994).

Positionering och barn som utsatts för våld

De strukturella villkor, däribland de normer och diskurser som omgärdar barn och barndom, menar jag påverkar vilka positioner som finns tillgängliga för barn att anta. Samtidigt ingår barn i ett relationellt sammanhang och de förhandlar positioner i relation till andra individer i deras närhet. Positionering är med andra ord inte något som enbart görs i relation till abstrakta normer, utan dessa normer medieras och reproduceras i relationella sammanhang.

De positioner som erbjuds de vuxna och barn som är ”inblandade” i våldsbrott, kan grovt delas upp i förövare och offer (Christie 1986; Eriksson 2009). Dessa är till stor del kopplade till

föreställningar om kön och ålder. Offerpositioner följer ofta väletablerade idéer om "barnlighet" och kvinnlighet, medan förövarpositioner ofta ligger i linje med kulturella föreställningar om vuxenlighet och manlighet. Dessa kulturella föreställningar om kön och ålder kan exempelvis vara en bidragande orsak till varför det är svårt för professionella att uppfatta äldre pojkar som agerar i våldssituationer som offer (Eriksson 2009).

Christie (1986) menar, att för att en person ska anses vara ett fullvärdigt och "idealt" offer krävs det oftast att personen upplevs som svag, att den saknar makt och befinner sig på en "lämplig" plats. Vidare bör personen ha försökt skydda sig mot våldet, vara stark nog att tala om det inträffade och kunna göra anspråk på sin offerposition. Barn som upplever våld uppfyller flera av Christies kriterier i och med att de i dagens västerländska samhälle oftast betraktas som oskuldsfulla och skyddsvärda (Andersson och Cater 2014). De befinner sig i en underordnad position och saknar makt i relation till den vuxna förövaren samt är beroende av vuxnas omsorg, skydd och kontroll (Cater 2007; Eskonen 2007; Näsman m.fl. 2008). De kan heller inte lastas för att ha "gått in i" relationen, eller för att befinna sig på fel plats i och med att våldet ofta äger rum i hemmet – det vill säga på den plats där familjen görs och som barn är en "naturlig" del av (jfr Christie 1986). Däremot avviker de från gängse föreställningar om ideala barn, i och med att barn varken ska uppleva, utsättas för eller använda våld.

I och med att barn ofta förstås i relation till vuxna, är även de positioner barn erbjuds i samband med våldsutsatthet skapade i relation till vuxenpositioner. Barn som grupp positioneras ofta som underordnade vuxna som grupp, därför tenderar barn ha begränsade möjligheter att göra motstånd mot tillskrivna positioner (Sundhall 2012). Iversen (2013) har analyserat intervjuer som gjordes som en del av en nationell svensk utvärdering av stöd för barn som upplevt våld. Studien visar att barn i behandling tilldelas positioner efter sitt beteende. Barn som är villiga att delta i, och som anpassar sig till behandlingen ses som kompetenta, medan barn som inte vill delta i behandling positioneras som "omogna" och inkompetenta. Barn som inte inordnar sig utan försöker ta över, positioneras i sin tur som

problematiska. Genom att positionera barn på detta sätt blir det möjligt för vuxna att förhålla sig utan hänsyn till deras åsikter.

Det finns flera olika offerpositioner för barn att anta i samband med våld (Eriksson 2009). Dessa positioner är inte fastlåsta, men i och med att barn har en underordnad position i relation till vuxna och att våldet begränsar deras handlingsutrymme, tenderar de ändå att låsas fast i en underordnad position (se Christie 1986). Barn som agerar och ingriper mot våldet och som själva utövar våld riskerar däremot att diskvalificeras som offer, eftersom de bryter mot rådande föreställningar som gör gällande att ideala barn och ideala offer varken bör uppleva eller använda sig av våld (se Andersson och Cater 2014; Eskonen 2007).

Sammanfattning

Barndomssociologi, sociologin om det personliga livet och positioneringsteori utgör de grundläggande teoretiska perspektiven för denna avhandling. Tillsammans bidrar dessa till en ökad förståelse för barn och barndom på en strukturell, relationell och individuell nivå, och ger mig redskap att studera barns erfarenheter av respons på våld i nära relation. Sammantaget synliggör dessa perspektiv hur de normer och diskurser som omgärdar barn och barndom påverkar vilka positioner som barn erbjuds, samtidigt som barn – som sociala aktörer – förhandlar dessa positioner i relation till individer i deras närhet. Samtidigt är det viktigt att understryka att barn har begränsade möjligheter att göra motstånd mot tillskrivna positioner i och med den underordnade position de strukturellt tillskrivs i relation till vuxna. Detta blir extra påtagligt i samband med våld.

4

Metod

I detta kapitel redogör jag för de övergripande metodologiska valen för avhandlingen, det vill säga materialinsamling, urval, etiska överväganden, val av metod, materialet, samt transkribering och analys. Jag diskuterar även materialets förtjänster och begränsningar.

Projekt I och projekt II

Materialinsamlingen till detta avhandlingsprojekt har skett inom ramen för två större projekt. Materialet till artikel II och III samlades in inom ramen för projektet ”Barn och unga på landsbygd som bevittnar våld i hemmet: En studie av det sociala nätverkets responser”, fortsättningsvis benämnt som PI. Utmärkande för detta projekt var att data även samlades in från personer i barnens sociala nätverk som våldsutsatta kvinnor (mammor), fastrar och mostrar, mor- och farföräldrar, socialsekreterare och så vidare (se Hydén 2015; Hydén och Johansson 2014; Sandberg 2015, 2016a).¹³

Materialet till artikel IV samlades in inom ramen för projektet ”Mor- och farföräldrars respons på våld i nära relationer: Barns erfarenheter och perspektiv”, fortsättningsvis benämnt som PII. Projektet är en intervjustudie som studerar barns erfarenhet och perspektiv då det gäller mor- och farföräldrarnas respons till våld i nära relation¹⁴ och inom ramen för detta projekt har data enbart samlats in från barn som upplevt våld (se Gottzén och Sandberg 2017).

¹³ Projektet initierades och leddes av professor Margareta Hydén, Linköpings Universitet och pågick 2011–2015. Finansiär var Riksbankens Jubileumsfond dnr P10-0443:1.

¹⁴ Projektet pågick 2014–2015, leddes av Linn Sandberg, Stockholms Universitet och finansierades av Stiftelsen Allmänna Barnhuset (FB13-0029).

Urval

Urvalet till artikel I skiljer sig från urvalet till övriga artiklar i och med att artikel I inte involverar informanter, medan artikel II, III och IV bygger på intervjuer med barn som upplevt våld.

Artikel I

För att få en ökad förståelse för forskningsområdet och för att tydliggöra mitt forskningsbidrag valde jag att inledningsvis i artikel I kritiskt granska hur forskare studerar barn som upplever våld. Mitt intresse gjorde att betoningen vid granskningen var på hur kvalitativa forskare diskuterar och involverar barns röster i sin forskning.

Urvalsprocessen gick till enligt följande: Sökningar efter litteratur skriven på engelska mellan år 1998–2013 gjordes inledningsvis i databaserna Psychinfo, Pubmed, Scopus, Libris, samt valda publikationers referenslistor. Jag använde sökord som: ”children”, ”violence”, ”domestic violence”, ”intimate partner violence”, ”exposed” och ”witness”. Dessa har även kombinerats med varandra i olika söksträngar för att finna relevant litteratur, exempelvis ”children + violence”. Sökträffarna valdes sedan ut efter följande inklusionskriterier: Vetenskapliga publikationer som rör barn (0–18 år) som upplevt våld i hemmet, som är skrivna inom en rad olika forskningsområden som exempelvis socialt arbete, psykologi, sociologi och medicin. Därefter inkluderades även relevanta publikationer som jag kommit i kontakt med under min forskarutbildning, samt publikationer som förekom i dessa publikationers referenslistor och som uppfyllde ovan nämnda inklusionskriterier.

Publikationer som enbart redovisar teorier, strukturellt våld, kollektivt våld, direkt våld riktat mot barn, samt våld mellan syskon exkluderades. Likaså gjorde studier som enbart rör ungdomar över 18 år, samt studier som handlar om hur det går för barn som upplevt våld när de är vuxna. Detsamma gäller även studier som rör hälso- och sjukvårdens insatser, rättsväsende och lagstiftning.

Bland de 119 publikationer som motsvarade våra inklusionskriterier hade barn involverats som informanter i

ungefär hälften. I artikel I fokuserar vi på de 28 publikationer som har använt sig av kvalitativa metoder eftersom de ofta lyfts fram som särskilt användbara i forskning som representerar barns röster (Prout och James 1990). 22 av dessa var artiklar, 3 var bokkapitel i antologier och 3 var böcker.

Artikel II, III och IV

De barn som är informanter i artikel II, III och IV har rekryterats via professionella.

I PI fick vi kontakt med våldsutsatta barn via socialkontor och behandlingsenheter som i sin dagliga verksamhet arbetar antingen med att utreda ärenden som rör våld i nära relation, att erbjuda stöd och behandling till förövare, stöd och skydd till våldsutsatta och deras barn.

Ett målinriktat, strategiskt urval gjordes utifrån barnens ålder, att barnen hade syskon, att de upplevt våld, att våldet hade upphört samt att det var möjligt att få samtycke från både barnens vårdnadshavare och barnen själva (se Bryman 2011, 392). Handläggarna och behandlarna ombads att gå igenom samtliga ärenden som rörde våld i nära relation där barn 4–18 år upplevt mäns våld mot kvinnor, kvinnors våld mot män eller våld i samkönade relationer, men där våldet hade upphört. Målet med att inkludera barn från 4 år kom sig bland annat av att det är sällsynt att små barn kommer till tals och representeras i forskning (se Øverlien 2010). Det visade sig dock inte vara möjligt att rekrytera så små barn till detta projekt. Detta eftersom barnens mammor antingen bedömde det som omöjligt att fråga barnets pappa om samtycke, eller hänvisade de till att barnen var små då våldet pågick och därför, enligt mammorna, inte hade några egna minnen av våldet. De hänvisade också till att de ansåg att barnen inte skulle må bra av att tala om sina erfarenheter. Vi valde då att i stället fokusera på äldre barn som på grund av ålder, utseende och beteende riskerar att inte uppfattas som barn och därmed bli utan stöd och hjälp, trots att de i juridisk mening är att betrakta som barn och offer för brott som har rätt till både stöd, skydd och brottsofferersättning (se Andersson och Cater 2014; Eriksson 2009). Totalt resulterade detta urvalsförfarande i 10 barn som var

mellan 11 och 19 år vid intervjutillfället. Samtliga barn hade upplevt en mans fysiska våld mot sin mamma. Det varierade hur länge våldet hade pågått, från några månader till flera år. Flera av barnen deltog eller hade deltagit i stödprogram för offer för våld i hemmet.

Även barnen i PII rekryterades via behandlingsenheter som i sin dagliga verksamhet arbetar antingen med att utreda ärenden som rör våld i nära relation, att erbjuda stöd och behandling till förövare, stöd och skydd till våldsutsatta och deras barn.

Även i PII gjordes ett målinriktat, strategiskt urval, men utifrån barnens ålder, att barnen upplevt våld, att de hade en mor- eller farförälder i livet och någon form av relation med minst en av dessa, att våldet hade upphört, att det var möjligt att få samtycke från både barnens vårdnadshavare och barnen själva (se Bryman 2011). Behandlarna ombads att gå igenom samtliga ärenden som rörde våld i nära relation där barn 12–18 år upplevt mäns våld mot kvinnor, kvinnors våld mot män eller våld i samkönade relationer men där våldet hade upphört. Totalt resulterade detta urvalsförfarande i 10 barn som var 12–17 år vid intervjutillfället och som upplevt lindrigt till allvarligt fysiskt våld mot en förälder. Det varierade hur länge våldet hade pågått, från några månader till flera år. Samtliga barn deltog eller hade deltagit i stödprogram för offer för våld i hemmet. De flesta barnen har fått kontakt med verksamheterna genom deras mamma i samband med anmälan till polis eller socialtjänst.

Reflektioner kring urvalet

Även om professionella möjliggjorde kontakten med barnen finns det skäl att problematisera rekrytering via professionella. Baker (2005) menar att professionella tenderar att välja bort barn som de uppfattar som särskilt utsatta eller sårbara, som exempelvis unga barn, barn som har allvarliga erfarenheter av våld, barn som har erfarenheter av negativa möten med myndigheter. Jag kan inte avgöra om så var fallet vid rekryteringen till PI och PII, men en logisk följd av rekryteringsprocessen är att samtliga barn som ingår i materialet har eller har haft kontakt med professionella. Detta innebär att barn som upplevt våld, men som inte har haft

kontakt med professionella inte representeras alls i dessa studier.

I och med att det är svårt och tidskrävande att involvera barn som upplevt våld i forskning menar jag att 20 intervjuer bör betraktas som ett bidrag till forskningsfältet trots att urvalet inte är representativt. Bidraget ligger snarare i att det belyser barns olika erfarenheter, vilken plats de ges i vårt samhälle och deras livsvillkor (se Halldén 2003).

Att flera barn i PI och samtliga barn i PII deltog eller hade deltagit i stödprogram för barn som upplever våld innebär att barnen redan hade talat om sina erfarenheter av våld med andra vuxna, som poliser, socialsekreterare, behandlingspersonal och så vidare. Detta behöver dock inte vara problematiskt i och med att jag inte söker få barns opåverkade eller autentiska röster, utan ser dessa som i dialog med vuxnas röster och diskurser (Aronsson och Cederborg 1994). Dessutom är det förmodligen så att barnen hade lättare att delge sina erfarenheter och känna sig någorlunda trygga i intervjun just eftersom de var vana att prata om sina erfarenheter, i jämförelse med om de aldrig tidigare berättat om våldet och erfarenheterna (Eriksson och Näsman 2012).

Etiska överväganden

Både i PI, PII och detta avhandlingsprojekt har Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning följts.

Forskningskravet gör gällande att forskning ska inriktas på väsentliga frågor, att den ska hålla hög kvalitet, att tillgängliga kunskaper ska utvecklas och fördjupas och att metoder ska förbättras. Individskyddskravet gör å sin sida gällande att det är forskarens skyldighet att se till så att informanterna skyddas mot otillbörlig insyn, att de inte utsätts för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning, varken på lång eller kort sikt (Vetenskapsrådet 2002).

Forskningskravet och individskyddskravet är dock inte absoluta utan måste alltid vägas mot varandra. Inför varje vetenskaplig studie som involverar informanter bör den ansvarige forskaren väga studiens bidrag mot eventuella risker i form av negativa konsekvenser för både informanter och för tredje person

(Vetenskapsrådet 2002). När informanterna, liksom i denna studie är utsatta barn är det särskilt viktigt att väga nyttan av studien mot eventuella risker för barnen.

I både PI och i PII utgick vi från individskyddskravet då vi upprättade inklusionskriterierna. Detta för att minimera riskerna för att barnen skulle utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning på grund av sitt forskningsdeltagande. Som exempel kan nämnas att handläggarna och behandlarna ombads att endast inkludera barn där våldet hade upphört och där förövaren inte bodde tillsammans med barnen.

Individskyddskravet konkretiseras i fyra allmänna huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2002).

Informationskravet

Informationskravet gör gällande att forskaren skall informera informanterna om deras uppgift i projektet, vilka villkor som gäller för deras deltagande, samt att deltagandet är frivilligt och att de har rätt att avbryta sin medverkan (Vetenskapsrådet 2002). Barnen i PI och PII fick muntlig och skriftlig information om studiens syfte, hur intervjuerna skulle gå till, att deltagandet var frivilligt och att de var fria att avsluta intervjun när de ville, utan att behöva ange någon förklaring till varför. Dessutom fick de information om att de kunde få kontakt med en behandlare, antingen i anslutning till intervjun, eller vid ett senare tillfälle, samt information om hur resultatet var tänkt att presenteras. Ingen av barnen valde att avbryta intervjun eller att använda sig av möjligheten att få tala med någon efter intervjun. Efter att barnen hade mottagit informationen så gavs de tid för eftertanke och möjlighet att ställa frågor, innan de tillfrågades om samtycke och ombads att fylla i samtyckesblanketten.

Samtyckeskravet

Enligt samtyckeskravet ska forskaren inhämta informanternas samtycke. Om dessa är under 15 år och om undersökningen är av

etiskt känslig karaktär ska även samtycke inhämtas från föräldrar/vårdnadshavare (Vetenskapsrådet 2002). Dessutom bör den inledande kontakten tas via vårdnadshavarna (Cater och Överlien 2008). Då det gäller barn som upplevt våld är det dock ingen självklarhet att det är möjligt att fråga båda vårdnadshavare om samtycke, eftersom samtyckeskravet krockar med individskyddskravet och riskerar att utsätta barnen och den våldsutsatta föräldern för fara. De professionella i PI och PII ombads därför att först kontakta den våldsutsatta föräldern och fråga dem om de kunde tänka sig att ge sitt informerade samtycke till att deras barn fick delta i studien. Vid jakande svar tillfrågades de om de bedömde att det var möjligt att även fråga barnets andre vårdnadshavare om samtycke, utan att det innebar risker i form av obehag, hot eller våld. Det visade sig dock att ingen av de våldsutsatta föräldrarna som hade delad vårdnad, där den andre vårdnadshavaren var förövaren bedömde att det var möjligt att fråga den andre vårdnadshavaren om samtycke och deras barn kunde därmed inte involveras i projektet. I flera fall hade dock den våldsutsatta föräldern antingen enskild vårdnad om barnen eller så var det en annan vuxen än den andre vårdnadshavaren som var förövare och de kunde därmed samtycka till att deras barn deltog i studien utan risk för hot och våld. Detta innebär att barn där det var en av vårdnadshavarna som utövade våldet och där denne fortfarande hade vårdnad om barnen inte kunde involveras.

Då vårdnadshavarna i PI och PII hade gett sitt samtycke ombads de att tillfråga sina barn om de ville delta i studien och om de samtyckte till att vi kontaktade dem. I detta skede gav alla barn utom ett samtycke till att medverka. Totalt deltog 10 barn i PI och 10 barn i PII. Förutom att tillfrågas om de samtyckte till att delta i studien tillfrågades barnen om de samtyckte till att intervjuerna spelades in. Barnen tillfrågades också om de var intresserade av att ta del av resultatet, vilket några barn sa sig vara. I detta skede gav alla barn sitt samtycke till att delta.

Konfidentialitetskravet

Konfidentialitetskravet gör gällande att informanter ska ges största möjliga konfidentialitet och att personuppgifter ska

förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem (Vetenskapsrådet 2002). I båda projekten har vi enbart haft tillgång till informanternas namn, ålder och telefonnummer. Denna information har förvarats på ett sådant sätt att obehöriga inte har kunnat ta del av dem. Alla anteckningar, transkriberingar och avrapporteringar har dessutom redovisats på ett sådant sätt att barnen eller deras familjer inte kan identifieras.

Nyttjandekravet

Nyttjandekravet, slutligen, gör gällande att materialet endast får användas för forskningsändamål och så har endast gjorts i detta projekt.

Metod

Även då det gäller metod skiljer sig artikel I från artikel II, III och IV i och med att artikel I bygger på kvalitativa studier, medan övriga artiklar bygger på intervjuer med barn som upplevt våld.

I arbetet för artikel I lästes alla publikationer som uppfyllde inklusionskriterierna igenom och sammanfattades i separata dokument. Vid läsningen fokuserade vi på hur forskarna hanterade metodologiska frågor rörande barns röster och vilka epistemologiska anspråk de ansåg sig kunna göra utifrån barns röster. Följande fyra teman visade sig vara återkommande: representation, autenticitet, maktrelationer och reflexivitet.

Vid studier som liksom artikel II, III och IV undersöker barns vardagsliv och barns perspektiv är etnografiska metoder, särskilt deltagande observationer, vanliga. Likaså har intervjuer kommit att betraktas som en fruktbar metod när forskare vill giltiggöra ”vanliga” människors kunskap (se Fraser 2004). Då det gäller barn som upplevt våld är det inte möjligt att observera dem i sin vardag och jag har därför valt att använda mig av kvalitativa intervjuer som metod.

Intervjuer som metod

Vid intervjuer har forskare en aktiv roll vid producerandet av barns röster (Allred och Burman 2005; Komulainen 2007). I denna avhandling betraktas barns röster som en återspeglning av denna kontextbundna interaktion, som en samkonstruktion, där forskare och barn producerar mening och kunskap tillsammans (Edwards 1993; Punch 2002). I linje med Halldén (2003) har jag valt att studera och tolka barns berättelser i relation till diskurser om barndom. Detta innebär att barns berättelser ses som ett uttryck för det diskursiva sammanhanget och studeras utifrån den plats som barn ges i samhället.

Eftersom den som intervjuar anses ha en aktiv roll vid producerandet av barns röster är det vanligt att den maktobalans som förmodas finns mellan den vuxne forskaren och barn som informanter problematiseras (Kvale och Brinkmann 2009). Bland forskare råder det stor enighet om att forskare bör sträva efter att minimera denna obalans, men det råder däremot delade meningar kring om hur det bör gå till och om det ens är möjligt (Grover 2004; Punch 2002).

Mandell (1988) försöker minimera maktobalansen genom att anta vad hon kallar för ”den minst vuxna rollen”. Andra strävar efter att minska maktobalansen genom att anpassa metod, genom att anlägga ett så kallat barncentrerat perspektiv och exempelvis göra barnen mer delaktiga. Detta kan ske genom att exempelvis låta barnen välja tid och plats för intervjun, låta dem sköta bandspelaren vid intervjun, genom att använda sig av öppna frågor och göra barnen delaktiga vid analysen (se Grover 2004; Punch 2002). Samtidigt argumenterar jag, i linje med kritiker som Fernqvist (2013) och James (2007), för att metodvalet enbart är en liten del av forskningsprocessen. Även om forskare väljer att använda sig av en barncentrerad metod är det fortfarande den vuxna forskaren som har makt över stora delar av forskningsprocessen. Forskaren avgör vilka barn som kan och får representeras i forskningen, vilka berättelser som blir hörda, vad barnen tillåts att tala om, hur barnens berättelser tolkas, vilken betydelse de tillmäts vid analysen och så vidare.

Ett annat sätt att hantera maktobalansen är att som forskare kritiskt reflektera kring den egna rollen och förmågan (Livholts

och Tamboukou 2015). Jag är socionom och har flerårig erfarenhet av att arbeta som kurator, socialsekreterare och är själv mamma till tre barn 13–18 år. Att jag har erfarenhet av att interagera och samtala med barn, även om svåra saker, kan ha bidragit till att minska maktobalansen, eftersom det bidrog till att jag var avslappnad, lyhörd och kunde fokusera på barnen och deras berättelser. Återkommande bekräftade jag värdet av barnens erfarenheter och att barnen var generösa som tog av sin tid och delade med sig av sina erfarenheter och på så vis bidrog till ny kunskap.

I linje med Eriksson och Näsman (2008b), Leria (1990) och Solberg (2007) argumenterar jag för att det kan innebära positiva upplevelser och fördelar för barn att involveras i forskning. Barn som ges möjlighet att tala om sina erfarenheter av våld, samtidigt som de får ett respektfyllt och lyhört bemötande, kan på så vis få sina upplevelser och erfarenheter bekräftade och giltiggjorda (Eriksson m.fl. 2008a). Att barnen var ”äldre” och vana vid att interagera med vuxna och att bidra till kunskapsproduktion bidrog enligt mig till att jämna ut maktobalansen.

Samtidigt går det inte komma ifrån att det råder en maktobalans mellan mig och barnen, som en följd av rådande generationsordning, att jag är vuxen och de är barn (se Alanen 2001). Dock är det viktigt att påminna sig om att maktförhållanden inte är konstanta, att även andra faktorer, som exempelvis kön och etnicitet, kan spela in (Walkerline 1990). Att jag är kvinna och född i Asien kan exempelvis ha bidragit till att minska maktobalansen något, åtminstone i relation till de äldsta pojarna som är födda i Sverige.

Oavsett vilket får sättet vi ser på barn, deras förmågor och begränsningar konsekvenser både för hur vi positionerar barn och deras möjligheter till inflytande och att göra sig hörda (jfr Fernqvist 2013). I och med att barn tilldelas en underordnad position i forskning kan de endast göra anspråk på ett begränsat antal positioner som de vuxna sedan bekräftar eller avvisar. Denna maktobalans återfinns i samhället i stort och är därför inte möjlig att helt komma till rätta med i forskningssammanhang. Dock kan en medvetenhet om problemet bidra till att åtminstone inte öka maktobalansen (Åkerlund och Gottzén 2016).

Berättarfokuserade intervjuer

Intervjuerna i denna avhandling har utgått från den modell för så kallade berättarfokuserade intervjuer som Hydén (2014) utvecklat. Berättarfokuserade intervjuer kan bäst liknas vid en metod som utnyttjar samtalsterapeutiska tekniker för att stödja berättandet, ett dialektiskt förhållningssätt som bland annat fokuserar på relationen mellan forskaren och informanten för att på så vis möjliggöra sammanhängande mångfacetterade berättelser (Hydén 2014). Metoden lämpar sig väl för intervjuer med barn då det är möjligt att anpassa den efter det aktuella barnet. I linje med Fraser (2004), Hydén (2005) och Riessman (1997, 2008) menar jag att öppna frågor uppmuntrar barns aktörskap, eftersom sådana frågor ger dem möjlighet att styra processen, att berätta det som de själva finner meningsfullt samtidigt som de kan välja att utelämna saker som de finner oviktiga, meningslösa eller svårt att prata om.¹⁵

Intervjuerna inleddes med att forskarna i både PI och PII berättade lite om sig själva. Detta förfarande är inspirerat av Eriksson och Näsman (2008b) som har haft positiva erfarenheter av att som intervjuare vara personlig och positionera sig som individ. Forskarna berättade för barnen att vi kände till att en av deras föräldrar hade blivit utsatt för våld. Detta eftersom Eriksson och Näsman (2012) påpekat att det är ett sätt att avbörda barnen så att de inte känner det som att de avslöjar en familjehemlighet då de talar om våldet. Under intervjuerna använde vi oss av intervjuguider. Dessa innehöll öppna frågor som: Vilka räknar du som din familj? Kände dina mor- och farföräldrar till att det förekom våld? Kan du berätta vad de kände till? Pratade de med varandra och med dina föräldrar om våldet? Försökte de ingripa i relation till våldet? Vid behov stöttade vi barnens berättande genom att ställa stödjande frågor som: Kan du berätta vad som hände sedan? Vad gjorde de/du då?

I Eriksson och Näsman (2012) studie ombads barnen att teckna ner hur de mindes att de satt placerade i rummet vid mötet med socialsekreteraren/socialsekreterarna. Eriksson och Näsman argumenterar för att detta tillvägagångssätt kan bidra både till att etablera en relation med barnen och att hjälpa dem att minnas

¹⁵ De intervjuer som är insamlade inom ramen för PI genomfördes av mig, medan intervjuerna som är insamlade inom ramen för PII är gjorda av Lucas Gottzén.

tidigare händelser. Flertalet av barnen i PI uppmuntrades därför att rita in de personer som de nämnde under intervjun i en cirkel. Denna kan liknas vid en förenklad variant av nätverkskarta.

Intervjuerna varade så länge barnen hade något att berätta, vilket innebar mellan 15 och 60 minuter. Elvaåringarnas berättelser var kortare och innehöll färre detaljer, mindre inslag av reflektion än de äldre barnens berättelser. Innan intervjuerna avslutades bad vi att få en minut så vi kunde gå tillbaka till intervjuguiden och försäkra oss om att vi inte hade missat något som var centralt där. Om så var fallet ställde vi ytterligare en eller ett par öppna frågor. Samtliga barn samtyckte till att vi fick återkomma efteråt om något var oklart kring intervjun.

Alla intervjuer spelades in på ljudbandspelare¹⁶. Det finns flera fördelar med att spela in intervjuer. Dels kan forskaren slappna av och fokusera på det aktuella mötet, vad intervjupersonen faktiskt säger, samt på dennes ickeverbala kommunikation. Dels möjliggör inspelningar en ordagrann återgivning av intervjun, som även förmedlar hur informanten säger det den gör, som forskaren kan lyssna på om och om igen (Silverman 2010). Inspelningar förmår dock inte fånga den ickeverbala kommunikationen och därför gjorde vi även korta minnesanteckningar om placering i rummet, kroppsspråk, gester och ansiktsuttryck (se Eriksson och Näsman 2012; McGee 2000).

En del forskare gör upprepade intervjuer, så kallade återföringsintervjuer, och går igenom de utskrivna transkriptionerna med barnen för att på så vis försäkra sig om att dessa överensstämmer med barnens berättelser (se Adler och Adler 2003; Riessman 2008). Enligt Eriksson och Näsman (2012) är detta ett sätt att öka barnens inflytande i forskningsprocessen.

Vid planeringen av PI fanns en öppenhet för att ha återföringsmöten och i samband med intervjuerna tillfrågades barnen om de var intresserade av att gå igenom transkriptionerna tillsammans med oss vid ett senare tillfälle. Då barnen inte var intresserade av detta erbjöds de att få transkriptionerna skickade till sig så de fick möjlighet att läsa igenom dem, men de var inte intresserade av det heller. Eventuellt kan barnens bristande intresse förklaras med att det lades fram mer som ett erbjudande

¹⁶ Videoinspelningar var inget alternativ, på grund av konfidentialitetskravet.

än något som barnen förväntades att delta i. I PII var däremot utgångspunkten att endast intervjua barnen vid ett tillfälle, om det inte var så att det krävdes ytterligare intervjuer för att ett barn skulle känna sig så trygg med forskaren att det vill berätta om sina erfarenheter. Barnen i PII tillfrågades inte om de var intresserade av att gå igenom transkriptionerna vid ett senare tillfälle, däremot uppmuntrades de att kontakta forskaren om de ville ändra eller ta tillbaka något som de hade sagt. Det var dock inget av barnen som utnyttjade denna möjlighet. Sammantaget innebär detta att nitton av de tjugo barn som ingår i PI och PII endast intervjuades vid ett tillfälle.

Anledningen till att ett barn intervjuades vid två tillfällen var att barnets mamma ”tog över” intervjun. Barnet hade valt att intervjun skulle ske i hemmet, men trots att både mamman och barnet hade informerats om och samtyckt till att enbart barnet skulle intervjuas, så ”störde” mamman intervjun genom att komma och gå i rummet, genom att flika in kommentarer och avbryta. Eriksson och Näsman (2007) menar att närvaron av en förälder kan reducera barnens möjlighet att göra sin röst hörd, och denna intervju utgjorde ett exempel på det. Av respekt för mamman valde intervjuaren att inte avbryta, eller påtala detta. I stället bad intervjuaren att få göra ytterligare en intervju med enbart barnet i en lokal som låg på gångavstånd från hemmet.

Barnen i PI och PII

Det empiriska materialet består av totalt 20 intervjuer med 20 barn som var 11–19 år vid intervjutillfället. 10 intervjuer är insamlade inom ramen för PI, medan 10 intervjuer är insamlade inom ramen för PII (se tabell 1 och 2 nedan). Samtliga namn är fingerade. I flera familjer finns det flera ”halvsyskon”¹⁷ som varken lever tillsammans med förövaren eller den våldsutsatta föräldern och som enligt föräldrarna inte upplevt våld. I sammanhanget är det dock viktigt att påtala att dessa uppgifter kan vara missvisande i och med att det har visat sig vara låg samstämmighet mellan

¹⁷ Barnen har en gemensam förälder men denne förälder har varken varit våldsutsatt eller förövare och barnen har därför inte upplevt våld.

exempelvis mammors och barns rapportering gällande vad barnen upplevt (se Sternberg m.fl. 2006a; Grip och Broberg 2012).

Tabell 1: P1

Familj	Ålder vid intervjutillfället	Förövare	Typ av våld ¹⁸
Ludvig	19 år	Mammans sambo	Fysiskt våld
Sam	18 år		Direkt våld
Nicole	11 år		
Louice	19 år	Mammans sambo	Psykiskt våld
Moa	17 år		Direkt våld
Alice	15 år		
Amelie	18 år	Mammans sambo	Fysiskt våld
Olle	11 år		
Amadeus	14 år	Den biologiska pappan Mammans sambo ¹⁹	Fysiskt våld
Sofie	16 år	Biologisk pappan	Fysiskt våld

¹⁸ För definition av begrepp se s. 7–8.

¹⁹ I ett par fall hade barnen upplevt våld från mer än en förövare, dock inte samtidigt utan över tid.

Tabell 2: PII

Namn	Ålder	Förövare	Typ av våld ²⁰
Anna	16 år	Biologiska pappan	Fysiskt våld
Beatrice	15 år	Mammans sambo	Fysiskt våld
Christian	15 år	Mammans första sambo Mammans andra sambo ²¹	Fysiskt våld
David	14 år	Biologiska pappan	Fysiskt våld
Erik	15 år	Biologiska pappan	Fysiskt våld
Filippa	12 år	Biologiska pappan	Fysiskt och psykiskt våld
Gina	15 år	Mammans sambo	Fysiskt och psykiskt våld, våld mot djur
Hampus	17 år	Biologiska mamman	Fysiskt och psykiskt våld
Irma	13 år	Biologiska pappan	Fysiskt och psykiskt våld Direkt våld
Jenny	17 år	Biologiska pappan	Fysiskt och psykiskt våld

Arton av barnen är födda i Sverige och sjutton av dem har föräldrar som är födda i Sverige, vilket innebär att barn som är födda i Sverige med föräldrar som också är födda i Sverige är överrepresenterade i studien.

PI hade ett uttalat intresse för platsens betydelse och i stort sett alla barn i PI och PII har vuxit upp i gles landsbygd, det vill säga i landsbygdskommuner som är avlägset belägna, där minst 50 procent av befolkningen bor i rurala områden och där mindre än 50 procent av befolkningen har mindre än 45 minuters resväg med bil till en tätbebyggelse med minst 50 000 invånare

²⁰ För definition av begrepp se s. 7–8.

²¹ I ett par fall hade barnen upplevt våld från mer än en förövare, dock inte samtidigt utan över tid.

(Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser 2014). Vid intervjutillfället bodde flertalet barn på samma ort eller nära den ort de hade vuxit upp på. I flertalet fall var det samma ort som merparten av deras släkt bor på och flera barn hade därmed tillgång till ett flertal personer i sitt informella sociala nätverk. De barn som hade flyttat under sin uppväxt beskriver att det ökade avståndet påverkade kontakten med personer i deras sociala nätverk negativt, att flytten ledde till att de sågs mer sällan.

Vid tiden för intervjun bodde 18 av barnen tillsammans med sin mamma och sina syskon, medan de övriga två var placerade på "hem för vård eller boende", så kallade HVB-hem. Det ena barnet var placerat på frivillig grund, det andra var tvångsplacerat på grund av sitt eget beteende. Samtliga barn gick i skolan.

19 av 20 barn har upplevt våld mot deras mamma från pappan eller från mammans nya partner, i ett fall hade våldet utövats av mamman gentemot pappan.

Transkribering

Samtliga intervjuer har transkriberats av mig. Enligt Riessman (1997, 2008) kan transkribering av intervjuer liknas vid att omvandla talat ord till skriven text för att göra det möjligt att analysera. I sammanhanget är det dock viktigt att påtala att transkribering inte bör ses som en enkel representation av intervjun, utan snarare en selektiv process som utgår från och återspeglar forskarens perspektiv och teoretiska utgångspunkt (Ochs 1979). Som en följd av detta varierar det hur forskare förhåller sig till transkriptioner, inte minst hur detaljerade transkriptioner de gör. En del forskare argumenterar för att transkriptioner inte bör innehålla för mycket information, och exkluderar därför sina egna frågor, upprepningar och ofullständiga meningar från transkriptionerna, medan andra väljer att inkludera dessa (Fraser 2004; Larsson och Sjöblom 2010).

I linje med Riessman (1997) menar jag att frågor, upprepningar och ofullständiga meningar bör inkluderas eftersom intervjun ses som en samkonstruktion mellan forskare och informant. Däremot har jag i artiklarna, på grund av utrymmesbrist, valt att exkludera mina frågor och i stället försökt

att kontextualisera excerpten genom att exempelvis skriva; ”Som svar på frågan om hur det var, svarar Kalle”. I artiklarna har även upprepningar, uppenbara felsägningar och så vidare exkluderats för att på så vis öka läsbarheten (Riessman 2008). Bülöw (2004) menar att både transkription och analys bör göras på samma språk som intervjuerna. I avhandlingen har samtliga intervjuer transkriberats på svenska och de excerpter som ingår i artiklarna har översatts till engelska i efterhand. Dessa har sedan kontrollerats av en särskild språkgranskare.

Analys

Inspirerad av sociologin om det personliga livet – vilken betonar släktskap och andra nära relationers betydelse som icke givna (May 2011) – så fick barnen i PI själva definiera de som inkluderades i deras sociala nätverk, samt beskriva hur dessa responderade på våldet.

Tabell 3: Personer som barnen nämner i sitt sociala nätverk

	Artikel II Barn	Artikel III Vuxna	Artikel IV Äldre
Artikel II Familj	Syskon	Mamma Pappa Ev. nya partners	
Artikel III Övriga	Kompisar Vänner	Professionella Skolpersonal Socialsekreterare	
Artikel IV Släkt	Kusiner	Fastrar Mostrar	Mor- och farföräldrar

Bland de relationer barnen nämnde har jag valt att fokusera på tre relationer som ofta återkom i barnens berättelser, det vill säga

syskon, mor- och farföräldrar samt ”övriga vuxna”.²² Anledningen till att dessa relationer betraktas som särskilt intressanta är att de kan sägas representera tre typer av relationer (familjerelationer, släktrelationer och ”övriga” relationer) samt tre olika ålderspositioner (barn, medelålders och äldre) (se Tabell 3). Det handlar om relationer som skiljer sig åt vad gäller både hur givna relationerna är och vilka förväntningar som ställs på exempelvis lojalitet. Kategorierna syskon och mor- och farföräldrar kan uppfattas som relativt givna, men i denna avhandling har barnen själva fått definiera vem de räknar som sina syskon och som sina mor- och farföräldrar. Kategorin ”övriga vuxna” avser vuxna som barnen nämner i sina berättelser.²³ I artikel II studerar jag således respons på våld i relation till syskon. Artikel III fokuserar på respons från övriga vuxna och i artikel IV studerar jag respons från mor- och farföräldrar.

I artikel II, III och IV har jag valt att göra abduktiva tematiska analyser och utgå från Braun och Clark (2006) sexstegsguide. Braun och Clark betonar vikten av att forskare redovisar vad de gör, varför de gör som de gör och hur de går tillväga. Dels för att öka möjligheten till insyn och dels för att visa att forskaren, dennes teoretiska och epistemologiska utgångspunkt spelar en aktiv roll både vid ”identifierandet” av teman och för hur resultatet presenteras. Analysen i artikel II, III och IV har gjorts på liknande sätt. Här har jag valt att redogöra för analysen i artikel III för att på så vis öka tillförlitligheten i mina analyser (jfr Bryman 2001; Silverman 2010).

Steg 1 - Att lära känna data

Analysarbetets steg 1–4 kan beskrivas som i huvudsak induktiva. Jag läste igenom alla transkriptioner ett flertal gånger, för att på så vis ”lära känna” mitt material, få en känsla för helheten. Jag sökte efter mening och mönster och antecknade fortlöpande vad jag tyckte mig se.

²² Intervjuerna i PII gjordes efter intervjuerna i PI och där uppmanades barnen att särskilt tala om relationen till mor- och farföräldrar, även om andra relationer alltid diskuterades.

²³ Med undantag för vuxna syskon och mor- och farföräldrar.

Steg 2 – Att generera koder

Därefter genererade jag koder genom att på ett systematiskt sätt arbeta mig igenom all data och söka efter excerpt där barnen beskriver handlingar. Detta resulterade i 34 excerpter där barn beskriver sina egna eller sina syskons handlingar i samband med våld, samt 30 excerpter där barnen beskriver vuxnas handlingar i samband med våld. Här följer tre exempel på barns handlingar och tre exempel på vuxnas handlingar.

...jag kunde ju smyga och lyssna på vad dom sa eftersom eh jag ville ju gärna veta vad som hände och så... (Alice 15 år)

...så såg jag att min lillasyster var där och skrek och då tog jag ut henne från lägenheten, eller från huset och eh jag fick på henne skor...(Sam 18 år)

... så gick jag dit å tog tag i han och slet upp han och fråga vad faan han gjorde...(Ludvig 19 år)

...hon ja vänta lite här bara så jag visste inte alls vad hon sysslade med, sen kom hon tillbaks och hon bara ja, det är ju, det är ju bara, det är ju gårdagens bulle men det var det enda jag hittade just nu och jag bara (låter glad på rösten) oj ja tack vad vill du ha för den och hon bara men du får den och det är väl klart. Du vet jag har faktiskt modersinstinkt jag också...(Louice 19 år)

...släktingarna brydde sig knappt (förställer rösten till en mesig) ja men gör inte så det är dåligt men dom fick själva stryk och dom gav stryk också...(Amadeus 14 år)

Alltså dom klankade ner mer på att hennes handlingar, men dom tänkte inte på hur jag reagerade alltså så här. Det kändes inte alls bra att dom sa så för att jag mådde ju fortfarande dåligt att dom satt där och klankade ner på mamma och hennes beslut det hjälpte ju inte mig för det var ju jättehemskt det jag hade varit med om. (Amelie 18 år)

Steg 3 - Att söka efter teman

Efter att ha läst igenom dessa excerpter kategoriserades de efter vilken typ av handling som barnen beskrev. Detta resulterade i nio teman som rörde barns handlingar och sex teman som rörde vuxnas handlingar. Här redovisas tre teman som rör barns handlingar och tre teman som rör vuxnas handlingar och respons med ett exempel under varje tema.

Tema 1. Barn berättar

...jag berätta ju allt, han vart ju, jag vet inte han blev ju, han kunde inte göra nåt, sa han...(Ludvig 19 år)

Tema 2. Barn visar omsorg

...och min lillebror han ligger och skriker för han hade gått och lagt sig så han ligger ju och skriker och är jätteledsen och jag tänker bara så här alltså vi kan inte vara kvar här så då ber jag O att ta på sig sina kläder ehh och så går vi ut härifrån...(Amelie 18 år)

Tema 3. Negativa effekter för barnen

...jag faller isär ibland...för att jag fortfarande stänger in grejer för jag kan inte få ut det för jag vet inte vad det är jag har stängt inne och vad det är för jag har förträngt mycket. Å då måste dom vad heter det, då måste dom ta hand om mig en del, för att vissa gånger då blir jag bara på sånt gråthumör och då bara gråter jag...(Moa 17 år)

Tema 10. Stöd från vuxna

...när jag flydde så fick jag en ny skoldator...Dom var där hela tiden och skickade en ny data till mig så jag kunde göra mina, några studier i alla fall...(Louice 19 år)

Tema 11. Skydd via vuxna

...och sen åkte vi till pappa och sen var vi där kanske en månad eller nåt...(Nicole 11 år)

Tema 12. Inget stöd från vuxna

...släktingarna brydde sig knappt ”Ja men gör inte så det är dåligt” (förställer rösten, låter ”mesig”), men dom fick själva stryk och dom gav stryk också (Amadeus 14 år)

Steg 4 - Att granska teman

Därefter gick jag tillbaka och kontrollerade att de nio teman som rörde barns handlingar och de sex teman som rörde vuxnas handlingar verkligen överensstämde med de kodade excerpten och med materialet i sin helhet.

Steg 5 - Att definiera och namnge teman:

Sedan strävade jag efter att generera tydliga definitioner och namn för varje tema. Från och med detta steg antar analysen en mer deduktiv karaktär. I detta steg märks det genom att flertalet av de namngivna temana känns igen och har hämtat inspiration från tidigare forskning. Till undantagen hör tema 7 och tema 9 som inte känns igen från tidigare forskning.

Tema 1. Barn som berättar om våldet

Tema 2. Barn som tar hand om sina yngre syskon

Tema 3. Barn som visar att de påverkas negativt av våldet

Tema 4. Barn som försöker undvika, skapa distans till våldet

Tema 5. Barn som kallar på hjälp, ringer efter polis

Tema 6. Barn som försöker ingripa

Tema 7. Barn som försöker förstå vad som händer, vad som ska hända

Tema 8 Barn som inte vill tala om våldet

Tema 9 Barn som sätter ord på sina önskemål och behov

Tema 10. Vuxna som erbjuder eller förmedlar stöd

Tema 11. Vuxna som erbjuder eller förmedlar skydd

Tema 12. Vuxna som inte erbjuder eller förmedlar stöd

Tema 13. Vuxna som inte erbjuder eller förmedlar skydd

Tema 14. Vuxna som försöker stoppa våldet

Steg 6 - Att producera en rapport

Enligt Braun och Clark (2006) går det sista steget i analysen bland annat ut på att välja ut belysande excerpt som har relevans för den aktuella forskningsfrågan och att koppla dessa till den aktuella litteraturen. Jag skulle dock vilja påstå att valen av excerpt förutom att utgå från den aktuella forskningsfrågan och den aktuella litteraturen färgas av forskarens teoretiska perspektiv, även om det varierar i omfattning och hur det tar sig uttryck.

I mitt fall har mina teoretiska perspektiv fungerat som raster, genom vilka jag har läst den aktuella litteraturen och studerat mina intervjuer och som har avgjort vilka excerpter som jag ser som relevanta. Exempelvis betonar barndomssociologin barn som enhetlig social kategori, medan tidigare (vålds)forskning uppmärksammar de specifika livsvillkor för barn som upplever våld. Vid analysen har jag prövat hur barndomssociologins generella perspektiv på barn och barndom relaterar till den syn på barn som upplever våld som presenteras i tidigare forskning, samt relation till mina data.

Sociologin om det personliga livet hjälpte mig att uppmärksamma släkt- och familjerelationer på ett nytt sätt och att ifrågasätta den ibland oreflekterade bilden av släktskap som är återkommande i tidigare forskning. Tillsammans med barndomssociologin har det hjälpt mig att fokusera på de relationer – oavsett formella band – som barnen själva ser som viktiga i deras utsatta situation. Det har också hjälpt mig att studera hur normer och förväntningar kring olika typer av relationer kommer till uttryck i barnens egna berättelser.

I artikel II och III valde jag att utifrån positioneringsteori studera hur barnen i sina berättelser relaterar till olika subjektspositioner som erbjuds inom ramen för olika kulturella diskurser. Det har gett mig analytiska verktyg för att synliggöra den relation mellan barns aktörskap och strukturella villkor som barndomssociologin uppmärksammar. Aktörskap kan utifrån positioneringsteori ses som möjligheten till att positionera sig själv och andra, samt det handlingsutrymme som olika positioner

erbjuder. Sociologin om det personliga livet kompletterar barndomsociologin och positioneringsteorin genom att betona att individer inte enbart relaterar och positionerar sig i relation till abstrakta diskurser och normer, utan att dessa normer förhandlas i vardagen i relation till de människor som de möter och som står dem nära. I min analysprocess, fokuserade jag på hur barnen handlande i relation till de positioner som enligt tidigare forskning erbjuds våldsutsatta barn (se Eriksson 2009). Därefter fokuserade jag på interaktionen mellan barn och individer i deras relationella sammanhang, det vill säga hur dessa (enligt barnen) tolkade och responderade på barnens handlingar. De positioner som diskuteras är att betrakta som analytiska konstruktioner som bygger på det empiriska materialet och inte i första hand informanternas egna beskrivningar.

Position 1 – Barn som sårbara offer

Barn som gråter och som visar att de påverkas negativt av våldet (se tema 3), barn som inte vill tala om våldet (se tema 8), samt barn som försöker undvika, skapa distans till våldet (se tema 4) kan tolkas som att de, på olika sätt, gör anspråk på positionen som sårbara offer för brott (se Christie 1986; Eriksson 2009). I barnens berättelser är det en hjälpsam position på så vis att äldre syskon erbjuder stöd och skydd medan våldet pågår (se tema 2), medan vuxna erbjuder stöd (se tema 10) och skydd (se tema 11) efter det att våldet har upphört. Det är dock inte nödvändigtvis synonymt med att dessa försöker stoppa våldet (se tema 15), men kan vara det (se tema 14). Detta kan uppfattas som att syskon och vuxna bekräftar den antagna positionen. Att vuxna bekräftar den antagna positionen resulterar dock inte bara i fördelar. Det resulterar även i att barnen ”skyddas” från information och att de blir hänvisade till att själva försöka lista ut vad som händer (se tema 7), samt att de får det stöd som vuxna finner bäst och därmed inte tillåts vara delaktiga i beslut som rör dem.

Position 2 – Barn som sårbara men kompetenta aktörer

Barn som berättar om våldet (se tema 1) och som förmår att sätta ord på sina önskemål och behov (se tema 9) kan tolkas som att de positionerar sig och gör anspråk på att vara både sårbara och kompetenta (se Eriksson 2009; Iversens 2014). I barnens

berättelser är det en hjälpsam position i och med att vuxna bekräftar den antagna positionen och erbjuder det stöd (se tema 10) och skydd (se tema 11) som barnen själva efterfrågar, samtidigt som barnen får information och tillåts vara delaktiga i beslut som rör dem. Trots det är det inte självklart att de vuxna försöker stoppa våldet (se tema 14 och 15).

Position 3 – Barn som vuxenlika aktörer

Barn som antingen tar hand om sina yngre syskon (se tema 2), eller som agerar genom att försöka förhindra, ingripa (se tema 6) och kalla på hjälp (se tema 5) kan tolkas som att de positionerar sig och gör anspråk på att vara vuxenlika aktörer (Eriksson 2009; Eskonen 2007). I barnens berättelser är detta en alltigenom ohjälpsam position i och med att syskon och vuxna som bekräftar den antagna positionen gör det genom att betrakta barnen som kompetenta vuxna utan behov av stöd och skydd. Detta för med sig att barnen blir utan stöd (se tema 12) och skydd (se tema 13). Det förekommer också att vuxna vänder sig till barnen och söker stöd och engagerar barnen i våldet, vilket kan innebära att barnen utsätts för akut fara och direkt våld, samtidigt som våldet kan fortgå (se tema 15).

Sammanfattning av artiklarna

Fyra artiklar ingår i denna avhandling. I detta kapitel presenteras dessa översiktligt. Artiklarna återfinns i sin helhet sist i avhandlingen.

Artikel I

Åkerlund, Nina och Gottzén, Lucas (2016) Children's voices in research with children exposed to intimate partner violence: a critical review. *Nordic Social Work Research*. doi:10.1080/2156857X.2016.1156019.

Artikel I är en granskning av hur kunskapsteoretiska frågor som rör ”barns röster” hanteras i kvalitativa studier om barn som upplever våld. Bakgrunden till artikeln är att trots att barn som upplever våld har utvecklats till ett väletablerat tvärvetenskapligt forskningsfält, med tydliga influenser från den ”nya” barndomssociologin, så saknas diskussioner som rör användandet av barns röster i forskning om barn som upplever våld. Syftet med artikeln är därför att analysera hur kvalitativa forskare studerar barn som upplever våld, med särskilt fokus på hur de diskuterar involverandet och användningen av barns röster i sin forskning.

Artikeln bygger på en omfattande litteratursökning. Via ett flertal elektroniska databaser och referenslistor i relevant litteratur sökte vi efter publikationer i vetenskapliga tidskrifter skrivna på engelska 1998–2013. Sökord som användes var: children, violence, domestic violence, intimate partner violence, exposed och witness samt olika kombinationer av dessa.²⁴ 119 publikationer uppfyllde inklusionskriterierna; barn hade

²⁴ Studier om strukturellt, kollektivt våld, våld i det offentliga rummet exkluderades, likaså gjorde studier om fysiskt och sexuellt våld mot barn, samt studier om våld mellan syskon, och studier som rörde ungdomar över 18 år. Även studier om effekter, samt hälso- och sjukvårdens, rättsväsendets interventioner exkluderades.

involverats som informanter i cirka hälften av dessa. Artikeln analyserar de 28 studier som använt kvalitativa metoder, eftersom detta beskrivits som särskilt lämpligt då det gäller att fånga barns perspektiv och återge barns röster. Av dessa var 22 artiklar, 3 bokkapitel i antologier och 3 monografier.

I artikeln introduceras först den debatt som förts om barns röster inom den nya barndomssociologin utifrån fyra teman: representativitet, autenticitet, maktrelationer och reflexivitet. Därefter följer en redovisning av hur forskare har hanterat dessa fyra teman i forskning som rör barn som upplever våld.

Artikeln visar att forskare inom fältet barn som upplevt våld i nära relation argumenterar för att barn har rätt att representeras i forskning och att de i huvudsak fokuserar på tre aspekter av representation: varför barn bör representeras, vilka barn som representeras och hur de hanterar sitt urval. Våldsforskare argumenterar, i linje med barndomsforskare, för att barn är tillförlitliga och kompetenta aktörer som har förmåga att delta i forskning och de hänvisar till FN:s konvention om barnets rättigheter som betonar barns rätt till deltagande. Samtidigt betraktar de barn som upplever våld som sårbara offer som kräver särskilda hänsynstaganden, men vars erfarenheter bör synliggöras i forskning. Det är ovanligt med representativa urval i fältet och resultatet är därför sällan generaliserbart till alla barn som upplever våld. Detta förklaras med att det är svårt för forskare att komma i kontakt med barn, samt att det är svårt att veta den exakta förekomsten av hur många barn som faktiskt upplever våld. Våldsforskare försöker i stället att legitimera sina studier genom att betona att de har använt sig av barncentrerade metoder, att studierna är unika och att de kan utgöra grunden för framtida forskning, samt att de kan se mönster i sitt material. Däremot saknas resonemang kring hur barns röster representeras, vem som representerar dem och i vilket syfte.

Forskare har olika åsikter om vilka kunskapsanspråk som kan göras då det gäller barns röster. I artikeln identifierar vi två olika ståndpunkter. Det finns forskare som argumenterar för att barn som grupp har en autentisk röst, som skiljer sig från vuxnas röst. Denna röst anses återspegla deras sanna erfarenheter och vara möjlig att fånga med rätt metod. Vidare finns det forskare som problematiserar frågan om autenticitet och argumenterar för att

faktorer som kön och ålder gör att barns erfarenheter skiljer sig åt, att barn har individuella upplevelser av våld och att det därför inte finns ett autentiskt unikt barnperspektiv. Oavsett så är det få som förhåller sig till att barns röst är producerade i en viss kontext.

Forskare på fältet diskuterar barns underordnade position i forskning och den asymmetri som råder mellan vuxna forskare och barn som informanter. Här görs ofta skillnad på barn och man betonar att detta blir särskilt problematiskt i forskning som involverar sårbara grupper av barn. Däremot lyfter våldsforskare sällan resonemanget utanför den direkta intervjun och berör den maktobalans som finns invävd i samhällsstrukturen, vilket innebär att barn tar med sig tidigare erfarenheter av underordning in i forskningssammanhanget. I stället argumenterar de för att det är möjligt att minimera maktobalans genom att vara lyhörd för barnen och anpassa forskningsmetoden.

Sammantaget förmedlar artikeln en bild av att få forskare inom fältet diskuterar kunskapsproduktion, reflekterar kring de epistemologiska utmaningar som barns röster för med sig och problematiserar att barns röster produceras i ett lokalt, kulturellt och samhälleligt sammanhang. Genomgående saknas reflektioner kring vilka barn som representeras, vem som representerar dem och för vilket syfte. Diskussioner om autenticitet har främst kommit att handla om ett enhetligt barnperspektiv, att barn inte har gemensamma erfarenheter. Överlag finns en stark tilltro till att ”rätt” metod löser problem – detta gäller både frågor kring autenticitet och maktobalans. Få forskare beaktar omgivande strukturers inverkan.

Artikel II

Åkerlund, Nina (2017) Caring or vulnerable children? Sibling relationships when exposed to intimate partner violence. *Children & Society*. doi: 10.1111/chso.12215.

Tidigare forskning visar att syskon kan utgöra en resurs och förmedla kärlek, omtanke och trygghet, samt bidra till att utveckla den sociala förmågan och en god självuppfattning hos barn generellt. Få forskare har dock undersökt hur barn och unga

reagerar och handlar gentemot sina syskon som upplevt våld (se Callaghan m.fl. 2015; Piotrowski m.fl. 2014). Syftet med artikeln är därför att analysera 10 barns berättelser om hur de och deras syskon responderade och positionerade sig i samband med att de upplevde våld.

Intervjuerna genomfördes inom ramen för ett större projekt som rör det sociala nätverkets betydelse för barn som upplevt våld på landsbygden. Barnen var mellan 11 och 19 år vid intervjutillfället och samtliga hade upplevt att deras mamma utsatts för våld från pappan eller mammans nya partner. Det varierade mellan barnen vilken typ av våld de upplevt och hur länge våldet pågick. För vissa barn pågick våldet under cirka ett år, för andra längre.

I sina berättelser responderar vissa barn på ett sätt som kan förstås som en positionering som sårbara offer, medan andra positionerar sig som omsorgsgivare. Det förekom också barn som växlade respons beroende på situation och i relation till olika syskon. Centralt för hur barn positionerar sig i berättelserna är hur de presenterar sig själva, hur allvarligt våldet är, vilken typ av relation de har till sina syskon, åldersskillnader mellan syskon samt position i syskonskaran.

I berättelserna antar och avvisar barnen positioner i interaktion med sina syskon. Av särskild betydelse för om de får stöd är om barnen har en nära relation till sina syskon, om de delat erfarenheten av att uppleva våld och om de är nära syskonen i ålder. I barnens berättelser framställs närhet som synonymt med att bo tillsammans, dela vardagen, vara nära varandra i ålder och att ha delat upplevelsen av våld, medan syskon som beskrivs som avlägsna inte bor tillsammans och därför inte delar varandras vardag eller upplevt våld. Dessutom skiljer det ofta i ålder mellan syskon som beskrivs som avlägsna.

I berättelserna förekommer det att yngre syskon skriker och gråter i samband med våldet, vilket kan tolkas som att de positionerar sig som ”ideala sårbara offer” som är i behov av stöd och skydd. För yngre syskon, som har en nära relation med sina äldre syskon som också upplevt våld, är detta en hjälpsam respons som i berättelserna leder till att de får stöd och hjälp. För yngre våldsutsatta syskon, som inte har en nära relation med sina äldre

syskon som inte upplevt våld, är det dock inte någon hjälpsam respons då den varken leder till att de får stöd eller skydd.

I barnens berättelser förekommer även att äldre syskon responderar genom att på olika sätt försöka skydda sina yngre syskon från våldet. Detta kan tolkas som att de positionerar sig som ”kompetenta vuxenlika aktörer”. Denna positionering är hjälpsam för deras yngre syskon, men inte för dem själva, i och med att den resulterar i att de blir utan stöd och skydd – oavsett om de har beskrivit en nära relation med sina syskon eller inte och oavsett om dessa upplevt våldet eller ej.

Artikeln visar sammantaget att syskon kan vara centrala i våldsutsatta barns sociala nätverk, men att barn kan ha olika relation till olika syskon och att syskon responderar på olika sätt – både i olika situationer och i relation till olika syskon. Artikeln bekräftar således Davies and Harrés (1990) argument att positioner inte är statiska, utan att individer växlar mellan olika positioner beroende på den aktuella relationen och hur de definierar situationen. Barn som uppfattas som barnlika och offerlika av sina syskon, och som positioneras i linje med föreställningar om ideala offer tenderar få stöd och skydd via syskon som definieras som nära. Barn som inte positionerar sig i linje med föreställningar av ideala barn eller ideala offer och som uppfattas som ”vuxenlika kompetenta aktörer” av sina syskon blir däremot utan stöd och skydd, oavsett om de har en nära relation till dessa eller ej (se Andersson och Cater 2014).

Artikel III

Åkerlund, Nina och Sandberg, Linn (2016) Children and violence interactions: exploring intimate partner violence and children's experiences of responses. *Child Abuse Review*. doi:10.1002/car.2438.

Studier om våld i nära relation har i huvudsak fokuserat på stöd till våldsutsatta kvinnor och det finns få studier som har fokuserat på våldsutsatta barns relationella sammanhang. Detta trots att forskning om våldsutsatta kvinnor visar att det ofta finns personer runt familjen som känner till våldet – personer som kan spela en

avgörande roll både då det gäller att anmäla förekomsten av våld, erbjuda stöd och hjälp och bidra till att våldet upphör (Klein 2012). Syftet med artikel III är därför att studera 10 barns berättelser, om hur de själva och vuxna i deras sociala nätverk har responderat på våld. Artikeln bygger på samma material som artikel II.

I tidigare forskning betonas vikten av att involvera yngre barn i forskning. I denna artikel betonas även vikten av att belysa äldre barns situation i och med att dessa befinner sig på gränsen mellan att betraktas som barn och vuxna och därmed riskerar att betraktas som vuxna och bli utan stöd och skydd.

Studien visar att barn som upplever våld responderar på olika sätt. Dels förekommer det att barn i sina berättelser responderar genom att försöka förhindra, ingripa och stoppa våldet, dels finns det de som försöker distansera sig från våldet. Ytterligare några försöker skydda sina syskon. Oavsett hur barnen responderar så påverkar det hur vuxna agerar i relation till våldet.

Huvudfyndet är att respons på våldsutsatta barn är situationsbunden och görs i interaktion. Detta innebär att barns respons påverkar vuxnas respons och vice versa. Artikeln visar också att barn berättar om våldet för, i och med det finns vuxna runt dem som har kännedom om våldet, exempelvis skolpersonal, behandlingspersonal, grannar och vänner till föräldrarna. Berättelserna kan tolkas som att barnen responderar antingen som "ideala sårbara offer", "sårbara men kompetenta offer" eller som "vuxenlika aktörer".

I några berättelser responderar barnen genom att visa på att de blir ledsna eller rädda. Enligt barnen resulterar det i att vuxna positionerar barnen som "ideala sårbara offer" och att de får stöd och skydd. Barnen får dock det stöd och skydd som vuxna finner bäst, eftersom de inte anses vara kompetenta nog att vara delaktiga i beslut som rör dem. I materialet förekommer det att barn och vuxna förhandlar om respons, då barnen motsätter sig stöd i form av professionella samtal. Vuxna framställs också ha en betydligt större tilltro till professionella samtal än vad barnen har.

I andra berättelser responderar barnen genom att ge uttryck för sina önsknings och behov. Enligt barnen resulterar det i att de får det stöd och skydd de själva efterfrågar, eftersom de vuxna i dessa berättelser positionerar barnen som sårbara och i behov av

stöd och skydd, men samtidigt som kompetenta nog att få vara delaktiga i beslut som rör dem.

I ytterligare några berättelser responderar barnen genom att antingen försöka förhindra, ingripa eller kalla på polis i samband med att våldet pågår. Enligt barnen leder det varken till att de får stöd, skydd eller möjlighet att delta, eftersom vuxna i berättelserna positionerar barnen som vuxenlika aktörer som inte är i behov av stöd och skydd.

Artikeln visar sammantaget att det inte bara är socialsekreterare som har problem att se barn som både offer och aktörer (jfr Eriksson 2009), utan att det förefaller gälla även andra vuxna. I barnens berättelser framstår det inte som någon garanti att de får tillgång till stöd, skydd eller möjlighet till delaktighet bara för att det finns vuxna runt dem som känner till våldet. Äldre barn som varken uppfattas som ideala barn eller ideala offer befinner sig i berättelserna i en särskilt utsatt position då de varken får tillgång till stöd, skydd eller möjlighet till delaktighet.

Även om urvalet för den aktuella studien är begränsat, pekar barnens berättelser på att ålder och kön har betydelse för hur barn responderar. Äldre barn responderar genom att ingripa och skydda sina yngre syskon, medan yngre syskon responderar genom att bli rädda. Pojkar som ingriper och försvarar sin mamma kan anses axla rollen som ”mannen i familjen” och reproducera en traditionell och våldsam maskulinitet (se Messerschmidt 2000), medan flickor som agerar ”mamma” åt sin mamma kan ses som att de reproducerar traditionella former av femininitet.

Artikel IV

Åkerlund, Nina (inskickad) “They could have defended me and my mum”: Children’s perspectives on grandparent responses to intimate partner violence.

Barn som upplever våld är ett växande forskningsfält, men få studier har ägnats åt hur barn som upplever våld erfar det informella sociala nätverkets respons. Särskilt gäller det barns erfarenheter av hur relationen med mor- och farföräldrar påverkas av våldet, hur dessa har responderat på våldet.

Tidigare forskning om mor- och farföräldrar visar att dessa ofta är centrala i sina barnbarns liv och därmed skulle kunna utgöra en resurs för barnbarn som upplever våld. Dock omges mor- och farföräldrar av motsägelsefulla normer kring hur de bör agera i relation till de yngre generationerna, normer som kan utgöra hinder för att ingripa i samband med våld. Å ena sidan förväntas mor- och farföräldrar finnas där för sina barnbarn och erbjuda stöd, å andra sidan förväntas de inte lägga sig i sina vuxna barns förehavanden om de inte blir tillfrågade (Hjälmsjö 2012).

Det finns få studier om mor- och farföräldrars betydelse i samband med att barn upplever våld. Ett undantag är Sandberg (2016a), som intervjuat mor- och farföräldrar om deras respons i samband med våld och deras betydelse i sina barnbarns liv. Mor- och farföräldrarna i Sandbergs studie ser sig själva som aktiva och involverade i sina barnbarns liv. Samtidigt beskriver de hur de balanserar mellan sina vuxna barns rätt till integritet och sina barnbarns behov av stöd och skydd, men det är oklart huruvida barn delar mor- och farföräldrarnas uppfattning om deras betydelse.

Syftet med artikel IV är därför att undersöka hur 10 barn beskriver sin relation till mor- och farföräldrarna, hur dessa har responderat i relation till våldet.

Materialet samlades in inom ramen för ett projekt som undersöker barns erfarenhet och perspektiv då det gäller mor- och farföräldrarnas respons i relation till våld i nära relation. Barnen var mellan 12 och 17 år vid intervjutillfället. 9 av barnen hade upplevt att deras mamma utsatts för våld av deras pappa eller en ny manlig partner, medan ett barn hade upplevt mammans våld mot pappan.

I sina berättelser talar barnen om sina mor- och farföräldrar som antingen nära eller avlägsna. Mor- och farföräldrar som beskrivs som känslomässigt nära tillbringar tid med sina barnbarn, finns där och erbjuder stöd i vardagen, medan mor- och farföräldrar som beskrivs som avlägsna varken är känslomässigt eller geografiskt nära, och därför inte en del av barnens vardag. I barnens berättelser förekommer det även exempel där de inledningsvis talar om mor- och farföräldrar som nära, för att sedan, i samband med att det känslomässiga och geografiska avståndet ökar, tala om dessa som avlägsna.

Barnen uttrycker en önskan om att deras mor- och farföräldrar ska ”finns där för dem”, vara en del av deras liv och helst ingripa och ge stöd då det förekommer våld. Att de ”ska finnas där” ligger i linje med de normer som omger mor- och farföräldrar. Att de ska ”lägga sig i” krockar däremot med desamma, i och med att dessa gör gällande att mor- och farföräldrar inte bör lägga sig i sina vuxna barns förhållanden (se Hjälms 2012; Sandberg 2016a, 2016b).

I barnens berättelser responderar mor- och farföräldrar på olika sätt. Flertalet responderar på ett sätt som beskrivs som hjälpsamt genom att ta parti för barnen och den våldsutsatta föräldern och genom att uppmärksamma barnens sårbarhet. Att tillrättavisa förövaren, samtidigt som man skiljer mellan hen och hens handling, samt att anmäla våldet nämns också av barnen som exempel på hjälpsam respons. I barnens berättelser förekommer det också mor- och farföräldrar som responderar på ett sätt som barnen beskriver som ohjälpsamt, genom att ignorera våldet eller ta parti för förövaren. I berättelserna förekommer det även mor- och farföräldrar som inte ”finns där”, inte är tillgängliga för varken sina barn eller barnbarn.

Sammanfattningsvis visar artikeln att barn i sina berättelser positionerar mor- och farföräldrar som antingen nära eller avlägsna. Mor- och farföräldrar som positioneras som nära kan utgöra en resurs för sina barnbarn. I barnens berättelser kan dessa bidra till stabilitet i vardagen, erbjuda stöd och omsorg, men samtidigt är det få som ingriper och försöker få våldet att upphöra. Detta innebär att våldet kan fortgå även om barnens mor- och farföräldrar får kännedom om våldet och även om dessa responderar på ett hjälpsamt sätt.

Slutdiskussion

Denna avhandling har handlat om barn som upplever våld i nära relation. Våld i nära relation beskrivs som ett omfattande socialt problem (NCK 2014; Socialstyrelsen 2014). Forskningens fokus har hittills främst legat på samhällets insatser (t.ex. Bruno 2015; Münger 2016). Det finns därför begränsat med forskning om betydelsen av det relationella sammanhanget, särskilt ur barns perspektiv.

Avhandlingen har genom sitt fokus på våldsutsatta barns vardagsliv och relationer till människor i deras närmaste omgivning bidragit till den framväxande forskningen om nätverkets respons i samband med våld i nära relation (Hydén m.fl. 2016). Den har också bidragit till sociologin om det personliga livet (Smart 2007) genom sitt fokus på barns relationella sammanhang i problematiska och svåra livssituationer (jfr Wilson 2013). Inspirerad av barndomssociologins antagande om att barn bör ses som kompetenta aktörer och rättighetsbärare (James och Prout 1990; James m.fl. 1998) har jag utgått från barns berättelser om sina erfarenheter, för att på så sätt få kunskap om hur barn själva, deras syskon, mor- och farföräldrar och andra vuxna reagerar och handlar i samband med att de upplever våld, samt de positioner som barn och andra ger och tar.

Centralt i denna avhandling har varit att diskutera barns röster och möjlighet att berätta om sin våldsutsatthet. Med stöd av barndomssociologin (James och Prout 1990; James m.fl. 1998) menar jag att det är både möjligt och eftersträvänsvärt att involvera barn i våldsforskning, detta eftersom barn är kompetenta aktörer med förmågor som har rätt att representeras i forskning. Avhandlingen bidrar med kunskap om hur vi kan förstå barns röster, och deras möjlighet att berätta om upplevelser av våld. En kunskap som är användbar både för forskare och praktiker. Dessutom visar avhandlingen hur barnen själva, deras syskon, mor- och farföräldrar och andra vuxna positioneras i berättelserna.

I detta avslutande kapitel kommer jag att besvara mina forskningsfrågor och redogöra för hur barn beskriver: betydelsen av det relationella sammanhanget, respons i samband med att de upplever våld, hur barn och personer i barns relationella sammanhang positioneras i barns berättelser, samt hur kan vi förstå barns röster och möjlighet att berätta om upplevelser av våld i nära relation. Kapitlet avslutas med en diskussion om avhandlingens implikationer för praktiker.

Betydelsen av det relationella sammanhanget

En del av syftet med avhandlingen har varit undersöka den betydelse som det relationella sammanhanget har för våldsutsatta barn. Som alla människor ingår barn som upplever våld i relationella sammanhang. Dessa kan bestå av familjemedlemmar, släktingar, sina egna och föräldrarnas vänner, skolkamrater, lärare, socialarbetare, grannar, föräldrarnas partners. Resultaten i avhandlingen bekräftar tidigare forskning som visat att det ofta finns personer bland dessa som känner till våldet (Klein 2012). Våld betraktas som en social och relationell handling. Genom att studera respons med fokus på den våldsutsatta individen och dess relation till personer i dennes närhet är det möjligt att få en bättre förståelse både för det relationella sammanhangets hantering av våldet och av individens egna respons. Genom att studera detta kan vi, enligt Hydén m.fl. (2016), också komma närmare en förståelse av de processer inom det sociala nätverket som bidrar till att våldet upphör eller fortsätter.

Jag har valt att fokusera på hur barnen själva, deras syskon, mor- och farföräldrar samt andra vuxna reagerar och handlar i samband med våld. Dessa relationer betraktas som särskilt intressanta eftersom de är återkommande i barnens berättelser. Men framför allt så representerar de tre typer av *relationer*: familjerelationer, släktskapsrelationer och "övriga" relationer. De representerar samtidigt tre *ålderspositioner*: barn, medelålders och äldre (se Tabell 3, s. 42). Relationerna skiljer sig med andra ord åt vad gäller hur givna relationerna ses och vad gäller de olika förväntningar på lojalitet som ställs. Syskon som själva också upplever våld kan exempelvis ses som att de har dubbla relationer;

de är våldsoffer samtidigt som de utgör potentiella omsorgspersoner för sina syskon. Vuxna utanför familjen kan ha relationer antingen direkt till barnen (t.ex. lärare) eller till de vuxna som omger barnen (t.ex. vänner till föräldrarna), men de kan även ha relationer till både barn och föräldrar (t.ex. grannar). Mor- och farföräldrar kan ses inneha dubbla relationer i och med att de ofta är förälder till antingen den våldsutsatta eller våldsutövaren, samtidigt som de utgör potentiella omsorgspersoner för sina barnbarn.

Kategorierna syskon och mor- och farföräldrar kan vid en första anblick uppfattas som givna och deras betydelse som självklara, men det är viktigt att inte se relationer som givna och fastlåsta, utan något som skapas i interaktion. De är delvis valbara och hur de ska utformas är förhandlingsbart; de kan därmed även förändras över tid (Smart 2011; May 2011; Morgan 2011).

Olika relationer omges av olika normer och med dessa följer förväntningar, rättigheter och skyldigheter – vilket resulterar i att olika relationer ger olika handlingsutrymme (Finch och Mason 1993). Därmed kan vi inte utgå från att barns relationer är desamma som de vuxna våldsutsattas, utan det är viktigt att utforska våldsutsatta barns egna relationella sammanhang. Barnen har i avhandlingen därför själva fått beskriva och definiera sina släktskapsrelationer. De flesta av barnen beskrev sina relationer till syskon och mor- och farföräldrar i relativt ”formella” termer, det vill säga att de betonade de strukturella släktskapspositionerna som grund för hur relationerna skulle förstås. Samtidigt beskrevs dessa relationer som mer eller mindre nära. I vissa fall kunde detta leda till att en individ gavs en annan släktskapsposition än den faktiska, exempelvis en morfar som var så nära att han beskrevs som en far och sågs som närmare och långt mer betydelsefull än den biologiska pappan. Kategorin ”övriga vuxna” består av vuxna som inte beskrivs som familj eller släkt i barnens berättelser.

I barnens berättelser varierar det när och hur personer i barnens relationella sammanhang har fått kännedom om våldet. Vissa syskon har varit med och direkt upplevt våldet, medan andra har fått det berättat för sig, antingen via föräldrar eller via de utsatta barnen själva. Det förekommer även att vuxna – som grannar och vänner till de vuxna i familjen – själva har varit med och upplevt våldet medan andra har fått kännedom om våldet på

ryktesvägar. Vuxna i skolan har fått kännedom om våldet antingen via barnen själva, via barnens föräldrar eller genom att andra barn i skolan pratar om våldet. Mor- och farföräldrarna har oftast kunskap om våldet via den våldsutsatta föräldern.

I barnens berättelser utgör många syskon, mor- och farföräldrar och andra vuxna resurser för barnen, men även motsatsen förekommer, att de inte är resurser. Barnens berättelser kan tolkas som att de skiljer mellan *nära* och *avlägsna* relationer. I artikel II framstår exempelvis nära relationer med syskon som ett resultat av att de bor tillsammans, delar vardagen, har delat upplevelsen av våld, samt att de är nära varandra i ålder. I artikel IV beskrivs nära relationer till mor- och farföräldrar som främst baserade på känslomässig och geografisk närhet. Relationen till övriga vuxna omtalas inte på ett sådant sätt att de kan tolkas i termer av nära eller avlägsna på samma sätt som relationerna till syskon och mor- och farföräldrar. Däremot beskriver barnen vilken relation dessa har till barnet och föräldrarna och bland dessa nämns föräldrarnas vänner, familjens grannar, skolpersonal och så vidare, vilket kan uppfattas som ett sätt att beskriva vilka de är lojala med. En möjlig förklaring till varför inte barnen talar om övriga vuxna i termer av nära eller avlägsna kan vara att de har valt att nämna just dessa eftersom barnen träffar dem i sin vardag.

Det finns även exempel på att relationer förändras över tid, från att ha varit nära och betydelsefulla till att bli distanserade och beskrivas som avlägsna, eftersom man hanterar våldet på olika sätt. Detta kan tolkas som en bekräftelse på att relationer till viss del är valbara, eftersom barnen inte beskriver nära relationer med syskon, övriga vuxna och mor- och farföräldrar som givna, utan som avhängigt relationens kvalitet och hur individer handlar gentemot dem (jfr Smart 2011; May 2011; Morgan 2011).

Respons i samband med att barn upplever våld

Centralt i denna avhandling har varit att utforska barns perspektiv på det relationella sammanhangets respons i samband med att barn upplevt våld i nära relation. Barns berättelser visar att respons är något som görs i interaktion (Hydén m.fl. 2016). I sina berättelser redogör barnen både för sin *egen* och för *andras*

respons. Barn responderar på olika sätt i olika situationer och relationer, exempelvis förekommer det att de gråter och skriker, försöka distansera sig från våldet då det pågår, samt signalerar att de är ledsna och mår dåligt efter själva våldshändelsen. De kan även respondera genom att berätta om våldet och sätta ord på sin sårbarhet, sina önskningar och behov – främst i relation till vuxna som finns i deras vardag, exempelvis skolpersonal. Dessutom förekommer det att barn responderar genom att försöka förhindra våldet, ingripa eller kalla på polis, samt skydda yngre syskon i samband med att våldet pågår. Detta indikerar att respons inte är kopplat till ett barns personlighet, samma barn kan reagera och handla på olika sätt vid olika tillfällen. I det empiriska materialet finns även exempel där ett barn responderar genom att visa omsorg om ett yngre syskon medan våldet pågår, för att sedan – när våldet har upphört – själva söka stöd hos äldre syskon eller vuxna.

Jag vill i sammanhanget påpeka att barns handlingsutrymme och möjlighet att respondera begränsas av ”generationsordningen” (Alanen 2009) – det vill säga att barn är underordnade vuxna som grupp – och av att de är beroende av föräldrarnas omsorg för att få sina grundläggande behov tillgodosedda. I avhandlingen åskådliggörs detta genom att barnen, mot sin vilja, tvingas att bo tillsammans med förövaren i de fall där den våldsutsatta vuxna inte lämnar förövaren, eller väljer att gå tillbaka till denne. Det får också konsekvensen att barnen tvingas flytta vid upprepade tillfällen. Dessutom visar tidigare forskning att hot om våld, våld och rädslan för våld utgör ett hinder för barns handlingsutrymme. Eskonen (2007) och Överlien och Hydén (2009) visar exempelvis att barnen de studerar önskar att de själva handlat i större utsträckning och mer genomgripande än vad de faktiskt gjorde. Barnen i denna avhandling uttrycker dock ingen önskan om att de skulle ha handlat på något annat sätt än de faktiskt gjorde. Däremot skiljer barnen i sina berättelser på hur de förväntar sig och önskar att syskon, vuxna och mor- och farföräldrar ska reagera och hur de faktiskt handlat. Det kan därför vara lämpligt att här skilja mellan *förväntad* och *faktisk* respons. I barnens berättelser förväntas syskon som inte själva upplevt våld ta barnens parti, medan professionella vuxna förväntas vara professionella och kunna

hantera berättelser om våld utan att bli överdrivet känslosamma och utan att berätta för andra. Även mor- och farföräldrar förväntas finnas där och ta barnens parti.

Barnens berättelser om faktisk respons kan i sin tur delas in i *hjälpssam* och *icke hjälpssam* respons. Syskon som var nära och som responderade på ett, vad barnen upplevde som, hjälpsamt sätt erbjöd främst stöd och skydd under tiden våldet pågick. Skolpersonal som responderade på ett hjälpsamt sätt bidrog till trygghet och ”normalitet” i skolan genom att behandla barnen som vanligt, samtidigt som de var lyhörda för barnens behov. Mor- och farföräldrar som var nära och som responderar på ett hjälpsamt sätt fanns där och bidrog till trygghet och ”normalitet” på fritiden.

Syskon som inte var nära responderade på ett ohjälpsamt sätt. I stället för att möta barnens behov av stöd och skydd fokuserade de på vem av de vuxna som var ansvarig för den uppkomna situationen. Vuxna som handlade på ett ohjälpsamt sätt involverade barnen i våldet (t.ex. genom att väcka barnet under tiden våldet pågick och göra barnet delaktig i våldet utan att ingripa själva). Mor- och farföräldrar som responderade på ett ohjälpsamt sätt tog förövarens parti, förnekade förekomsten av våld och ”fanns inte där” för sina barnbarn.

Positioner i samband med utsatthet för våld

Jag har i denna avhandling studerat hur barn – i berättelser om respons på våld – positionerar sig och andra samt hur andra positionerar dem (Harré och Langenhove 1991, 2003). Resultaten tyder på att även om det teoretiskt sett är möjligt för våldsutsatta barn att inta ett oändligt antal positioner så framstår positionerna som relativt begränsande. Jag har identifierat tre primära positioner: positionen som *sårbara offer*, positionen som *sårbara men kompetenta aktörer* och positionen som *vuxenlika och omsorgsgivande aktörer*.

Barn som gråter och som visar att de påverkas negativt av våldet, barn som inte vill tala om våldet, samt barn som försöker att undvika, skapa distans till våldet kan tolkas som att de, på olika sätt, gör anspråk på positionen som sårbara offer för brott (se Christie 1986; Eriksson 2009). Barn som berättar om våldet och

som förmår att sätta ord på sina önskemål och behov kan tolkas som att de positionerar sig som både sårbara (se Eriksson 2009) och kompetenta aktörer (se Iversen 2014). Barn som antingen tar hand om sina yngre syskon, eller som agerar genom att försöka förhindra, ingripa och kalla på hjälp kan tolkas som att de positionerar sig och gör anspråk på att vara vuxenlika aktörer (Eriksson 2009; Eskonen 2007).

Barnen i studien kan växla mellan dessa positioner, beroende på den aktuella situationen och relationen. Exempelvis kan barn som positionerar sig som omsorgsgivare och beskyddare i relation till yngre syskon under tiden våldet pågår positionera sig som sårbara offer i relation till äldre syskon efter det att våldet har upphört. Dessa fynd bekräftar tidigare forskning, som visar att vissa diskurser tenderar att bli dominerande och att föreställningar om barn och offer (Andersson och Källström Cater 2014) liksom föreställningar om ålder och kön (Eriksson och Näsman 2008b) påverkar synen på barn som upplever våld, om deras positionering bekräftas eller ifrågasätts.

För att barnen ska få stöd och hjälp förefaller det vara en nyckelfaktor att de positioneras både som sårbara offer och som kompetenta aktörer. En annan nyckelfaktor för om barnen ska få stöd och hjälp i olika skeenden är vem som positionerar dem. Artikel II visar exempelvis att barn som positioneras som sårbara offer av syskon, får stöd och skydd under tiden våldet pågår. Artikel III visar att barn som positioneras som sårbara offer av vuxna får stöd och skydd i skolan medan barn som positioneras som sårbara offer av mor- och farföräldrar får stöd och skydd på fritiden.

Här kan det vara på sin plats att tala om vad som ofta benämns som ”barnrättsperspektivet”, vilket i sig inrymmer två centrala perspektiv kring barns rättigheter – det vill säga ett omsorgsperspektiv och ett delaktighetsperspektiv (Bruno 2016). Eriksson och Näsman (2008) visar att det kan finnas en spänning mellan omsorgsperspektivet och delaktighetsperspektivet, men argumenterar samtidigt för att dessa två perspektiv inte måste stå i konflikt med varandra. De kan tvärt om samverka i ett dubbelt förhållningssätt där forskaren betraktar barn som kompetenta aktörer och tar ansvar för barns rätt till delaktighet, skydd och stöd.

Genom att se barn som kompetenta aktörer som är delaktiga i skapandet av såväl sina egna liv som samhället i stort blir deras erfarenheter värda att studera för sin egen skull, oberoende av vuxnas intressen (se Alanen 2001; Eriksson och Näsman 2008; Halldén 2003; James m.fl. 1998). Omsorg och delaktighet diskuteras hos Bruno och andra främst i relation till myndigheter och professionella, vilka enligt Socialtjänstlagen är skyldiga att ge våldsutsatta barn skydd och möjliggöra delaktighet. Även om syskon och morföräldrar inte omfattas av samma rättsliga förväntningar så är det värt att diskutera hur barns rättigheter tillgodoses av det relationella sammanhanget i samband med våld, eftersom omsorg och delaktighet enligt barnkonventionen utgör mänskliga rättigheter.

Att positioneras som sårbart offer, ur ett omsorgsperspektiv, under tiden våldet pågår tycks i huvudsak vara en tacksam position i och med att den leder till att barn erbjuds stöd och skydd från syskon. Att positioneras som sårbart offer, ur ett omsorgsperspektiv, tycks även det vara en tacksam position i anslutning till våldet i och med att den leder till att barn erbjuds stöd och behandling via professionella samt stöd och skydd via mor- och farföräldrar. Fokuseringen på barns sårbarhet och offerskap kan dock föra med sig att barn inte betraktas som aktörer, ur ett rättighetsperspektiv (Eriksson och Näsman 2008). Deras vilja tas då inte i beaktande i frågor som rör dem, vilket riskerar att bidra till att de konstrueras som svaga och maktlösa. I empirin åskådliggörs detta bland annat genom att det är barns syskon som tar kommandot under tiden våldet pågår, att barns motstånd mot att prata om våldet med professionella inte respekteras, att de inte får information under tiden på skyddat boende, samt att mor- och farföräldrar inte pratar med barnen om våldet.

Barn som uppfattas både som sårbara offer och som kompetenta aktörer är ofta utelämnade till sig själva under tiden våldet pågår, i och med att deras yngre syskon uppfattar dem som kompetenta. Däremot får de det stöd och det skydd som de själva efterfrågar, samtidigt som de får sina rättigheter tillgodosedda i anslutning till våldet. Att positioneras som både offer och aktörer, både ur ett omsorgsperspektiv och ur ett rättighetsperspektiv, förefaller vara att föredra. Dessa positioner leder till att barn, i

anslutning till våldet, får stöd och skydd, samtidigt som de får sina rättigheter tillgodosedda. Positionen visar att det är möjligt att erkänna att barn befinner sig i en utsatt och sårbar livssituation, utan att samtidigt konstruera dem som svaga och maktlösa. I empirin åskådliggörs detta genom att barn får det stöd som de efterfrågar, som exempelvis frukost på skolan, att lärarna anpassar sin respons efter barns mående och dagsform, att skolan tillhandahåller datastöd i samband med vistelse på skyddat boende, samt att barns vilja att inte tala med professionella respekteras.

Barn som bryter mot föreställningar om det ideala offret och uppfattas som vuxenlika omsorgsgivare förefaller vara de verkliga förlorarna i och med att de av syskon, mor- och farföräldrar varken betraktas ur ett omsorgs- eller ett rättighetsperspektiv. Detta kan förklaras med att barns beteende, exempelvis att de själva utövar våld, krockar både med bilden av det ”normala” barnsubjektet och det ideala offret som förväntas vara oskuldsfullt, passivt och maktlöst (jfr Andersson och Källström Cater 2014) och att varken syskon, vuxna eller mor- och farföräldrar uppfattar barns utsatthet. I empirin kan detta iakttas i form av att barn blir utan stöd och skydd från syskon och mor- och farföräldrar, samtidigt som de uppmuntras att ingripa mot våldet. Ingripandet lyfts fram som något positivt, liksom att de är vuxenlika och att de tar hand om sina yngre syskon och skyddar den våldsutsatta föräldern. I barnens berättelser förekommer även exempel där vuxna och professionella betraktar barnen ur ett rättighetsperspektiv och respekterar att barnen avböjer att gå i behandling utan att ifrågasätta det.

Barns röster i våldsforskning

Som redan framkommit har denna avhandling hämtat inspiration från barndomssociologin (James och Prout 1990; James m.fl. 1998). Jag argumenterar för att det är både möjligt och eftersträvaransvärt att involvera barn i våldsforskning, eftersom barn är kompetenta aktörer med förmåga och rätt att representeras i forskning. Som diskuteras i artikel I aktualiserar dock detta kunskapsteoretiska frågor som rör representation, autenticitet och

maktrelationer. I det följande reflekterar jag kring dessa frågor i relation till mina egna empiriska studier.

I min undersökning har jag inte strävat efter att uppnå ett representativt urval, vilket kan förklaras med hänvisning till kontexten: jag visste hur svårt det är för forskare att komma i kontakt med barn som upplever våld och att de etiska riktlinjerna, som syftar till att skydda informanterna, begränsar och försvårar involverandet av utsatta barn i forskning. I stället betraktade jag ett icke-representativt material som något som följer med kvalitativ forskning om barn som upplever våld, något som jag som forskare var tvungen att förhålla mig till. Jag kunde exempelvis inte involvera barn vars familjer inte är kända av professionella, inte heller yngre barn eller barn som upplevt våld i samkönade relationer. Detta behöver dock inte vara ett problem, så länge det tydligt redovisas i studien. Däremot blir det ett problem om vissa grupper av barn som upplever våld återkommande hindras från deltagande. Om vissa grupper av barn och deras erfarenheter osynliggörs riskerar forskningen bidra till att barn som upplever våld framstår som en mer homogen grupp än vad de är. Detta utgör ett exempel på att omsorgsperspektivet kan kollidera med delaktighetsperspektivet.

I intervjusituationen responderade barnen på ett sätt som kan tolkas som att de gjorde anspråk på positionen som sårbara men kompetenta aktörer, som att de antog dubbla positioner, som offer och som experter på sina egna liv. Att barnen tog uppdraget att bidra till forskningen på allvar rådde det ingen tvekan om. Barnen kom i tid, de var fokuserade och delade med sig av sina erfarenheter. De utvecklade och förtydligade, samt skickade med råd till andra barn i liknande situation. Samtliga barns berättelser var sammanhängande även om de yngsta barnens berättelser innehöll färre detaljer och utvecklingar än de äldre barnens. Andersson och Källström (2014) menar att det oskuldsfulla barnet inte förväntas ha erfarenheter av att varken uppleva eller utöva våld. Vid intervjuerna sågs dessa erfarenheter i stället som något nödvändigt, som en i sammanhanget ”positiv” kompetens.

Min utgångspunkt har varit att det inte finns några autentiska, fristående röster, utan att röster alltid är motsägelsefulla. Ambitionen med avhandlingen var därför inte att återge barns autentiska röster, utan snarare att visa att och hur barns röster

produceras i interaktion i specifika kontexter och i relation till kulturella diskurser om barn och barndom. Att kunskap produceras kontextuellt innebär bland annat att det är viktigt att som forskare vara uppmärksam på faktorer som påverkar vad det är möjligt för barn att berätta. Exempelvis visade det sig vara plågsamt för barnen att berätta om händelser som bryter mot normer och förväntningar, på grund av känsla av lojalitet gentemot den våldsutsatta föräldern. Detta kunde bland annat skönjas i barnens kroppsspråk, deras tonläge och vad de sade. Exempelvis kunde det vara svårt för barnen att berätta om episoder där den våldsutsatta föräldern agerade på ett sådant sätt att det föreföll som om hen åsidosatte sina barns behov. Sådana berättelser följdes av försäkran om och exempel på den våldsutsatta föräldrarnas förträfflighet som förälder. Några barn sade sig ha glömt vad som hänt, vilket inte är orimligt med tanke på den tid som förflutit mellan det att våldet var en del av barnens vardag och intervjun. Flera syskon återberättade samma händelser och använde sig av samma eller liknande uttryck, exempelvis ”vi har gått vidare”, ”vi har lämnat det bakom oss”, ”vi tänker inte på det”, vilket kan tolkas som att de med tiden har konstruerat en gemensam berättelse.

Även om barns röster kan ses som underordnade vuxnas och som förmedlade via vuxendiskurser så har utgångspunkten i avhandlingen varit att barn är medskapare till diskurser (se Harré och Langenhove 1991, 2003) och att det via barns berättelser är möjligt att få en uppfattning om hur olika barn kan erfara och förstå det sammanhang de lever i. I intervjuerna gav barnen exempelvis uttryck för olika sätt att uppleva våld och respondera på våld, på samma sätt som de beskrev att individer i deras relationella sammanhang upplevde och responderade på våldet på olika sätt. Barnens berättelser visar att syskon kan ha olika relation både till förövaren och till den våldsutsatta. Dessa relationer kan dessutom variera över tid. Samtliga barn beskriver dock våldet som något avvikande, något de tar avstånd från. I barnens berättelser fanns inga tendenser till att våldet normaliserades. Bland annat kunde barnen berätta om att de försökt förmå den våldsutsatta föräldern att lämna förövaren, och uttryckt besvikelse över att mor- och farföräldrarna inte försökt göra detsamma.

Barndomssociologer har länge påpekat att barn som grupp tenderar att underordnas vuxna (Alanen 2001). Denna underordnade position synliggörs också i forskningssammanhang. En del barndomssociologer har menat att barncentrerade insamlingsmetoder kan motverka denna maktobalans (se Grover 2004; Punch 2002). Jag är dock tveksam till möjligheterna att isolera och komma tillrätta med maktobalans i forskningssituationen eftersom den delvis är uttryck för samhälleliga strukturer (se Alanen 2009; Närvänen 2009; Närvänen och Näsman 2007). Insamlingsmetod är enbart en liten del av forskningsprocessen, och forskaren har makt över de flesta delarna av forskningsprocessen; vilka barn som representeras i forskningen, vilka berättelser som blir hörda, vad barn tillåts tala om, hur barns berättelser tolkas och vilken betydelse de tillmäts vid analysen (Fernqvist 2013; James 2007). Med detta i tankarna har jag strävat efter att i möjligaste mån minska maktobalansen. Jag har till exempel gjort barnen delaktiga i beslut som rörde när intervjun skulle äga rum och hur länge den skulle pågå.

Tidigare forskning har lyft fram barns ålder, samt vana vid att interagera och bidra till kunskapsproduktion som faktorer som minskar maktobalansen (Eriksson och Näsman 2012). Barnen i avhandlingens båda delprojekt var vana vid att tala med vuxna om sina erfarenheter. Med ett undantag gjorde barnen ett ”bekvämt” intryck då de berättade obehindrat och spontant om våldssituationer samt visade förmåga att utveckla sina berättelser. Ett barn gjorde ett något besvärat intryck, vilket jag upplevde mer som uttryck för osäkerhet i situationen än om svårigheter att tala om våldet. I sammanhanget är det viktigt att påpeka att maktförhållanden mellan vuxna och barn inte är konstanta eller fastlåsta utan andra faktorer, så som kön och etnicitet, kan vara avgörande för relationen mellan forskare och informant (Walkerdine 1990). Vid intervjuerna i PI kan exempelvis det faktum att jag är en asiatisk kvinna ha bidragit till att minska maktobalansen, åtminstone i relation till de äldsta pojkarna och de majoritetssvenska barnen.

Implikationer för praktiken

Slutligen vill jag beröra avhandlingens betydelse för det sociala arbetets praktik.

En av avhandlingens implikationer är att det är viktigt att inte slentrianmässigt använda sig av och hänvisa till barns röst och perspektiv utan också reflektera kring vad som är möjligt att säga med utgångspunkt i barns berättelser. Professionella som utreder barn bör också reflektera kring hur de själva ser på barn, vilka hinder och förutsättningar de ser för att barn ska komma till tals.

Genom att i utredningar spegla hur man möjliggör barns röster och hur maktrelationer hanteras i mötet med våldsutsatta barn synliggörs kontexten och transparensen ökar.

Som tidigare presenterats kan syskon uppleva olika våldshändelser eller samma våldshändelse på olika sätt. Samma barn kan dessutom respondera på olika sätt, beroende på den aktuella situationen och relationen. Det är därför viktigt att professionella behandlar barn som individer även om den yttre miljön till synes är densamma. Viktigt är vidare att stöd och behandling anpassas efter det aktuella barnets behov och den specifika situationen.

Avhandlingens resultat visar att det ofta finns personer runt barnen som känner till våldet. Dessa personer kan vara en länk till att erbjuda stöd och skydd, exempelvis genom att se till att professionella får kännedom om våldet. Barnens berättelser visar dock att detta långt ifrån alltid är fallet. Jag menar att personer i barns omgivning kan bidra med värdefull kunskap i barnavårdsutredningen och en bedömning bör därför alltid göras om de kan involveras i samband med utredningen.

Vid involverande av personer i barns omgivning är det viktigt att diskutera och uppmärksamma eventuella förväntningar och lojaliteter mellan familjemedlemmar, släktingar och övriga vuxna och hur det påverkar deras handlingsutrymme och möjlighet att se barnen ur ett omsorgs- och rättighetsperspektiv.

För att säkerställa att barnen får stöd och skydd samtidigt som de får sina rättigheter tillgodosedda är det, slutligen, viktigt att professionella strävar efter att betrakta barn som upplever våld som både offer och aktörer. För barn som framstår som ideala offer är det viktigt att inte bara beakta deras rätt till omsorg, utan

även beakta deras rätt att komma till tals. Vad beträffar barn som framstår som vuxenlika är det viktigt att poängtera att relationella handlingar – som att ta hand om syskon och andra närstående – inte enbart behöver utgöra en belastning för utsatta barn. Relationella handlingar i samband med våldsutsatthet kan bidra till barns aktörskap och motstånd, och vara ett sätt för barn att utveckla sociala färdigheter – färdigheter som kan komma dem tillgodo även på andra områden. Dock är det viktigt att betona att även om barnen uppfattas som vuxenlika är de alltjämt barn som har rätt till omsorg.

English summary

This thesis focuses on children who have been exposed to intimate partner violence (IPV). It primarily analyses their social relations when around violence, but it also discusses children's ability to have a voice in qualitative research. The aim is to explore children's perspectives on responses when experiencing IPV. The thesis includes four articles and an introductory section.

Article I discuss the use of children's voices in qualitative research with children exposed to IPV. It examines how this line of inquiry deals with four issues previously identified as pivotal when conducting research with children: representation, authenticity, power relations and reflexivity. The article shows that researchers working in the field argue, in line with childhood scholars, for the need to see children as competent social actors who should be involved in research. However, they do not explore the politics of representation emphasized in childhood studies, and little is said about how the voices of children exposed to IPV are represented, who represents them and for what purposes.

The empirical papers in this thesis explore children's experiences of responses when exposed to IPV. It focuses on how children position themselves in their stories, but also how they are positioned by their siblings (Article II), their grandparents (Article IV) and other adults (Article III) are positioned in children's stories. The papers are based on analyses of teller-focused interviews (Hydén 2014) with twenty children aged between 11 and 19. All the data were audiotaped, and field notes were taken during the interviews, which were analysed thematically (Braun and Clarke 2006). To investigate how IPV-exposed children relate to their siblings, their grandparents and other adults, this thesis is inspired by the sociology of childhood (James, Jencks and Prout 1998), which foregrounds childhood as culturally contingent and generationally structured phenomena, and the sociology of personal life (e.g. Smart 2007), which emphasizes the negotiable character of relationships and responsibilities. This thesis has also

employed positioning theory (Davies and Harré 1990; Harré and Van Langenhove 1999), which highlights how in their stories individuals give and assume different subject positions offered within the framework of available cultural discourses.

Taken together, the articles demonstrate how children exposed to IPV – as being embedded in a relational setting – have different forms of relationships in the face of violence and that individuals around them may learn about, and respond to, the violence in a variety of ways. In the children's stories, many of their siblings, their grandparents and other adults may be resources for the exposed children, but there are also individuals in their relational settings who are not supportive. Intimacy and distance emerged as central themes in the children's accounts, and there were examples too of relationships changing character, from being intimate to becoming distant. In line with sociology of personal life research, this suggests that children – even in troubled situations, such as when being exposed to IPV – consider relationships, to some extent, optional and negotiable due to the quality of the relationships.

But while the meaning of relationships may be negotiable, the children in the study also placed expectations on their relatives and others, for example they wanted their siblings and their grandparents to 'be there' for them and their grandparents and other adults to side with them and the adult victim as well as report or try to stop the abuse. This can be seen as children differentiating between preferred responses and actual responses, that is, between the support the children hoped to receive and what they did, namely more ambiguous and at times negative actions and reactions from relatives and others. Responses to IPV then need to be conceptualized as carried out in interaction between exposed children and others in a relational setting. Some children, for example those who cried while the violence was ongoing, were given support and protection from their older siblings. Those who talked about the violence and what kind of support they wanted received support from adults in school.

The children also differentiated between what they considered helpful and unhelpful responses. The former included 'being there', acknowledging the children's experiences, offering support and protection, siding with the children and reporting the

violence. The latter included ‘not being there’, taking the abuser’s side, questioning or not believing the victims’ versions of the events, or denying that the violence occurred.

The thesis argues that analysing children’s accounts and stories is a fruitful way to explore children’s experiences in general and the positioning of violence-exposed children in particular. Drawing on positioning theory (Harré and Langenhove 1991, 2003) and Christie’s discussion (1986) about the ‘ideal victim’, I show that there are a limited number of positions available to the children.

Article II shows that children may receive support and protection from siblings also exposed to IPV during the violent episodes. Similarly, Article III demonstrates that after the violence children may receive support and protection from adults. A key factor in being afforded support and protection seems to be that the children are simultaneously positioned as a ‘child’ and as a ‘vulnerable victim’. Being positioned as both seems fruitful as it leads to support and could when viewed from a care principle (Eriksson and Näsman 2008) be desirable because it enables protection. However, a narrow focus on children’s vulnerability and victimhood may result in children – from the principle of participation – not being considered citizens and actors and instead reproduce them as passive and powerless.

The children in the study who were understood and positioned as both ‘vulnerable victims’ and ‘competent actors’ tended to receive the support and protection they had been wanting while also being allowed to participate and make their voices heard vis-à-vis adults. Being positioned both as a victim and an actor, that is, where the principle of care and the principle of participation intersect, seems desirable since it leads to the children receiving the support and protection they had been hoping for. This position suggests that it is possible to acknowledge children as being exposed and in vulnerable life situations without constructing them as weak and powerless.

The children in the study who did not position themselves in line with dominant cultural discourses about childhood and victimhood tended to be understood and treated as adultlike and ‘caregivers’ by the adults and children around them. This position seems thankless as these children neither received support nor

protection. I argue that children in this position are considered neither from the principle of care nor the principle of participation. This positioning can partly be explained by the children's behaviour – at times engaging in the violence themselves – which conflicts with notions about the 'normal' child subject and the ideal victim, who are supposed to be passive and powerless. As a consequence, adults in the relational setting did not perceive them as children exposed to IPV.

Finally, the thesis showcases that it is possible to conduct research on children's experiences since children are competent actors with the ability and the right to be heard. I have not, however, attempted to provide any 'authentic' child voice; instead, I have shown how children's voices are produced in interaction in a local culture setting. By doing this, the thesis has demonstrated that children exposed to IPV may experience the violence differently and respond to the abuse in a variety of ways. Similarly, individuals in the children's relational setting may respond to the violence differently, partly due to how children relate to the violence. However, while there are a number of positions available to children exposed to violence, they seem limited because 'adultist' discourses tend to reproduce children as vulnerable and without agency.

Keywords: children's voices, intimate partner violence, violence-exposed children, responses, positions

Referenser

- Adams, Christopher M (2006) The consequences of witnessing family violence on children and implications for family counselors. *The Family Journal* 14(4): 334–341.
- Adler, Patricia A och Adler, Peter (2003) The reluctant respondent. I James A Holstein, A och Jaber F Gubrium (red.) *Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns* (s. 153–173). Thousand Oaks: Sage.
- Alanen, Leena (2001) Explorations in generational analysis. I Leena Alanen och Barry Mayall (red.) *Conceptualizing Child-Adult Relations* (s. 11–22). London: Routledge/Falmer.
- Alanen, Leena (2007) Theorizing children's welfare. I Helmut Wintersberger, Leena Alanen, Thomas Olk och Jens Qvortrup (red.) *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare* (s. 27–44). Odense: University Press of Southern Denmark.
- Alanen, Leena (2009) Generational order. I Jens Qvortrup, William A. Corsaro och Michael-Sebastian Honig (red.) *The Palgrave Handbook in Childhood Studies* (s. 159–174). Basingstoke: Houndsmill.
- Allen, Nicole, Wolf, Angela M, Bybee, Deborah I och Sullivan, Cris M (2003) Diversity of children's immediate coping responses to witnessing domestic violence'. *Journal of Emotional Abuse* 3(1–2): 123–147.
- Allred, Pam och Burman, Erica (2005) Analysing children's accounts using discourse analysis. I Sheila Greene och Diane Hogan (red.) *Researching Children's Experience: Approaches and Methods* (s. 175–198). London: Sage.
- Andersson, Gunvor och Sallnäs, Marie (2007) Svensk barnavårdsforskning – en översikt över ett och ett kvarts års forskningsproduktion. *Socionomens forskningssupplement* 22(6): 10–30.

- Andersson, Kjerstin och Cater, Åsa (2014) Det våldsbevittnade barnets ontologi. *Tidskrift för genusvetenskap* 35(2/3): 83–103.
- Annerbäck, Eva-Maria; Wingren, Gun; Svedin, Carl Göran och Gustafsson, Per (2010) Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden - findings from a population-based youth survey. *Acta Paediatrica* 99(8): 1229–1236.
- Aronsson, Karin och Cederborg, Ann-Christin (1994). Conarration and voice in family therapy. Voicing, devoicing and orchestration. *Text & Talk* 14(3): 345–370.
- Aronsson, Karin och Gottzén, Lucas (2011) Generational positions at a family dinner: Food morality and social order. *Language in Society* 40(4): 405–426.
- Attias-Donfut, Claudine och Segalen, Martine (2002) The construction of grandparenthood. *Current Sociology* 50(2): 281–294.
- Baker, Helen (2005) Involving children and young people in research on domestic violence and housing. *Journal of Social Welfare and Family Law* 27(3/4): 281–297.
- Bamberg, Michael (2003) Positioning with Davie Hogan – Stories, tellings, and identities. I Colette Daiute och Cynthia Lightfoot (red.) *Narrative Analysis: Studying the Development of Individuals in Society* (s. 135–157). London: Sage.
- Beeman, Sandra K (2001) Critical issues in research on social networks and social supports of children exposed to domestic violence. I Sandra Graham-Bermann och Jeffrey L Edleson (red.) *Domestic Violence in the Lives of Children: The Future of Research, Intervention, and Social Policy* (s. 219–234). Washington DC: American Psychological Association.
- Bogart, G Anne, Levendosky, Alytia A, von Eye, Alexander och Davidson II, William S (2011) Effects of intimate partner violence on the attachment relationship between mother and child: Data from a longitudinal study beginning during pregnancy. I Sandra Graham-Bermann och Alytia A Levendosky (red.) *How Intimate Partner Violence Affects Children: Developmental Research, Case Studies, and Evidence-Based Intervention* (s 19–46). Washington DC: American Psychological Association.

- Braun, Virginia och Clarke Victoria (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77–101.
- Broberg, Anders, Almqvist, Linnéa, Axberg, Ulf, Grip, Karin, Almqvist, Kjerstin, Sharifi, Ulrika, Cater, Åsa, K Forssell, Anna, Eriksson, Maria och Iversen, Clara (2011) *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Bruno, Linnea (2011) Skolan, familjerätten och barnen. *Utbildning & Demokrati* 20(2): 73–92.
- Bruno, Linnea (2015) Contact and evaluations of violence: An intersectional analysis of Swedish court orders. *International Journal of Law, Policy and The Family* 29(2): 167–182.
- Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Brå (2004) *Brott i nära relationer. En nationell kartläggning. Rapport 2014:8* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Buckley, Helen, Stephanie Holt och Sadhbh Wheelan (2007) Listen to me! Children's experiences of domestic violence. *Child Abuse Review* 16(5): 296–310. doi:10.1002/car.995.
- Butler, Judith (1997) *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- Bülow, Pia (2004) Sharing experiences of contested illness by storytelling. *Discourse & Society* 15(1): 33–53.
- Callaghan, Jane E, Alexander, Joanne H, Sixsmith, Judith och Fellin, Lisa C (2015) Children's experiences of domestic violence and abuse: Siblings' accounts of relational coping. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 21(4): 649–668.
- Carter, Åsa K (2004) *Negotiating normality and deviation – father's violence against mother from children's perspectives* (Diss.) Örebro: Örebro universitet.
- Cater Åsa K (2007) Pappas våld mot mamma – barns förståelse och komplexa offerskap. I Maria Eriksson (red.) *Barn som upplever våld* (s. 38–50). Stockholm: Gothia.
- Cater, Åsa K och Forssell, Anna M (2014) Descriptions of fathers' care by children exposed to intimate partner violence (IPV) – relative neglect and children's needs. *Child & Family Social Work* 19(2): 185–193.

- Cater, Åsa K och Överlien, Carolina (2008) Etiska dilemman i tolkande forskning med barn som upplevt våld. I Gunilla Dahlkild-Öhman, Maria Eriksson, Åsa Källström Cater och Elisabet Näsman (red.) *Barns röster om våld: Att tolka och förstå* (s. 25–42). Malmö: Gleerups.
- Cater, Åsa och Överlien Carolina (2014) Children exposed to domestic violence: A discussion about research ethics and researchers' responsibilities. *Nordic Social Work Research* 4(1): 67–79.
- Christensen, Else (2007) Barn i familjer där mamma misshandlas. I Eriksson Maria (red.) *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik* (s. 67–80). Stockholm: Gothia.
- Christie, Nils (1986) The ideal victim. I Ezzath A Fattah (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System* (s. 17–30). London: Macmillan.
- Dahlkild-Öhman, Gunilla (2011). *Att börja tala med barn om pappas våld mot mamma. Radikalt lärande i arbetet med vårdnad, boende och umgänge* (Diss.) Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Davies, Bronwyn (2006) Subjectification: The relevance of Butler's analysis for education. *British Journal of Sociology of Education* 27(4): 425–438.
- Davies, Bronwyn och Harré, Rom (1990) Positioning: the discursive production of selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour* 20(1): 43–63.
- DeKeseredy, Walter S och Schwartz, Martin D (2009) *Dangerous Exits: Escaping Abusive Relationships in Rural America*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Devaney, John (2008) Inter-professional working in child protection with families with longterm and complex needs. *Child Abuse Review* 17(4): 242–261.
- Dir. 2013:35 *Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt*.
- Ds. [Departementsserien] 2004:56 *Barnen i brottets skugga*. Stockholm: Fritzes.
- Edleson, Jeffrey L (1999) Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence* 14(8): 839–870.

- Edleson Jeffrey L, Mbilinyi Lyungai F, Beeman Sandra K och Hagemeister Annelies K (2003) How children are involved in adult domestic violence: Results from a four-city telephone survey. *Journal of Interpersonal Violence* 18(1): 18–32.
- Edwards, Derek (1993) But what do children really think? Discourse analysis and conceptual content in children's talk. *Cognition and Instruction* 11(3/4): 207–225.
- Eriksson, Maria (2009) Girls and boys as victims: Social workers' approaches to children exposed to violence. *Child Abuse Review* 18(6): 428–445.
- Eriksson, Maria (2010) Justice or welfare? Nordic women's shelters and children's rights organizations on children exposed to violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 11(1): 66–85.
- Eriksson, Maria (2012) Participation for children exposed to domestic violence? Social workers' approaches and children's strategies, *European Journal of Social Work* 15(2): 205–221.
- Eriksson, Maria, Bruno, Linnea och Näsman, Elisabet (2013) Family law proceedings, domestic violence and the impact upon school: A neglected area of research. *Children & Society* 27(3): 81–91.
- Eriksson, Maria och Näsman, Elisabet (2008a) Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother. *Childhood* 15(2): 259–275.
- Eriksson, Maria och Näsman, Elisabet (2008b) Att bemöta utsatta barn – som offer och aktörer. I Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman och Elisabet Näsman (red.) *Barns röster om våld – att tolka och förstå* (s. 83–100). Malmö: Gleerups.
- Eriksson, Maria och Näsman Elisabet (2012). Interviews with children exposed to violence. *Children and Society* 26(1): 63–73.
- Eriksson, Maria, Oranen, Mikko, Solberg, Anne och Bø Vatnar, Solveig Karin (2007) Nordiska perspektiv på barn som upplever våld i sin familj. I Maria Eriksson (red.) *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik* (s. 5–24) Stockholm: Gothia Förlag.

- Eskonen, Inkari (2007) Barn som aktörer i situationer med våld. I Maria Eriksson (red.) *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik* (s. 25–37). Stockholm: Gothia Förlag.
- Fernqvist, Stina (2013) *En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten* (Diss.) Uppsala: Sociologiska institutionen. Uppsala universitet.
- Finch, Janet och Mason, Jennifer (1993) *Negotiating Family Responsibilities*. London: Routledge.
- Finkelhor, David, Turner, Heather A, Shattuck, Anne och Hamby, Sherry L. (2015) Prevalence of childhood exposure to violence, crime, and abuse. Results from the national survey of children's exposure to violence. *JAMA Pediatrics* 169(8): 746–754.
- Forsberg, Hannele (2005) Talking feels like you wouldn't love dad anymore: Children's emotions, close relations and domestic violence. I Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen och Keith Pringle (red.) *Tackling Men's Violence in Families: Nordic Issues and Dilemmas* (s. 49–65). Bristol: Policy Press.
- Forsberg, Hannele (2008) Barns röster om hjälpinsatser. I Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman och Elisabet Näsman (red.) *Barns röster om våld – att tolka och förstå* (s. 200–2014). Malmö: Gleerups.
- Forsberg, Lucas (2009) *Involved Parenthood Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. (Diss.) Linköping: Tema Barn. Linköpings universitet.
- Forssell, Anna M och Cater, Åsa (2015) Patterns in child-father contact after parental separation in a sample of child witness to intimate partner violence. *Journal of Family Violence* 30(3):339–349.
- Fraser, Heather (2004) Doing narrative research: Analysing personal stories line by line. *Qualitative Social Work* 3(2): 179–201.
- Georgsson, Anna, Almqvist, Kjerstin och Broberg, Anders G (2011) Dissimilarity in vulnerability: Self-reported symptoms among children with experiences of intimate partner violence. *Child Psychiatry & Human Development* 42(5): 539–556.

- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: Stanford University Press.
- Gillies, Val och Lucey, Helen (2006) "It's a connection you can't get away from": Brothers, sisters and social capital. *Journal of Youth Studies* 9(4): 479–493.
- Goffman, Erving (1959/1974) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gottzén, Lucas och Sandberg, Linn (2017, kommande) Creating safe atmospheres? Children's experiences of grandparents' affective and spatial responses to domestic violence. *Children's Geographies*.
- Grip, Karin och Broberg, Anders G (2012) Maternal report on child outcome after a community-based program following intimate partner violence. *Nordic Journal of Psychiatry* 66(4): 239–247.
- Grover, Sonja (2004) Why won't they listen to us? On giving power and voice to children participating in social research. *Childhood* 11(1): 81–93.
- Grych, John H, Jouriles, Ernest N, Swank, Paul R, McDonald, Renee och Norwood, William D (2000) Patterns of adjustment among children of battered women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 68(1): 84–94.
- Gulløv, Eva, Palludan, Charlotte och Winther Wentzel, Ida (2015) Engaging sibblingships. *Childhood* 22(4): 506–519.
- Hall, Stuart (1996) Introduction: Who needs 'identity'? I Stuart Hall och Paul du Gay (red.) *Questions of Cultural Identity* (s.1–17). London: Sage.
- Hall, Stuart (1997) The work of representation. I Stuart Hall (red.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (s. 13–63). London: Sage.
- Halldén, Gunilla (2003) Barnperspektiv som ideologiskteller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 8(1/2): 12–23.
- Halldén, Gunilla (2007) Synen på barn och relationen mellan barn och föräldrar. I Gunilla Halldén (red.) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv* (s. 41–59). Stockholm: Carlssons.

- Hanneman, Robert A och Mark Riddle (2005) *Introduction to Social Networks Methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside.
- Harré, Rom och van Langenhove, Luk (1991) Varieties of positioning. *Journal for the theory of social behaviour* 21(4): 393–407.
- Harré Rom och van Langenhove, Luk (2003). *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Malden: Blackwell.
- Hearn, Jeff (2013) The sociological significance of domestic violence: Tensions, paradoxes and implications. *Current Sociology* 61(2): 152–170.
- Hester, Marianne (2006) Asking about domestic violence – implications for practice. I Cathy Humphreys och Nicky Stanley (red.) *Domestic Violence and Child Protection – Directions for Good Practice* (s. 97–109). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hester, Marianne (2011) The three planet model: Towards an understanding of contradictions in approaches to women and children's safety in contexts of domestic violence. *British Journal of Social Work* 41(5): 837–853.
- Hjältn, Anna (2012) Because we know our limits': Elderly parents' views on intergenerational proximity and intimacy. *Journal of Aging Studies* 26(3): 296–308.
- Holden, George W (2003) Children exposed to domestic violence and child abuse. marital violence. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6(3): 151–160.
- Holt, Stephanie, Buckley, Helen och Whelan, Sadhbh (2008) The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect* 32(8): 797–810.
- Humphreys, Catherine (1999) Avoidance and confrontation: Social work practice in relation to domestic violence and child abuse, *Child & Family Social Work* 4(1): 77–87.
- Humphreys, Cathy, Thiara, Ravi K och Skamballis, Agnes (2011) Readiness to change: Mother–child relationship and domestic violence intervention. *British Journal of Social Work* 41(1): 166–184.

- Hydén, Margareta (2005) I must have been an idiot to let it go on: Agency and positioning in battered women's narratives of leaving. *Feminism & Psychology* 2(15): 169–188.
- Hydén, Margareta (2009). Listening to children's narratives of experiencing intimate partner violence. I Hannele Forsberg och Teppo Kröger (red.) *Social Work and Child Welfare Politics: Through Nordic Lenses* (s. 129–146). Bristol: Polity Press.
- Hydén, Margareta (2014) The teller-focused interview: Interviewing as a relational practice. *Qualitative Social Work* 13(6): 795–812.
- Hydén, Margareta (2015) What social networks do in the aftermath of domestic violence *British Journal of Criminology* 55(6): 1040–1057.
- Hydén, Margareta, Gadd, David och Wade Allan (2016) Introduction to response based approaches to the study of interpersonal violence. I Margareta Hydén, David Gadd och Allan Wade (red.) *Response Based Approaches to the Study of Interpersonal Violence* (s. 1–16). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hydén, Margareta och Johansson, Monica (2014) *Skolans möjligheter att stödja barn med svåra uppväxtvillkor på landsbygd. En studie i professionalitet och medmänsklighet*. Stockholm: Allmänna barnhuset.
- Iversen, Clara (2013) Predetermined participation: Social workers evaluating children's agency in domestic violence interventions. *Childhood* 21(2): 274–289.
- James, Allison (2007) Giving voice to children's voices: Practices and problems, pitfalls and potentials. *American Anthropologist* 109(2): 261–272.
- James, Allison, Jencks, Chris och Prout, Alan (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Policy Press.
- James, Allison och Prout, Alan (red.) (1990) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: The Falmer Press.
- Jansson, Staffan, Jernbro, Carolina och Långberg, Bodil (2011) *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Karlstad: Karlstads universitet.

- Kitzmann, Kathrine M, Gaylord, Noni K, Holt, Aimee R och Kenny, Erin D (2003) Child witness to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71(2): 339–352.
- Klein, Renate (2012) *Responding to Intimate Violence against Women: The Role of Informal Networks*. New York: Cambridge University Press.
- Komulainen, Sirkka (2007) The ambiguity of the child's "voice" in social research. *Childhood* 14(1): 11–28.
- Korobov, Neill och Bamberg, Michael (2007) Strip poker! They don't show nothing! Positioning identities in adolescent male talk about a television game show. I Michael Bamberg, Anna De Fina och Deborah Schiffrin (red.) *Selves & Identities in Narrative & Discourse* (s. 253–271). John Benjamins Publishing.
- Kvale, Steinar och Brinkmann, Svend (2009) *Den kvalitative forskningsintervjuen*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Sam och Sjöblom, Yvonne (2010) Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare* 3(19): 272–280.
- Leira, Halldis K (1990) Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del I: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien. Del II: En modell for intervensjon med barn og unge som har erfart vold i familien. *Tidskrift for Norsk Psykologforening* 27(1): 16–22, 99–105.
- Leira, Halldis K. (2002) From tabooed trauma to affirmation and recognition. An explanatory model to understand and work with children who have experienced violence in the family. I Maria Eriksson, Aili Nenola och Marika Muhonen Nilsen (red.) *Gender and Violence in the Nordic Countries* (s. 285–296). Köpenhamn: Nordic Council of Ministers.
- Levendosky, Alytia A, Bogat, Anne G och Huth-Bocks, Alissa C (2011) The influence of domestic violence on the development of the attachment relationship between mother and young child. *Journal of Psychoanalytic Psychology* 28(4): 512–517.

- Levendosky, Alytia A, Huth-Bocks, Alissa C och Semel, Michael A (2002) Adolescent peer relationships and mental health functioning in families with domestic violence. *Journal of Clinical Child Psychology* 31(2): 206–218.
- Levendosky, Alytia A, Huth-Bocks, Alissa C, Shapiro, Deborah L och Semel, Michael A (2003) The impact of domestic violence on the maternal-child relationship and preschool-age children's functioning. *Journal of Family Psychology* 17(3): 275–287.
- Lindgren, Astrid och Wikland, Ilon (1975) *Jul i Bullerbyn*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Linell, Hanna (2015) The process of disclosing child abuse: A study of swedish social services protection in child abuse cases. *Child & Family Social Work*. doi: 10.1111/cfs.12245.
- Litrownik, Alan J, Newton, Rae, Hunter, Wanda M, English, Diana och Everson, Mark D (2003) Exposure to family violence in young at-risk children: A longitudinal look at the effects of victimization and witnessed physical and psychological aggression. *Journal of Family Violence* 18(1): 59–73.
- Livholts, Mona och Tamboukou, Maria (2015) *Discourse and Narrative Methods: Theoretical Departures, Analytical Strategies and Situated Writing*. London: Sage.
- Mahne, Katharina och Huxhold, Oliver (2012) Social contact between grandparents and older grandchildren: A three-generation perspective. I Sara Arber och Virpi Timonen (red.) *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts* (s. 1–11). Policy, Bristol.
- Mandell, Nancy (1988) The least-adult role in studying children. *Journal of Contemporary Ethnography* 16(4): 433–467.
- Martinez-Torteya, Cecilia, Anne, Bogat G, Von Eye, Alexander och Levendosky, Alytia A (2009) Resilience among children exposed to domestic violence: The role of risk and protective factors. *Child Development* 80(2): 562–577.
- May, Vanessa (2011) Introducing a sociology of personal life. I Vanessa May (red.) *Sociology of Personal Life* (s. 1–8). Basingstoke: Palgrave Macmillan:

- McCloskey, Laura Ann, Figueredo, Aurelio Jose och Koss, Mary P (1995) The effects of systemic family violence on children's mental health. *Child Development* 66(5): 1239–1261.
- McGee, Caroline (2000) *Childhood Experience of Domestic Violence*. London: Jessica Kingsley.
- Meltzer, Howard, Doos, Lucy, Vostanis, Panos, Ford, Tamsin och Goodman, Robert (2009) The mental health of children who witness domestic violence. *Child & Family Social Work* 14(4): 491–501.
- Messerschmidt, James (2000) *Nine Lives: Adolescent Masculinities, The Body and Violence*. Boulder: Westview Press
- Miller Laura E, VanZomeran-Dohm Adrienne, Howell Kathryn H, Hunter, Erin C och Graham-Bermann Sandra A (2014) In-home social networks and positive adjustment in children witnessing intimate partner violence. *Journal of Family Issues* 35(4): 462–480.
- Morgan (2011) Conceptualizing the personal. I Vanessa May (red.) *Sociology of Personal Life* (s. 11–21). Basingstoke: Palgrave Macmillan:
- Mullender, Audrey (2006) What children tell us: “He said he was going to kill our mum”. I Cathy Humphreys och Nicky Stanley (red.) *Child Protection and Domestic Violence Directions for Good Practice* (s. 53–68). London: Jessica Kingsley.
- Mullender, Audrey, Hague Gill, Iman Umme F, Kelly Liz, Malos Ellen och Regan Linda (2002) *Children's Perspectives on Domestic Violence*. London: Sage.
- Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2014) *Bättre statistik för bättre regional- och landsbygds politik*. Rapport 2014:04. Östersund
- Münger, Ann-Charlotte (2016) The best interests of the child or the best interests of the family? How the child protection services in Sweden respond to domestic violence. I Margareta Hydén, David Gadd och Allan Wade (red.) *Response Based Approaches to the Study of Interpersonal Violence* (s. 117–137). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- NCK (2014) *Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Närvänen, Anna-Lisa (2009) Ålder, livslopp, åldersordning. I Håkan Jönsson (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism* (s. 18–29). Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Närvänen, Anna-Lisa och Näsman, Elisabet (2007) Age order and children's agency. I Helmut Wintersberger, Leena Alanen, Thomas Olk och Jens Qvortrup (red.) *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare* (s. 225–249). Odense: University Press of Southern Denmark.
- Näsman, Elisabet (1994) Individualization and institutionalization of childhood in present-day Europe. I Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta och Helmut Wintersberger (red.) *Childhood Matters: Theory, Practice and Politics* (s. 165–188). Avebury: Aldershot.
- Näsman, Elisabet (2004) Barn, barndom och barns rätt. I Lena Olsen (red.) *Barns makt* (s. 53–75). Uppsala: Iustus.
- Näsman, Elisabet, Cater, Åsa K och Eriksson, Maria (2008) Perspektiv på barns röster om våld. I Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman och Elisabet Näsman (red.) *Barns röster om våld – att tolka och förstå* (s. 7–21). Malmö: Gleerups.
- Ochs, Elenore (1979). Transcription as theory. *Developmental Pragmatics* 10(1): 43–72.
- Olofsson, Niclas, Lindqvist, Kent, Gådin, Katja G, Bråbäck, Lennart och Danielsson, Ingela (2011) Physical and psychological symptoms and learning difficulties in children of women exposed and nonexposed to violence: A population-based study. *International Journal of Public Health* 56(1): 89–96.
- Osofsky, Joy D (2003) Prevalence of children's exposure to domestic violence and child maltreatment: Implications for prevention and intervention. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6(3): 161–170.

- Peled, Einat (1998) The experience of living with violence for preadolescent children of battered women. *Youth and Society* 29(4): 395–431.
- Pinheiro, Paulo Sérgio (2006) *World Report on Violence Against Children*. The United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children. Geneva.
- Piotrowski, Caroline C (2011) Patterns of adjustment among siblings exposed to intimate partner violence. *Journal of Family Psychology* 25(1): 19–28.
- Piotrowski, Caroline C, Taylor K och Cormier DC. (2014) Siblings exposed to intimate partner violence: Linking sibling relationship quality & child adjustment problems. *Child Abuse & Neglect* 38(1): 123–134.
- Proposition 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld*. Stockholm: Fritzes.
- Prout, Alan och James, Allison (1990) A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. I Allison James och Alan Prout (red.) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s. 7–33). London: Falmer Press.
- Punch, Samantha (2002) Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood* 9(3): 321–341.
- Punch, Samantha (2008) “You can do nasty things to your brothers and sisters without a reason”: Siblings’ backstage behaviour. *Children & Society* 22(5): 333–344.
- Radford, Lorraine, Corral, Susana, Bradley, Christine, Fisher, Helen, Bassett, Claire och Howat, Nick (2011) *Child Abuse and Neglect in the UK Today*. London: NSPCC.
- Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.
- Riessman, Cathrine (1997) Berätta, transkribera och analysera: En metodologisk diskussion om personliga berättelser i samhällsvetenskaper. I Lars-Christer Hydén och Margareta Hydén (red.) *Att studera berättelser: Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv* (s. 30–62). Stockholm: Lieber.
- Riessman Kohler, Catherine (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: Sage Publications.

- Röbäck, Karin (2012) *Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar* (Diss.). Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Sandberg, Linn (2016a) Being there for my grandchild: Grandparents' responses to their grandchildren's exposure to domestic violence. *Child and Family Social Work* 21(2): 136–145.
- Sandberg Linn (2016b) Caught in between: Grandparents' responses to children exposed to domestic violence. I Margareta Hydén, David Gadd och Allan Wade (red.) *Response Based Approaches to the Study of Interpersonal Violence* (s. 98–114). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SFS 1990:52 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- SFS 2001:453 Socialtjänstlag.
- SFS 2006:936 Lag om ändring i socialtjänstlagen.
- SFS 2007:225 Lag om ändring i socialtjänstlagen.
- SFS 2007:1315 Lag om ändring i socialtjänstlagen.
- SFS 2012:776 Lag om ändring i socialtjänstlagen.
- Silverman, David (2010) *Doing Qualitative Research*. London: Sage.
- Skopp, Nancy A, McDonald, Renee, Manke, Benth och Jouriles, Ernest N (2005) Siblings in domestically violent families: Experiences of interparent conflict and adjustment problems. *Journal of Family Psychology* 19(2): 324–333.
- Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.
- Skr. 2016/17:10 En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.
- Smart, Carol (2007) *Personal Life: New Directions in Sociological Thinking*. Cambridge: Polity.
- Smart, Carol (2011) Children's personal lives. I Vanessa May (red.) *Sociology of Personal Life* (s. 98–108). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Socialstyrelsen (2013). *Kartläggning av skyddade boenden i Sverige*. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Socialstyrelsen (2014) *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga. Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) Definition av våld och utsatthet i nära relationer. <http://www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/valdinararelationer/valdsutovare/definition>. Hämtad den 19 januari 2017.
- Solberg, Anne (2007) Hur förhåller sig barn till våld i hemmet? I Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman och Elisabet Näsman (red.) *Barns röster om våld – att tolka och förstå* (s. 25–37). Malmö: Gleerups.
- SOSFS 2014:4 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*.
- SOU 1995:60 *Kvinnofrid*. Kvinnovåldskommissionens huvudbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*. Barnkommitténs huvudbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:18 *Barn och misshandel - En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:72 *Barnmisshandel: Att förebygga och åtgärda*. Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2002:71 *Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer*. Delbetänkande från Personsäkerhetsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:117 *Nytt nationellt kunskapscentrum, ombildning av RKC*. Betänkande av Utredningen om Rikskvinnocentrum. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:55 *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*. Slutbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag*. Betänkande av Barnrättsutredningen. Stockholm: Fritzes.

- Stanley, Nicky, Miller, Pam, Richardson Foster, Helen och Thomson, Gill (2011) A stop–start response: Social services’ interventions with children and families notified following domestic violence incidents. *British Journal of Social Work* 41(2): 296–313.
- Stanley, Nicky, Miller Pam och Richardson Foster, Helen (2012) Engaging with children’s and parents’ perspectives on domestic violence. *Child and Family Social Work* 17(2): 192–201.
- Steen, Anne-Lie (2003) *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget*. Forskningsrapport 131. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Stefansen, Kari (2007) Vitneerfaringer: Vold mot nære omsorgspersoner. I Svein Mossige og Kari Stefansen (red.) *Vold og overgrep mot barn og unge: En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole* (s. 76–97). NOVA Rapport 20/07. Oslo: NOVA.
- Sternberg, Kathleen J, Baradaran, Laila P, Abbott, Craig B, Lamb, Michael E och Guterman, Eva (2006) Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children’s behavior problems: A mega-analysis. *Developmental Review* 26(1): 89–112.
- Sullivan, Cris M, Juras, Jennifer, Bybee, Deborah, Nguyen, Huong och Allen, Nicole (2000) How children’s adjustment is affected by their relationships to their mothers’ abusers. *Journal of Interpersonal Violence* 15(6): 587–602.
- Sundhall, Jeanette (2012) *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter* (Diss.) Göteborg: Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet.
- Sunesson, Sune (2003) Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne I *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet* (s. 75–131). Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Stockholm: Högskoleverket.
- Timonen, Virpi och Arber, Sara (2012) A new look at grandparenting. I Sara Arber och Virpi Timonen (red.) *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts* (s. 1–24). Bristol: Policy.

- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Waddell, Janice, Pepler, Debra och Moore, Timothy (2001). Observations of sibling interactions in violent families. *Journal of Community Psychology* 29(3): 241–258.
- Walkerdine, Valerie (1990) *Schoolgirl Fictions*. London: Verso.
- Weinehall, Katarina (1997) *Att växa upp i våldets närhet: Ungdomars berättelser om våld i hemmet* (Diss.) Umeå: Pedagogiska Institutionen, Umeå universitet.
- WHO (1996) *Prevention of violence: a public health priority*. Resolution WHA49.25. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2005) *Multi-Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2012) *Understanding and addressing violence against women*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2013) *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva: World Health Organization.
- Wilson Sarah (2013) Thinking about sociological work on personal and family life in the light of research on young people's experience of parental substance misuse. I Jane Ribbens McCarthy, Carol-Ann Hooper och Val Gillies (red.) *Family Troubles? Exploring Changes and Challenges in the Family Lives of Children and Young People* (s. 163–172). Bristol: Policy Press.
- Wilson, Sarah, Houmøller Kathrin och Bernays Sarah (2012) "Home, and not some house": Young people's sensory construction of family relationships in domestic spaces. *Children's Geographies* 10(1): 95–107.
- Wolfe, David A, Crooks, Claire V, Lee, Vivien, McIntyre-Smith, Alexandra och Jaffe, Peter G (2003) The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review* 3(6): 171–187.

- Åkerlund, Nina och Gottzén, Lucas (2016) Children's voices in research with children exposed to intimate partner violence: a critical review. *Nordic Social Work Research*. doi: 10.1080/2156857X.2016.1156019.
- Øverlien, Carolina (2010) Children exposed to domestic violence: Conclusion from the literature and challenges ahead. *Journal of Social Work* 10(1): 80–97.
- Øverlien, Carolina (2016) “Do you want to do some arm wrestling?”: Children's strategies when experiencing domestic violence and the meaning of age. *Child & Family Social Work*.
- Øverlien, Carolina och Hydén, Margareta (2007) Att tvingas lyssna – hur barn bevittnar pappas våld mot mamma. *Barn* 25(1): 9–25.
- Øverlien, Carolina och Hydén, Margareta (2009) Children's actions when experiencing domestic violence. *Childhood* 16(4): 479–496.
- Øverlien, Carolina, Jacobsen, Marit och Evang, Are (2009) *Barns erfaringer fra livet på krisesenter. En landsomfattende studie om flukten, oppholdet og forestillinger om fremtiden*. Rapport nr. 2/2009. Oslo: Nasjonalt kunnskapsenter om vold og traumatisk stress.

Papers

The articles associated with this thesis have been removed for copyright reasons. For more details about these see:

[http://urn.kb.se/resolve? urn:nbn:se:liu:diva-134907](http://urn.kb.se/resolve?urn:nbn:se:liu:diva-134907)